

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5 บทเรียนจากภาคตะวันตก

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอนี้เป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านจากรัฐบาล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสรรเงินลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของการสร้างสมความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อก่อรูปขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากจุดยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้มุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้จะมาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะร่วมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้าร่วมกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเอาชนะอุปสรรค และปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้าง หมายถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้อุณหภูมิทุนชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์การสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์การภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีพลวัตของการปรับเปลี่ยนมาจากอดีต ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมาหากิน การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษารณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ได้รับกองทุนหมู่บ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนถึงสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะผู้วิจัยหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีการเชื่อมโยงกัน (เช่น ทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบตลาดสาธารณะูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์การสนับสนุน ฯลฯ) โค้งงอที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นภาพรณ์ หะวานนท์

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

สุรวุฒิ ปัดไธสง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก
พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน
ผศ.ดร. เพ็ญศิริ จีระเชชากุล
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

บทที่ 1

นัยสำคัญของชุมชน และวิธีการศึกษา

บทนำ

การเรียนรู้ของคนในชุมชนในยุคการหากิน หาอยู่ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว หมายถึง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ฝนดิน ระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ทำให้คนในชุมชนมีความรัก เคารพต่อธรรมชาติ และมีกำลังใจในการดำรงชีวิต ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในการที่จะช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดชุดความรู้ที่มีความหลากหลายเพื่อผลใน ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ชุดความรู้ที่มีความหลากหลาย ได้แก่ ระบบความรู้ในการปลูกข้าว ระบบความรู้ในการดูแลสุขภาพชุมชน ระบบความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ ระบบความรู้ในการเก็บหาของ ธรรมชาติ ระบบความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบกันขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ตราบเมื่อรัฐได้กำหนดให้แนวทางการพัฒนาประเทศมุ่งไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นแนวทางหลักสำหรับการพัฒนาชุมชน แนวทางดังกล่าวได้เข้ามาท้าทายวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการศึกษาแผนใหม่ซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่มีส่วนในการดึงผู้เรียนจากภาคชนบทเข้าสู่ภาคเมือง การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่มีความหลากหลายเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชนไปสู่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ระบบปฏิบัติการของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้เข้ามาสู่ชุมชนในรูปของการมีสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตร และการศึกษาภายในชุมชน การมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่เฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ การให้ทุนสำหรับการผลิตเพื่อการค้า การรับเอาแนวคิด วิธีการของแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดังกล่าวของชุมชน ได้นำพาชุมชนเข้าสู่วังวนแห่งปัญหามากมาย อาทิ การเป็นหนี้สิน ระบบการศึกษาที่ดึงผู้เรียนออกนอกชุมชน การสูญเสียที่ดินสำหรับการทำมาหากิน ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องมาจากเป้าหมายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจการค้าซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตเดิมของชุมชน คนในชุมชนจึงสูญเสียอิสรภาพที่จะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายเพื่อตนเอง หากแต่การดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกกำหนดจาก

เป้าหมายภายนอกชุมชน ในขณะที่เดียวกันการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มิได้เป็นการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอีกต่อไป ดังนั้นคนในชุมชนจึงดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นผู้รับความรู้ ต้องพึ่งพิงความรู้ที่นำเข้ามาจากภายนอก ขาดอิสระในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตให้กับตนเอง

ประสบการณ์ และบทเรียนที่ชุมชนได้รับจากแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดังกล่าว มีผลให้คนในชุมชนต่างหันหน้าเข้าหากันเพื่อที่จะเรียนรู้ร่วมกันในอันที่จะนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งหมายถึงว่าชุมชนมีเป้าหมายเป็นของตนเองที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต มีการเรียนรู้ในอันที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้นได้อย่างมีศักดิ์ศรี

เมื่อรัฐมีแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนทุนเงินตราแก่ชุมชน มีผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะนำทุนของชุมชน ทั้งในด้านทุนความรู้ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมมาสานกับทุนที่รัฐจัดให้เพื่อให้ทุนดังกล่าวเกิดคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การที่ชุมชนมองเห็นคุณค่าของทุนชุมชน และพยายามเรียนรู้ต่อแบบแผน แนวดำเนินการชุดใหม่ของรัฐ เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตโดยใช้ทุนของชุมชนเป็นฐานนั้นนำไปสู่คำถามหลักของการศึกษานี้ในสามประเด็น ได้แก่ หนึ่ง ในขณะที่ชุมชนยังมีวิถีชีวิตแบบหากิน หาอยู่ นั้น ชุมชนมีทุนชุมชนเป็นอย่างไรที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้และชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตเป็นอย่างไร สอง การปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ส่งผลต่อชุมชน ทุนชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้เป็นอย่างไร และ สาม ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ที่จะใช้ศักยภาพ ประสบการณ์และทุนของชุมชน รวมถึงทุนเงินตราจากกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ภายใต้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยอย่างไร การศึกษาเพื่อตอบคำถามดังกล่าวจึงต้องสืบค้นถึงทุนชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในชุมชนยุคหนึ่งว่าเป็นอย่างไร มีกระบวนการเรียนรู้ภายใต้วิถีชีวิตอย่างไร จึงทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยเข้ามาสู่ชุมชนอย่างไร แนวทางดังกล่าวเข้ามากระทำการอย่างไรต่อชุมชน ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงแบบแผนของการพัฒนาและกระบวนการที่เข้ามาสู่ชุมชน อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดแบบแผนของความรู้ชุดใหม่ แบบแผนการดำรงชีวิตที่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ และเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปสู่ชุมชน ได้ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนอย่างไร

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษา งานวิจัยนี้จึงได้เลือกชุมชนในภาคตะวันตกที่มีเงื่อนไขของการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่แตกต่างกันสองชุมชน อันเป็นชุมชนซึ่งมีสภาพพื้นที่ของธรรมชาติเป็นที่ดอน คนส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำไร่ และแต่ละชุมชนก็ได้ทุนชุมชนที่มีอยู่เพื่อเชื่อมโยงกับทุนภายนอก เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนทั้งสองนี้ ได้แก่ ชุมชนไร่อ้อย (นามสมมติ) ซึ่งเป็นชุมชนในจังหวัดนครปฐม และชุมชนไร่ข้าวโพด (นามสมมติ) ซึ่งเป็นชุมชนในจังหวัดราชบุรี นโยบายของชุมชนมีดังต่อไปนี้

นัยสำคัญของชุมชน

การแสวงหาผืนดินสำหรับทำมาหากิน เป็นเงื่อนไขสำคัญลำดับแรกของการก่อเกิดความเป็นชุมชน สืบเนื่องมาจากการที่คนมีเป้าหมายที่จะดำรงชีวิต ดังนั้นจึงได้มีการเรียนรู้ที่จะสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนบริบทแวดล้อม ทั้งบริบทธรรมชาติ ความคิด ความเชื่อที่มีความเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการทำมาหากิน ด้วยการมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตอันมีนัยถึงการมีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง การมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต และการดำรงชีวิตที่ยึดมั่นในระเบียบ กฎเกณฑ์ที่พึงามของชุมชน ดังนั้นการเลือกพื้นที่ที่จะทำให้เกิดการประสานการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขสำคัญในการเลือกพื้นที่สำหรับการดำรงชีวิตนั้นเป็นการเลือกพื้นที่ภายใต้ประสบการณ์ และการมีความรู้เดิมของคน กล่าวคือ หากคนในชุมชนเคยมีประสบการณ์ในการปลูกพืชไร่อะไรก็จะเลือกพื้นที่ทำมาหากินที่มีลักษณะเป็นที่ดอน หรือที่สูง ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่ หากคนในชุมชนมีประสบการณ์ในการปลูกข้าว พืชผัก ก็จะเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มซึ่งมีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าวและพืชผักเป็นอย่างดี ดังนั้นเงื่อนไขที่เป็นทุนเดิมของชุมชนในด้านการมีประสบการณ์เดิม มีความรู้เดิมจึงมีความสัมพันธ์ต่อการเลือกสรรพื้นที่ในการทำมาหากินเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิตที่สูงบสุขและมีคุณค่า

ภาพการก่อเกิดของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขแห่งประสบการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน อันมีผลต่อการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิต แสดงให้เห็นในชุมชนไร่อ้อย โดยเมื่อประมาณ 70-80 ปีที่ผ่านมา ได้มีการเข้ามาตั้งรกรากของคนสองกลุ่ม ได้แก่ ชาวไทยและชาวจีน ด้วยพื้นฐานเดิมของชาวไทยที่มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ จึงได้มีการแสวงหาพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มสำหรับการปลูกพืช และที่สูงหรือที่ดอนสำหรับการเลี้ยงสัตว์ ส่วน

ชาวจีนซึ่งมีความรู้ด้านการปลูกยาสูบ จึงได้มีความพยายามหาพื้นที่ที่เป็นที่สูงที่กว้างใหญ่ เนื่องจาก การปลูกยาสูบต้องอาศัยพื้นที่จำนวนมาก การทำมาหากินของคนทั้งสองกลุ่มที่มีประสบการณ์ ความรู้เดิมที่มีความแตกต่างกันก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนแรงงานในการผลิตเพื่อขาย ดังนั้นการมีประสบการณ์ในการค้าขายจึงทำให้ชุมชนได้สัมผัสกับทุนเงินตรามาตั้งแต่ระยะเริ่มแรก กล่าวคือ ในระบบการปลูกยาสูบซึ่งต้องอาศัยการปลูกจำนวนมาก ดังนั้นเจ้าของไร่ที่เป็นชาวจีนจึงต้องอาศัยแรงงานจากชาวไทยในกระบวนการผลิตยาสูบ โดยชาวไทยจะได้รับค่าจ้างจากการทำงานในไร่ยาสูบ ส่วนชาวจีนจะอาศัยผลผลิตทางการเกษตรสำหรับบริโภคจากชาวไทยด้วยระบบการซื้อขาย

ภายหลังชาวจีนส่วนใหญ่ต้องอพยพออกจากชุมชนสืบเนื่องมาจากอำนาจรัฐเกี่ยวกับกฎหมายต่างด้าว มีผลให้ผืนดินที่เคยปลูกยาสูบซึ่งเป็นผืนดินขนาดใหญ่ต้องรกร้าง และดินที่ผ่านการปลูกยาสูบมาหลายครั้งก็เป็นดินจืด ดังนั้นการที่จะนำผืนดินดังกล่าวไปปลูกพืชชนิดอื่นจึงดำเนินไปด้วยความยากลำบาก จวบจนกระทั่งรัฐมีนโยบายในการปลูกอ้อยเพื่อส่งผลผลิตแก่โรงงานน้ำตาล ชุมชนจึงเริ่มที่จะเรียนรู้ในการปลูกอ้อยบนพื้นที่ที่เคยปลูกยาสูบมาก่อน การปลูกอ้อยบนพื้นที่ดังกล่าวสามารถดำเนินไปได้ เนื่องจากอ้อยเป็นพืชไร่ที่มีความทนทานต่อสภาพผืนดินประเภทต่างๆ เป็นอย่างดี

ด้วยระบบการผลิตอ้อยที่ต้องอาศัยระบบความรู้จากภายนอก อาศัยเงินทุนจากนายทุน และต้องพึ่งพิงแหล่งขายผลผลิตจากภายนอก มีผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต่างประสบปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนสูงแต่ขาดอำนาจในการต่อรองผลผลิต ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบของการจ้างงานที่มีความเข้มข้น ระบบการผลิตดังกล่าวจึงมีผลให้คนในชุมชนต้องสูญเสียที่ดินทำกิน มีหนี้สินจำนวนมาก ดังนั้นคนในชุมชนส่วนหนึ่งจึงลดจำนวนพื้นที่การปลูกอ้อย บางส่วนก็หันไปสร้างแบบแผนการผลิตอื่นๆนอกเหนือจากการปลูกอ้อย เช่น การเลี้ยงวัวเนื้อ เลี้ยงหมู ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ปลูกกุหลาบ ดาวเรือง มะระ พริก เป็นต้น เพื่อการก้าวพ้นต่อวังวนของปัญหาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และเมื่อรัฐได้ดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ในอันที่จะสร้างสวัสดิการที่รัฐจัดให้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต

นอกจากการมีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ได้สร้างระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อการค้าขายผลผลิตแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ในอีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยในลักษณะของการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือกันเพื่อผลแห่งการดำรงชีวิตเป็นหลัก ดังนั้นวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวจึงมิได้สัมผัสกับทุนเงินตรามากนัก การดำรงชีวิตในลักษณะดังกล่าวปรากฏในชุมชนไร่ข้าวโพด ซึ่งเป็นชุมชนที่ก่อเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 180-200 ปีที่ผ่านมา ด้วยการจับจองผืนดินของ

คนสองกลุ่มเพื่อการทำมาหากิน คนสองกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ ชาวลาวเวียง และชาวจีนกลุ่มเล็กๆ เนื่องจากผืนดินในชุมชนเป็นผืนดินที่มีดินตะกอนของแม่น้ำแม่กลอง จึงเป็นผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ คนสองกลุ่มจึงอาศัยผืนดินนี้สำหรับการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ผืนดินสำหรับการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก อาศัยผืนน้ำสำหรับการเพาะปลูก การจับสัตว์น้ำ ด้วยประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนสองกลุ่มที่มีความแตกต่างกันกล่าวคือ ชาวลาวเวียงมีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ส่วนชาวจีนมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชผัก และการค้าขาย ดังนั้นคนสองกลุ่มจึงมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ในยุคนี้อุปกรณ์ส่วนใหญ่คนในชุมชนประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน การเลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ ซึ่งกิจกรรมในการทำมาหากินดังกล่าวได้สร้างความมั่นคงให้กับชุมชน เนื่องจากสถานที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับตลาดรับซื้อผลผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงงานรับซื้อข้าวโพดฝักอ่อน สหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) จึงทำให้มีความสะดวกในการส่งผลผลิต ลดต้นทุนในการขนส่ง และมีรายได้ที่มั่นคง

การศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนเพื่อค้นหาความหมายแห่งการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้อาศัยวิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ซึ่งมีความคิดพื้นฐานว่า มนุษย์สร้างความหมายต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังนั้นปรากฏการณ์หรือความจริงทางสังคมจึงถูกให้ความหมายโดยคนในชุมชน ดังนั้นการศึกษาดังกล่าวจึงได้ศึกษาจากปรากฏการณ์ในชุมชนในสามช่วงเวลา ได้แก่ ชุมชนก่อนการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนในช่วงที่ได้รับแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย และชุมชนในยุคปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นทุนชุมชนและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขแห่งบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการเรียนรู้ต่อทุนเงินตราของกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกมิติที่ศึกษา จึงต้องอาศัยการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งเป็นการสนทนาพูดคุยกับผู้ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นกันเองในเรื่องที่เกี่ยวข้องตามประสบการณ์และความทรงจำของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีการเตรียมคำถามไว้กว้างๆ ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำในระหว่างการเก็บข้อมูล โดยที่ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดว่ายังต้องการข้อมูลจากแหล่งใดหรือใครเพื่อนำมาปรับเปลี่ยนหรือยืนยันข้อสรุปที่ได้ในครั้งแรก กระบวนการนี้จะดำเนินไปเรื่อยๆ จนกว่าข้อเสนอมหาทฤษฎีที่ได้จะถึงจุดอิ่มตัว การเก็บข้อมูลจึงจะยุติลง แล้วจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ ตีความโดยพยายามทำความเข้าใจกับความหมายในเรื่องต่างๆ ที่คนได้สร้างขึ้นในโลกของเขา และนำมา

สรุปเป็นมโนทัศน์ จากนั้นจึงเชื่อมโยงมโนทัศน์ที่ได้ออกมาเป็นข้อสรุปของผลการวิเคราะห์ ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนไร่อ้อยและชุมชนไร่ข้าวโพด ที่งานวิจัยนี้ได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึก มีทั้งสิ้น 70 คน สามารถแยกให้เห็นรายละเอียดที่สำคัญได้ดังนี้

ชุมชนไร่อ้อย

อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	เพศ
ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน	79 ,81, 83, 71	ชาย
ผู้สูงอายุชาวจีน	87	หญิง
อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	หญิง
ชาวจีนรุ่นกลางคน	85 , 89 ,76	หญิง
ผู้ปลูกอ้อยขนาดใหญ่ (เกิน 50 ไร่)	63	ชาย
ผู้ปลูกอ้อยขนาดกลาง(20 ไร่) กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	54	ชาย
ผู้ปลูกอ้อย ขนาดเล็ก(6 ไร่) กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	48	หญิง
ผู้ทำไร่อ้อย ปลูกทุเรียน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	50	ชาย
ผู้ปลูกอ้อย ทำนารายเล็ก กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
.ผู้ปลูกอ้อย มะระ พริก กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	47	หญิง
ผู้เคยปลูกอ้อย ปัจจุบันปลูกแตงโม ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	45	หญิง
หัวหน้าโคกตาอ้อย ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	63	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
ประธานกองทุนหมู่บ้าน	53	ชาย
รองประธานกองทุนหมู่บ้าน	48	ชาย
กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	50	ชาย
เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย

ชุมชนไร่ข้าวโพด

อาชีพ /สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล	อายุ	เพศ
ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน	69,68,71	ชาย
ผู้ปลูกอ้อยรายใหญ่ (เกิน50ไร่)	48	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	42	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	40	หญิง
ผู้ทำไร่ข้าวโพดหวาน	52	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนและรับซื้อ	47	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนและเลี้ยงวัวนมขนาดกลาง	52	ชาย
ผู้ปลูกและรับซื้อข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก	52	ชาย
ผู้ขายข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก	42	ชาย
ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนรายเล็ก ู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	40	หญิง
ผู้ทำนา ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	42	หญิง
ผู้เลี้ยงวัวนมรายใหญ่	53	ชาย
ผู้เลี้ยงวัวนมขนาดกลาง	49	ชาย
ผู้เลี้ยงวัวนมขนาดเล็ก	65	ชาย
ประธานกลุ่มผู้เลี้ยงวัวนม	33	ชาย
เลขากลุ่มโคนม	43	ชาย
ประธานกองทุนหมู่บ้าน	48	ชาย
รองประธานกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย
กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	45	ชาย
เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	47	หญิง
เลขากองทุนหมู่บ้าน	41	หญิง
กรรมการกองทุนหมู่บ้านปีที่ 2	42	หญิง

ผู้รับจ้าง กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	36	ชาย
ผู้รับจ้าง ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	35	ชาย
ช่างซ่อมเครื่องจักร ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	38	หญิง
ผู้สูญเสียที่ดินฯ กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน	52	ชาย

บทที่ 2

การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ก่อนการเข้าสู่วิถีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยอาศัย ประสพการณ์ ความรู้ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ให้มีความเหมาะสมกับบริบท อันหมายถึงความรู้ที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับพื้นที่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อการบรรลุผลต่อการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีการสร้างระบบความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง ทั้งความสัมพันธ์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับ สภาพธรรมชาติ โลกนามธรรม และความสัมพันธ์เกื้อกูลกันภายในชุมชน อันแสดงให้เห็นในลักษณะ ประเพณีของชุมชน การดำรงอยู่ของชุมชนด้วยการมีความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต การใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติร่วมด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง มีนัยถึงการสร้างทุนชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

เมื่อทุนชุมชนมีนัยถึงการดำรงอยู่ของชุมชน ดังนั้นตัวกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะสร้างสรรค์ สิ่งสมทุนชุมชนให้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตจึงมีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้การที่บริบทของแต่ละชุมชน อันหมายถึง สภาพธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความคิด ความเชื่อของแต่ละชุมชน มีความแตกต่างกัน ก็ย่อมมีผลให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นภายใต้ความแตกต่างของตัวกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่ง ในบริบทนั้นๆต่างก็มีเป้าหมายร่วมกัน คือ เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน ดังที่ปรากฏในภาพของชุมชน ไร่อ้อย และชุมชนไร่ข้าวโพดซึ่งมีความแตกต่างกันในเชิงบริบทของชุมชน ซึ่งความแตกต่างนี้เป็น เงื่อนไขสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างทุนชุมชนในบางเรื่องซึ่งมีความแตกต่างกัน การคลี่คลายภาพบริบทของชุมชนอันมีความเกี่ยวเนื่องต่อการเรียนรู้ในการสร้างทุนชุมชน แสดงให้เห็นในภาพต่อไปนี้

บริบทของชุมชน

ในชุมชนไร่อ้อย มีปรากฏการณ์แห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่แสดงถึงความเชื่อมโยง ระหว่างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการสร้างระบบความรู้ แรกเริ่มของการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนปรากฏเมื่อประมาณ พ.ศ.2470 โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยในชุมชน ได้แก่ ชาวไทยในพื้นที่ต่างๆจากภาคกลางซึ่งค่อยๆทยอยเดินทางเข้ามาทำมาหากินในพื้นที่แห่งนี้ หลังจากนั้นไม่นานมีชาวจีนที่อาศัยเรือสำเภาเดินทางมาจากเมืองจีนเพื่อเข้ามาทำมาหากิน การทำมาหากินที่

เข้ามากับชาวจีนได้แก่ การปลูกยาสูบ กลุ่มของคนจีนต่างจับจอง เสาะหาพื้นที่ในการทำไร่ยาสูบ พื้นที่ที่เหมาะสม ได้แก่ พื้นที่สูงหรือที่ดอนซึ่งในอดีตเป็นป่าไผ่ ดังนั้นจึงต้องถากถางป่าเป็นพื้นที่กว้างประมาณ 50-100 ไร่ เนื่องจากการปลูกยาสูบต้องอาศัยพื้นที่ผืนใหญ่ ส่วนชาวไทยมีความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ซึ่งได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก เพื่อให้มีข้าว พืช ผัก เนื้อสัตว์สำหรับบริโภคภายในครอบครัว

วิถีการดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างกันระหว่างชาวไทยและชาวจีน มีผลให้ระบบความคิด กิจกรรมการดำเนินชีวิตมีลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกัน หากแต่ในความแตกต่างกันของการดำรงชีวิตของชนสองกลุ่มนี้ นำไปสู่ระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของนายจ้างและลูกจ้างในไร่ยาสูบ กล่าวคือ การปลูกยาสูบในพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ ย่อมต้องอาศัยแรงงานในการปลูก เก็บ หั่น มวนยาสูบ ฯลฯ จำนวนมาก ดังนั้นชาวไทยซึ่งไม่มีความรู้ในการปลูกยาสูบจึงเข้ามารับจ้างเป็นลูกจ้างในไร่ยาสูบ และได้รับค่าจ้างเป็นรายวันและเป็นรายเดือน ขณะที่คนจีนเป็นผู้ปลูกยาสูบ และติดต่อตลาดเพื่อการค้า และคนไทยเป็นลูกจ้าง ทำหน้าที่รดน้ำ ดูแล บำรุงรักษายาสูบ เก็บเกี่ยว ส่วนผลผลิตจากการทำนา กลุ่มคนไทยก็ได้ขายข้าว แก่กลุ่มคนจีน

ความรู้ของชุมชนไร่้อยู่ในยุคแรกเริ่มของความเป็นชุมชน จึงได้แก่ ความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการปลูกยาสูบที่มากับกลุ่มคนจีน และความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของกลุ่มคนไทย การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการดำรงชีวิตของชนทั้งสองกลุ่มมีผลให้เกิดระบบความสัมพันธ์ในแบบของการพึ่งพิง ซื่อขายแรงงาน ซื่อขายผลผลิตที่สำคัญ ซึ่งได้แก่ ข้าว วิถีชีวิตของชนสองกลุ่มในยุคแรกเริ่มนี้ มีผลอย่างสำคัญต่อการสร้างความรู้ที่มีทั้งความรู้เฉพาะ ความรู้พื้นฐาน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

สำหรับพื้นฐานการดำรงชีวิตของคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งแสดงถึงการมีชีวิตที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์สำหรับการบริโภค ประสบการณ์ชีวิตของคนในกลุ่มดังกล่าวแสดงให้เห็นในปรากฏการณ์ชุมชนไร่ไผ่ โดยเมื่อประมาณ 180-200 ปีที่ผ่านมา คนจีนกลุ่มเล็กๆ ได้อพยพมาจากเมืองจีนทางตอนใต้เนื่องจากมีฐานะยากจน จึงหนีความแร้นแค้นจากประเทศจีนเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยการเดินทางทางเรือล่องมาตามแม่น้ำแม่กลองเพื่อแสวงหาผืนดินในการทำกินและคนลาวเวียงซึ่งมีเชื้อสายของลาวเวียงจันทน์ อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าการอพยพนี้ก็เนื่องมาจากการขยายตัวของประชากรในประเทศ ทำให้ต้องหาที่ดินทำกินใหม่ ทั้งชาวจีนและลาวเวียงก็มีวัตถุประสงค์ในการแสวงหาพื้นที่ทำกินเช่นเดียวกัน จึงได้ยึดลำน้ำแม่กลองเป็นแกนหลัก เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบที่เกิดจาก

การทับถมของตะกอนจากแม่น้ำ จึงทำให้ดินมีความสมบูรณ์ และในบริเวณดังกล่าวยังมีที่ดินเป็นบางส่วน ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทั้งคนจีน และคนลาวเวียงมีความสนใจในผืนดินแห่งนี้ ดังนั้นการจับจองผืนดินเพื่อทำกินจึงเริ่มขึ้นด้วยการค่อยๆ ถากถางต้นไม้เล็กๆ และหญ้าที่ปกคลุมผืนดิน เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ต้นไม้ใหญ่จึงมีแต่เพียงบนที่ดอนบางส่วนเท่านั้น ผืนดินที่ถูกเลือกหรือจับจองเพื่อทำมาหากินเป็นการจับจองเพียงเพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากผืนดินในการสร้างอาหารสำหรับบริโภคให้พอเพียงกับสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่ความเป็นครอบครัวที่เกิดขึ้นมิได้มีความสัมพันธ์ที่แยกขาดออกจากครอบครัวอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่คนสองกลุ่มซึ่งมีประสบการณ์ชีวิตที่มีความแตกต่างกันได้มาอยู่ร่วมกันเพื่อเป้าหมายในการทำมาหากินทำให้เกิดการหลอมรวมความรู้ที่แตกต่างกันเพื่อสร้างรากฐานการดำรงชีวิตที่มั่นคง อันเป็นโอกาสหรือช่องทางในการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และด้วยการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีการดำรงอยู่ร่วมกันของสมาชิกอย่างยาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสนในการเรียนรู้เพื่อเลือกสรรพื้นที่ในการทำมาหากินก่อนคนในชุมชนอื่น ดังนั้นพื้นที่ทำมาหากินที่ถูกเลือกเพื่อดำรงชีวิตจึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุผลแห่งความสมบูรณ์ของพื้นที่นั่นเองที่มีผลต่อระบบคิดของคนกล่าวคือ การทำมาหากินในพื้นที่ที่สมบูรณ์ทำให้คนในชุมชนมิได้มีความรู้สึกถึงความขาดแคลน ประกอบกับการได้รับผลผลิตที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต อาทิ การมีข้าว พืชผัก ผลไม้ที่พอเพียงกับการบริโภคแก่สมาชิกในครอบครัว ซึ่งหมายถึงการที่คนได้บรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตอันทำให้มีกำลังใจในการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

การที่คนจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้บริบทของแต่ละชุมชน มีผลให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ความรู้ หรือภูมิปัญญา ซึ่งถูกจัดรูปแบบของความรู้ให้มีทั้งชุดความรู้เฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแห่งประสบการณ์เดิมของชุมชน และการเป็นชุดความรู้เฉพาะซึ่งต้องอาศัยบุคคลผู้มีความสามารถเฉพาะด้านเพื่อใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ความรู้เฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแห่งประสบการณ์เดิม ได้แก่ ระบบความรู้ในการทำไร่ยาสูบ สำหรับความรู้เฉพาะด้านอื่นๆ ที่ต้องอาศัยผู้มีความสามารถเฉพาะด้านเพื่อผลแห่งการเสริมสร้างและการก่อรูปของความเป็นชุมชน ได้แก่ ระบบความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ระบบความรู้ในการสร้างที่พักอาศัย ส่วนความรู้อีกประเภทหนึ่งที่คนในชุมชนทุกคนต้องเรียนรู้เป็นพื้นฐาน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ระบบความรู้ในการเก็บหาของธรรมชาติและแปรรูป ระบบความรู้ในการซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีอาหารสำหรับ

การบริโภคและมีเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการเก็บหาอาหารเพื่อการดำรงชีวิต ระบบความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นภายในชุมชน เป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความหลากหลายของระบบความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้วิถีชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้ชุดความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นชุดความรู้ที่ครอบคลุมในทุกมิติของการดำรงชีวิต ความหลากหลายของชุดความรู้ทั้งความรู้เฉพาะและความรู้พื้นฐานซึ่งถูกผลิตขึ้นภายใต้วิถีการดำรงชีวิต มีผลให้เกิดภาพของชุดความรู้ดังต่อไปนี้

ระบบความรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

การเรียนรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งในด้านการอาศัยผืนดิน แหล่งน้ำสำหรับการผลิตอาหาร การอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้านในการผลิต และการพึ่งพิงสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อเป็นกำลังใจในการทำมาหากิน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค การเรียนรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อให้มีอาหารสำหรับบริโภคนับว่าเป็นการเรียนรู้ในขั้นพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในการปลูกข้าว และการเลี้ยงสัตว์จำพวกวัว ควาย เพื่อใช้แรงงานสำหรับการผลิต การเรียนรู้พื้นฐานดังกล่าวของชุมชนยังรวมถึงการสร้างความรู้ในการเสริมสร้างความสมบูรณ์แก่ผืนดินเพื่อให้การใช้ประโยชน์จากผืนดินดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ส่วนการเรียนรู้ในการเพาะปลูกอีกมิติหนึ่งยังถูกสร้างให้เป็นความรู้เฉพาะซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขอันเป็นประสบการณ์เดิมของชุมชนหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งหมายถึงว่า การที่ชุมชนมีพื้นฐานการก่อรูปของชุมชนที่มีการนำความรู้จากถิ่นฐานเดิมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นระบบความรู้ทั้งที่เป็นความรู้พื้นฐานของชุมชนและความรู้เฉพาะของชุมชนที่ถูกผลิตภายใต้ความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนเพื่อการดำรงชีวิต มีผลให้เกิดชุดความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ดังต่อไปนี้

ระบบความรู้ในการปลูกข้าว

อาหารหลักของคนในชุมชน ได้แก่ ข้าว ดังนั้นการปลูกข้าวจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การปลูกข้าวในแต่ละปีนั้นคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่า จะปลูกอย่างไรเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีข้าวสำหรับการบริโภคอย่างเพียงพอ หรือมีการเรียนรู้ว่าจะทำอย่างไรเพื่อที่จะให้มีข้าวเหลือไว้บริโภคสำหรับปีถัดไป ด้วยความจำเป็นของข้าวที่ผลิตไว้สำหรับบริโภคเป็นเป้าหมายหลัก หรือเพื่อการเก็บสะสมไว้บริโภคในหน้าแล้ง หรือในช่วงเวลาที่น้ำท่วม หรืออีกสิ่งหนึ่งคือการเก็บสะสมข้าวไว้เพื่อแลกกับของสิ่งอื่นที่คนในครอบครัวไม่สามารถผลิตเองได้ เนื่องจากในหลายๆ

ชุมชน หรือในชุมชนอื่น ก็ต้องการข้าวสำหรับการบริโภค ดังนั้นการเรียนรู้ในการปลูกข้าวจึงถูกสร้างเป็นชุดความรู้พื้นฐานที่สมาชิกในครอบครัวหรือสมาชิกในชุมชนต้องเรียนรู้เป็นสำคัญ

การปลูกข้าวให้ได้ผลดี ซึ่งหมายถึงการที่ข้าวมีรวงข้าวที่สมบูรณ์ ปราศจากโรค ต้นข้าวแข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรค ต้นข้าวแข็งแรงเมล็ดข้าวมีความสมบูรณ์ เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทุกคนต้องเรียนรู้และคำนึงถึงเป็นสำคัญ ได้แก่ การคำนึงถึงการปลูกข้าวที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ อันมีเงื่อนไขในการปลูก ซึ่งได้แก่ ความสมบูรณ์ของผืนดิน ผืนน้ำ อากาศ สัตว์ป่าที่อาศัยในแถบบริเวณนั้น ว่ามีความเกื้อกูลหรือมีลักษณะเหมาะสมต่อการปลูกข้าวหรือไม่ โดยการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลือกพื้นที่หรือการเลือกผืนดินในการปลูกข้าว เป็นการดูว่าผืนดินในชุมชนที่จะใช้ในการปลูกข้าวมีลักษณะอย่างไร โดยคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่า หากบริเวณนั้นเป็นที่สูงหรือเรียกว่าที่ดอน น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ การปลูกพืชที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นสิ่งสำคัญ หรือใช้น้ำฝนแต่เพียงแหล่งเดียว จะต้องปลูกข้าวด้วยวิธีใด คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ว่าการที่จะไถเตรียมดินนั้นสามารถทำได้โดยง่าย เช่นเดียวกันกับบริเวณที่ราบ (การมีผืนดินที่มีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ) เพราะฉะนั้นชาวนาจ้างจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปลูกข้าวแบบหยอด โดยมีการปรับระดับด้วยการตัดหญ้า และต้นไม้เล็กๆออกก่อนแล้วใช้ไม้ปลายแหลมเจาะดินเป็นหลุมเล็กๆ แล้วมีการหยอดเมล็ดประมาณ 5-8 เมล็ด ใช้เท้ากลบดินปากหลุม เมื่อฝนตกหรือเมล็ดได้รับความชุ่มชื้นก็จะงอกเป็นต้นข้าว และเนื่องจากที่ดอนเป็นที่สูงที่ไม่มีน้ำขัง คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ว่าจะต้องใช้พันธุ์ข้าวเบา โดยปลูกได้ในต้นฤดูฝนและสามารถเก็บเกี่ยวได้ในปลายฤดูฝน การใช้พันธุ์ข้าวเบาสืบเนื่องมาจากข้าวไร่ควรเป็นพันธุ์ข้าวที่มีอายุสั้น ด้วยความจำเป็นว่าเมื่อหมดฤดูฝน ย่างเข้าฤดูหนาว กลางวันจะเริ่มสั้น ต้นข้าวจะต้องออกดอกและสามารถเก็บเกี่ยวได้

ในพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มน้ำขัง เมื่อย่างเข้าฤดูฝน น้ำจะไหลเข้ามาสู่ที่นาทำให้คนในชุมชนไร่ข้าวโพดเรียนรู้ว่าควรจะปลูกข้าวในรูปแบบใด จึงจะได้ผลผลิตข้าวที่พอเพียงต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวตลอดทั้งปี การปลูกข้าวในที่ลุ่มน้ำท่วมถึงด้วยวิธีการทำนาดำจึงถูกคิดขึ้น โดยการทำนาดำนั้นชาวนาจ้างจะต้องเรียนรู้ในการเตรียมดิน เนื่องจากดินในที่ราบน้ำท่วมถึงได้มักจะเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ การเตรียมดินจึงไม่ใช่สิ่งที่ยากลำบาก การเตรียมดินจึงใช้วิธีการไถ ซึ่งเรียกว่า ไถตะ โดยอาศัยแรงงานจากจากวัวพื้นบ้าน การไถเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการกลับเอาดินชั้นล่างขึ้นมาอยู่ข้างบน พลิกเอาหน้าดินลงไปข้างล่าง การทำเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ว่าจะทำให้วัชพืชต่างๆในนาข้าวถูกขุดขึ้นมาเพื่อให้รากได้โดนแดด แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ เพื่อเป็นการทำลายวัชพืช หรือจำกัดขอบเขตของวัชพืช สำหรับการไถในช่วงต่อมาเป็นการไถแปร เป็นการไถเพื่อช่วยย่อยดินทำให้วัชพืชหลุดออกจากการยึดเกาะระหว่างรากกับดิน จากนั้นจะเป็นการคราดเพื่อช่วยให้เกิดการย่อยดิน ซึ่งชื่อของคราด

จะช่วยให้รากของหญ้าหลุดออกจากดิน เมื่อวัชพืชหลุดออกมาแล้วก็จะติดซีคราดมารวมกันอยู่เป็นที่สามารถเก็บออกได้โดยง่าย หลังจากเตรียมพื้นที่สำหรับการทำนาแล้วชาวนาก็จะเรียนรู้ในการเตรียมต้นข้าวหรือที่เรียกว่าต้นกล้า โดยการเพาะกล้า ซึ่งเป็นการนำพันธุ์ข้าวมาใส่ไว้ในโอง ใส่ น้ำลงไปให้ท่วมเมล็ดข้าวประมาณ 1 วัน นำใบตองซึ่งเรียงซ้อนกันหลายๆใบสำหรับวางเมล็ดข้าว แล้วใช้ฟางที่ชุ่มน้ำวางทับไว้จนหนา รดน้ำให้ชุ่มทั้งเช้า เย็น วิธีการนี้เรียกว่า ห่มข้าว การห่มข้าวนี้ทำให้ประมาณ 2-3 วัน รากของต้นข้าวจะงอกออกมา ซึ่งหมายความว่า ต้นข้าวนั้นพร้อมที่จะหว่านในแปลงกล้าได้ หลังจากนั้นก็จะถอนกล้าไปปักดำ เมื่อได้ผลผลิตข้าวแล้วคนในชุมชนก็มีการเรียนรู้ที่จะแบ่งข้าวที่ได้ไว้เป็นส่วน ๆ ได้แก่ ส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ทำพันธุ์สำหรับปลูกในปีต่อไป ส่วนหนึ่งเก็บไว้กินโดยเก็บไว้ในยุ้งฉาง อีกส่วนหนึ่งเตรียมไว้เพื่อนำไปแลกกับอาหารอย่างอื่นที่ครอบครัวไม่สามารถผลิตได้

ระบบความรู้ในการปลูกถั่วเขียวเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิตของดิน

สืบเนื่องมาจากฤดูกาลทำนามีความยาวนาน ดังนั้นก่อนถึงฤดูทำนาคนในชุมชนจึงพยายามคิดที่จะปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อใช้เป็นอาหาร การปลูกถั่วเขียวเป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีอาหารประเภทอื่นสำหรับบริโภค เนื่องจากถั่วเขียวสามารถนำมาดัดแปลงเป็นอาหารหวานได้ นอกจากนี้ยังเป็นพืชอายุสั้น เก็บเกี่ยวผลผลิตได้เร็ว ดังนั้นจึงมีการทดลองปลูกถั่วเขียวก่อนการปลูกข้าว การปลูกถั่วเขียวในลักษณะเช่นนี้คนในชุมชนพบว่ามีส่วนให้ต้นข้าวเติบโตอย่างสมบูรณ์ ขณะเดียวกันต้นถั่วเขียวก็สมบูรณ์ด้วยแม้ว่าในช่วงนี้จะมีน้ำธรรมชาติน้อยก็ตาม ดังนั้นการปลูกถั่วเขียวในนาข้าวจึงถูกถ่ายทอด แนะนำสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีการทดลองปรับเปลี่ยนปลูกถั่วเขียวในช่วงหลังจากการทำนา โดยชาวนาบางคนให้เหตุผลว่าการปลูกถั่วเขียวหลังจากการทำนาเป็นสิ่งที่เหมาะสม สืบเนื่องมาจากหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ช่วงเวลานั้นยังเป็นช่วงที่น้ำใต้ดินยังคงมีความชุ่มชื้น ดังนั้นการปลูกถั่วเขียวในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นผลพลอยได้ให้ต้นถั่วเขียวเติบโตได้ดี การปลูกถั่วเขียวของชาวนาในช่วงเวลาที่มีความแตกต่างกันนั้น นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่ข้อค้นพบที่ว่า การปลูกถั่วเขียวทั้งสองระบบ ต่างก็มีคุณค่า เพราะนอกจากจะทำให้ผืนดินมีความสมบูรณ์แล้วยังช่วยให้มีอาหารชนิดอื่นสำหรับการบริโภค และ ช่วยให้มีรายได้เสริม

ระบบความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงวัวพื้นบ้านหรือวัวไทย ระบบความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวพื้นบ้านถูกผูกโยงเข้ากับการทำนา เนื่องจากวัวเป็นสัตว์ที่ใช้ทำนา ความผูกพันกับวัวพื้นบ้านมาตั้งแต่แรกเริ่มทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการที่จะอยู่ร่วมกับวัว เพื่อให้วัวช่วยเหลือในการทำมาหากิน ได้แก่ การทำนา ดังนั้นจึงมีการสร้างความคุ้นเคยกับวัวโดยการตั้งชื่อวัวตามลักษณะ เช่น ชื่อ ดำ แดง จากนั้นก็นำวัวไปฝึกหัดไถนา เช่น ถ้าต้องการให้วัวที่ไถนาเป็นแล้วอยู่ด้านซ้ายเพื่อเป็นตัวนำ วัวที่ฝึกใหม่อยู่ด้านขวาเป็นผู้ตาม ถ้าต้องการเลี้ยงวัว คนฝึกก็จะพูดว่า ถาด แล้วกระดิกเชือกตัวซ้าย ถ้าวัวตัวขวานำ หากต้องการเลี้ยงซ้าย ก็พูดว่า พูน แล้วกระดิกเชือกตัวขวา ถ้าต้องการหยุด ก็พูดว่า ยอ แล้วกระตุกเชือก สำหรับช่วงเวลาที่หมดหน้าการทำนา ก็จะเป็นเวลาที่คนและวัวได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเต็มที่ โดยคนจะไปหาหญ้าให้วัวกิน และให้วัวพักผ่อนให้เต็มที่ พร้อมทั้งจัดที่พักให้วัวนอนใต้ถุนบ้าน นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีสู่ขวัญวัวเพื่อสร้างกำลังใจก่อนที่จะทำนาในช่วงต่อไป และหลังจากเสร็จการทำนา ก็จะเป็นการบอกขอบคุณวัวเพื่อให้วัวได้พักผ่อน ระบบความรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัวซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการทำมาหากิน เป็นการเรียนรู้ซึ่งนำไปสู่การตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ระบบความรู้ในการทำไร่ยาสูบ

ยาสูบได้ถูกนำมาปลูกโดยกลุ่มคนจีนและผลิตโดยกลุ่มคนจีนแคะทือพยพลงเรื่อยมาอยู่ในชุมชนไร่ฮ้อย เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ผู้ที่เข้ามาปลูกยาสูบมักจะเป็นเพศชาย สืบเนื่องมาจากการปลูกยาสูบต้องอาศัยกำลังจากผู้แข็งแรง กิจกรรมในการปลูกยาสูบมีมากมายนับตั้งแต่การหักร้างตางป่า เพื่อให้มีพื้นที่ที่กว้างใหญ่เพียงพอต่อการทำไร่ยาสูบ สำหรับการปลูกยาสูบนั้นกลุ่มคนจีนมีการเรียนรู้ที่จะไปนำพันธุ์ยาสูบในส่วนที่เป็นดอกของยาสูบมาเพาะก่อน แล้วจึงปลูก โดยก่อนการปลูกนั้นจำเป็นต้องมีการเตรียมผืนดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไถ คราด หว่าน เพาะเป็นต้นปลูกใส่ปุ๋ย เมื่อยาสูบแก่แล้วก็มีการหักยาสูบ ซึ่งเป็นเวลา 2-3 เดือน จึงจะสามารถหักยาสูบได้ ในเรื่องของ การบำรุงรักษายาสูบนั้น เมื่อมีแขนงของยาสูบเกิดขึ้น ก็จะมีการหักแขนง และมีการดูแลเสมือนกับการเลี้ยงลูกอ่อน สำหรับการเพาะพันธุ์ยาสูบนั้นเริ่มต้นจากการเก็บดอกแก่ของยาสูบตากแดดไว้ให้แห้งเป็นเวลา 1-2 วัน ต่อจากนั้นก็มีการแกะเมล็ดแช่น้ำ 2-3 วันพอให้แตกต้นอ่อน หลังจากนั้นก็นำเมล็ดที่เพาะได้ไปหว่านในผืนดินที่มีการเตรียมไว้ 2-3 วันก็แตกเป็นต้น มีการย้ายกล้าออกมาใส่ในร่อง และการเตรียมดินเป็นหลุม แล้วนำต้นที่งอกได้ปลงปลูก โดยที่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย หลังจากนั้นก็

ใช้เวลาประมาณ 2-3 เดือน เพื่อให้มีการหาน้ำมารดในช่วงเวลา เช้า เย็น ทุกวันโดยอาศัยน้ำจากบ่อที่เราขุดได้ หลังจากนั้นเวลา 7-8 เดือนก็จะมีการเริ่มเก็บใบยาสูบมาปมให้สุก และนำใบยาสูบมาฉีกกระดุกออกแล้วก็นำไปมาหั่น หลังจากนั้นก็จะให้มีการตากใบเป็นแผงโดยการคลี่ออก เป็นการตากให้แห้ง แล้วนำมามวนด้วยกระดาษมวนยา ซึ่งเป็นกระดาษฟาง วางไว้เป็นแถว และเอาแผงทับเอาไว้ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการในการมวนยาสูบแล้ว กลุ่มคนจีนก็จะนำยาสูบที่มวนแล้วไปขายที่ตลาดในเมือง

การจัดการในการปลูกยาสูบนั้น กลุ่มคนจีนซึ่งอยู่ในฐานะของเจ้าของพื้นที่ในการปลูกยาสูบได้มีการจ้างให้กลุ่มคนไทยในชุมชนเป็นลูกจ้างในการทำไร่ยาสูบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการของการที่ต้องใช้แรงงาน กลุ่มคนไทยที่เข้ามาเป็นลูกจ้างในไร่ยาสูบส่วนใหญ่แล้วก็มีหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ ซึ่งอาจจะใช้แรงงานจากวัว ควาย การใช้แรงงานในการปลูกยาสูบ การดูแล รดน้ำ ยาสูบ การหักแขนงยาสูบ การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากยาสูบเพื่อนำมาใช้หั่น ตาก มวน ดังนั้นกลุ่มคนไทยที่ว่างจากการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ จะเข้ามาเป็นลูกจ้างของกลุ่มคนจีน ซึ่งทำให้กลุ่มคนไทยมีรายได้ ค่าจ้างที่ได้มีทั้งค่าจ้างรายเดือน คือเดือนละ 3 บาท

ระบบความรู้ในการหาของธรรมชาติและการแปรรูป

ชีวิตที่ต้องดำเนินต่อไปของคนในชุมชนที่ได้วางเป้าหมายในการดำรงชีวิตให้กับตนเอง ในลักษณะของการมีอาหาร เครื่องใช้ที่พอเพียงต่อการบริโภคในครอบครัว หรือในชุมชน อันเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญ การดำรงชีวิตที่อยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติ ผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า มีผลให้คนในชุมชนต่างเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสภาพธรรมชาติเหล่านี้ โดยที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มีคุณค่าต่อการทำมาหากินอย่างไร ดังนั้นคนในชุมชนต่างตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติในฐานะของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ ที่ทำให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นปกติสุข ดังนั้นธรรมชาติจึงเปรียบเสมือนผู้ที่พระคุณที่มีสามารถตีค่า หรือคิดเป็นมูลค่าได้ ด้วยฐานคติแห่งการมองว่าธรรมชาติเป็นผู้ให้ชีวิต ให้แหล่งการทำมาหากิน ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าตนเองนั้นอยู่ในฐานะของการเป็นผู้พึ่งพิงหรืออาศัยธรรมชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การเก็บหาของธรรมชาติจึงมิได้เป็นการแสวงหาผลประโยชน์แบบขูดรีดจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการขูดรีดป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างขาดความตระหนักถึงการเป็นผู้พึ่งพิงธรรมชาติแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม การจับสัตว์ป่า การหาของธรรมชาติ เป็นการใช้ประโยชน์เฉพาะเพียงแค่ความจำเป็นเท่านั้น มิได้ใช้ประโยชน์ในลักษณะของการทำลาย หรือเก็บสะสมไว้ในปริมาณมากเกินความจำเป็น

นอกจากการหาของธรรมชาติเพื่อการบริโภคและแลกเปลี่ยนเป็นบางส่วนแล้ว หากธรรมชาติเหล่านั้นมีความสมบูรณ์และมีจำนวนมาก คนในชุมชนจึงมีการเรียนรู้ที่จะนำของธรรมชาติเหล่านั้นมาแปรรูป ซึ่งหมายถึงการวางแผนเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต สภาพการณ์ต่างๆที่คนในชุมชนคาดว่าอาจจะเกิดขึ้นได้แก่ การเกิดภาวะน้ำท่วม ฝนแล้ง ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้น การเตรียมความพร้อมในด้านอาหารก็นับว่าเป็นการสร้างหลักประกันแห่งความมั่นคงปลอดภัยได้เป็นอย่างดี

การหาของธรรมชาติเพื่อการมีอาหารสำหรับบริโภค แลกเปลี่ยนหรือเพื่อการสะสมด้วยกระบวนการแปรรูปอาหาร เพื่อการมีอาหารสำหรับบริโภคในยามขาดแคลน หรือในยามที่ไม่สามารถออกไปหาของธรรมชาติได้นั้นสะท้อนให้เห็นจากภาพของชุมชนซึ่งแวดล้อมไปด้วยป่าไผ่ โดยคนในชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะนำหน่อของต้นไผ่มากิน การไปหาหน่อไผ่นั้น จะไปกันเป็นกลุ่ม เนื่องจากการเข้าไปในป่านั้นจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือกัน ทั้งในแง่ของ การช่วยเหลือกันในการป้องกันภัยจากโจรสัตว์ป่า การแบ่งหน้าที่กันในการเก็บหาของธรรมชาติ เช่น การปรุงอาหารสำหรับบริโภค เมื่อต้องพักค้างคืนในป่า การระแวดระวังภัยจากผู้บุกรุก การร่วมคิด ร่วมเดินทางไปเป็นเพื่อนกัน ดังคำสัมภาษณ์ของคุณตาท่านหนึ่ง ซึ่งมีอายุ 79 ปี และมีประสบการณ์ในการหาของธรรมชาติที่ว่า “...ไปหาหน่อไผ่ ไปกันหลายคน เกวียนหลายเล่ม หาได้ คนไหนปอกก็ปอก คนไหนใส่ก็ใส่ มีหลายคน พวกผู้หญิงก็หอบ้าง ทำหน่อไผ่บ้าง เวลาออกหาหน่อไผ่ ก็ต้องมีคนเลี้ยงวัวสักสองคน ฝากกัน เฝ้าเกวียน เพื่อป้องกันขโมย ...” การไปหาหน่อไผ่ด้วยกันมีหลักคิด เพื่อที่จะช่วยกันให้กิจกรรมการหาหน่อไผ่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยการจัดแบ่งภาระหน้าที่ตามความสามารถของแต่ละคน เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในกิจกรรมย่อย อันนำไปสู่ภาพความสำเร็จของกิจกรรมหลัก สำหรับการเก็บหาหน่อไผ่ ต้องอาศัยการสำรวจว่าป่าไผ่บริเวณนั้นมีรอยของคนอื่นที่หาไว้ก่อนแล้วหรือไม่ โดยการสังเกตว่าบริเวณนั้นไผ่มีครบทั้งต้น หรือว่ามีแต่ตอ หากเหลือแต่ตอ ก็แสดงว่าหน่อไผ่ถูกตัดไปใช้ประโยชน์ก่อนหน้านี้แล้ว จึงไม่ต้องเสียเวลาในการหยุดและหาในพื้นที่นั้น หากในบริเวณนั้นยังมีหน่อไผ่เป็นจำนวนมาก คนก็จะหยุดหาหน่อไผ่ และจะมีการจัดที่สำหรับการพักแรม การเรียนรู้ในอันที่จะหยุดพักแรมเพื่อหาของธรรมชาตินี้ สะท้อนให้เห็นระบบคิดของคนในอันที่จะร่วมมือกันในการทำมาหากิน ซึ่งปรากฏในคำสัมภาษณ์ของคุณตาท่านที่กล่าวถึง ว่า

“...ถ้าไปทีงนี้ ยังไม่มีคนหละก็ โอ้โฮ มองไปนี่หน่อไผ่ทั้งนั้นเถอะ ก็เอาละเว้ย ตรงนี้ละเว้ย ให้เป็นที่ว่าง พอให้ว่างลื้อ ก็เป็นหมู่ๆเอาล้อมกันหมด วัวด้วย วัวนี้ก็ต้องมีคนอยู่ เลี้ยงนะ เราก็ฝาก แล้วจัดไถ่คนนี้อยู่เฝ้าเกวียน ไถ่ที่ไปหา

ในป่าก็ไปหา ไปด้วยกันก็ต้องดูกัน ช่วยกัน ในป่านั้น เราว่าเฮะ ภูไม้ดู
ไม่เอาหรอก อย่างนี้ไปไม่ได้หรอก ไปด้วยกันนะ มันก็ต้องช่วยกัน
คนหักก็หัก เราเป็นคนชัก เราก็เขี่ยออกมาให้พ้น เดี่ยวเขาก็เก็บเอง
เราตามหา ก็ตามเก็บกันไปเรื่อยละ ค่อยๆหาบกันไป...”

นอกจากนี้ในการเลือกหน่อไม้ ยังมีเทคนิคในการเลือกเพื่อให้เกิดประโยชน์ มิได้เก็บหามา
ทุกส่วน ดังที่คุณตา เล่าประสบการณ์ว่า

“...หน่อไม้มันขึ้นยาว ก็ถ้าชักได้ก็ค่อยชัก (ตัด) ถ้าชักต้องให้ติดโคน
ติดดินถ้ามันยาว ก็กะว่าอ่อนละ ไม่ใช่ว่าถ้าหน่อยาว เอาทั้งหมด
มันก็ใช้ไม่ได้ มันก็แข็ง เฉาะไม่เข้าอีก...”

การเก็บหาหน่อไม้ป่า มิได้กระทำแบบไร้ขีดจำกัด หรือชุดรีดสภาพธรรมชาติ แต่เป็นการใช้
ประโยชน์โดยการผูกโยงการดำรงชีวิตเข้ากับสภาพธรรมชาติ ดังนั้นการเก็บหาหน่อไม้ จึงมีเป้า
หมายเพียงเพื่อพอกินภายในครอบครัว หรือ ขายบ้างเพื่อนำเงินมาแลกซื้ออาหารชนิดอื่นที่ชุมชนไม่
สามารถผลิตได้ โดยคำสัมภาษณ์ที่สะท้อนระบบคิดนี้ ได้แก่ “...เก็บหน่อไม้มันก็ใส่ในนั้น ก็กะดู
กะดูว่ามันได้เท่าไร ก็เอาเท่านั้น ขึ้นอยู่กับตัวเราเอง ว่าตัวเราเองจะกะว่ามันจะได้สักเท่าไร ก็พอ
ก็กลับกัน...”

การเก็บหาของธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากความต้องการในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้
คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ แสดงความต้องการของตนเอง หมายถึงการมีเป้าหมายเป็นของตนเอง
และการทำกิจกรรมต่างๆก็เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของตนเอง ด้วยระบบคิดเช่นนี้มีผลให้คนในชุม
ชนมิได้ถูกจำกัด และถูกกำหนดขอบเขตทางความคิด และขอบเขตของการเรียนรู้ ดังนั้นการเรียนรู้
ในการเก็บหาของธรรมชาติจึงเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงเวลาตามที่คนในชุมชนมีความต้องการสิ่งเหล่านั้น
สำหรับการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ชุมชนยังมีการวางแผนสำหรับมีอาหารบริโภค โดยในช่วงชีวิตหนึ่งของคนในชุมชน
ต่างก็ต้องการการดำรงชีวิตที่มีความสุข ซึ่งหมายถึงการมีอาหารอย่างพอเพียงสำหรับการบริโภคใน
ครอบครัว การมีความปลอดภัยจากความเปลี่ยนแปลงจากธรรมชาติ เช่น การเกิดน้ำท่วม ฝนแล้ง
ดังนั้นการมีความสุขในแง่ของความปลอดภัยนั้นเป็นสิ่งที่คนในชุมชนต่างคำนึงถึงเป็นอย่างมาก เมื่อ
สภาพธรรมชาติมีความเปลี่ยนแปลง จึงเกิดการเรียนรู้ในการที่จะเตรียมความพร้อม หรือมีการวางแผน

แผนล่วงหน้าว่าจะทำอะไร สิ่งแรกที่มีความสำคัญเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในเรื่องอาหาร โดยมีการเรียนรู้ที่จะให้คนในชุมชนได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียงตลอด 2-3 ปี การเก็บอาหารเพื่อให้สามารถบริโภคได้อย่างยาวนาน นั้นคนในชุมชนมีการเรียนรู้ในการถนอมอาหารเพื่อให้อาหารไม่เน่าเสีย และสามารถเก็บไว้ได้ยาวนาน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...หน่อไม้ตอนนี้ก็ไม่ยากหรอก ตัดหน่อ แล้วก็ใส่ กลบใส่ๆ เอาเกลือลงไป แล้วก็มัดๆ แล้วก็จับดิ่งกระทกๆใส่ลงไป หน่อไม้มันทำไม่ยาก กระทกๆใส่โอ่ง อยู่ได้นานโขปีหนึ่งกินไม่หมด...”

ส่วนในทุ่งนา ลำน้ำ คนในชุมชนต่างได้อาศัยน้ำในทุ่งและน้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง เป็นที่สำหรับจับสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหากุ้ง หาปลา เพื่อบริโภค การเรียนรู้ในการหาปลา หากุ้ง เป็นการเรียนรู้ที่คนในชุมชนจะต้องมีความรู้ว่ามีอะไรน้ำลง เพราะหากน้ำลงแสดงว่ามีปลา มีกุ้งมาก นอกจากนี้ยังต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับลมหนาว หมายความว่าหากลมหนาวพัดมา แสดงว่าช่วงเวลานั้นปลา และกุ้งกำลังจะมา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...น้ำมันจะลงแล้ว เดือน 12 นี้มันต้องลงแล้ว รู้สิ พอลมโยกนี้เอาแล้ว ก็ลมหนาวไง เค้าเรียกว่าลมโยก ตาก็จัดแจงออกล่ะ โอ้โฮ มันเต็ม คนหาบก็หาบไม่ทันหรอก...”

การเรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อให้จับสัตว์น้ำไว้เพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงนั้นเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา โดยอาศัยการสังเกต การเฝ้าดูธรรมชาติของแหล่งน้ำ ธรรมชาติของสัตว์น้ำ เฝ้าดูทิศทางลม และเชื่อมโยงการเรียนรู้ดังกล่าวจนกระทั่งสามารถจับสัตว์น้ำได้ จึงจะถือว่าบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ต้องไปซัณกึ่งตอนเช้ามีด มันติดเป็นตอนๆนะ ตอนเช้ามันก็ติดแต่เช้ามีด ตอนสายๆหนอยมันไม่ค่อย ติดะนานๆไปพอเย็นเข้ามันก็ติดอีก มันไม่ได้ติดทั้งวันนะ ไปทุกวันๆ ก็ลองดูว่าเช้านี้ เช้ามีดไปลง ไปดูอีกที เช้ามีดนี้ก็ติดดี บางคน บางเช้าก็ไม่ค่อยติด มันเป็นบางวัน บางวันก็สายๆหนอย มันก็ติดดี บางที่บ้ายๆก็ติดดี เราก็ต้องอยู่ทั้งวันไง...”

เมื่อสามารถหาของธรรมชาติจำพวกกุ้ง ปลาได้แล้ว หากของธรรมชาติเหล่านั้นมีเป็นจำนวนมาก คนในชุมชนก็มีการเรียนรู้ที่จะเก็บรักษาอาหารธรรมชาตินี้ไว้สำหรับบริโภคอย่างพอเพียงตลอด 2-3 ปี ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ก็ไปกันละ พอเช้าๆ สายๆหนอยก็ทอดแห หาปลา
ไอ้พวกทอดแหเค้าก็ทอด ไอ้พวกซัณกึ่งก็ซัณ ก่อนนี้ไม่เคยซื้อกะปิ

น้ำปลาหรอก ทำเอาทั้งนั้นเลย มาตอนนี่ตอนน้ำไม่มีนี่ละ
 ก็กุ้งเคล้ากับเกลือ ใส่กะละมังไว้ พรงนี้ก็เอาไปตากแดด
 ใส่กะโล่สงขึ้นตากแดด พอเวลาแห้งเราก็ใส่ครกตำ เอาซากมือตำ
 มีตะแกรงถี่ๆ เอามาร่อน เอาที่ป่นๆนะ ถ้าไม่ดีก็ทิ้งไป
 ใส่กะละมังก็เอามาเคล้าน้ำให้มันพอเปียก จนติดก็ใส่โอ่ง ตั้งตากแดด
 เดียวมันก็เป็นกะปิ น้ำปลาก็ เอาปลาเคล้ากับเกลือ บางคนก็เอาปลาแห้งสัก
 สองสาม เกลือสาม ของตาเอาปลาสาม เกลือหนึ่งก็ใส่พอเคล้าๆ
 มากี่เอามาต้ม ตั้งไว้เดียวมันก็เป็นเอง ก็หลายเดือนเหมือนกัน 2-3 เดือน
 กะปิ น้ำปลาเก็บไว้ได้นาน น้ำปลาที่กินไปได้จนไอน้ำห้วนจะดูหมดแล้ว
 เราก็เอาน้ำเกลือเดิมเข้าไปอีก เดิมน้ำหางอีก ใช้ได้ ...”

นอกจากการเรียนรู้ในการหาปลาและหากุ้งสำหรับบริโภคแล้ว ยังมีการเรียนรู้ในการหาไ่ป่า สืบเนื่องมาจากสภาพชุมชนส่วนใหญ่เต็มไปด้วยป่าไผ่ซึ่งเป็นแหล่งพักอาศัยของไ่ป่า คนในชุมชนที่เคยไปเสาะหาหน่อไผ่ในป่าต่างก็เคยเห็นไ่ป่า หรือได้ยินเสียงของไ่ป่าซัน ดังนั้นจึงเกิดการเรียนรู้ที่จะทดลองนำไ่ป่ามาใช้บริโภคเป็นอาหาร การเรียนรู้ในการที่จะหาไ่ป่าสำหรับการบริโภค สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...รู้สิไ่ป่ามา ก็คงไผ่มันเยอะนี่ ก่อนนี้มันซัน พอเย็นๆตะวันตกดินมันก็ซัน เราก็ฟังเสียง ว่ามันซันตรงไหน พอรู้ว่าตรงนี้นะ พอมีดขึ้น เราก็ไปเอาไผ่สอง คะเนเอง คะเน ฎกสิ ก็เราฟังไป ก็ไม่ห่างกันนะ ก็ฟังใกล้ๆ นะแอบ ไผ่จั้นมันเห็นเราก็อแอบเข้าไป มันอยู่ในดงนี่ะ เราก็อยู่อย่างนี้ บังต้นไผ่ ไม่ต้องเข้าไปใกล้ทีเดียว ถ้าอย่างมันซันตรงไหน มันก็ต้องนอน อยู่ตรงนั้น ไผ่ไปไหนนะ...”

การเรียนรู้ในการหาไ่ป่าเพื่อนำมาปรุงอาหาร เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้สภาพธรรมชาติของชุมชน กล่าวคือ คนในชุมชนต้องมีกระบวนการสังเกตก่อนว่า ช่วงเวลาใดที่ไ่ป่าจะออกมาเดินหาอาหาร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความเหมาะสมต่อการออกไปหาไ่ป่า เมื่อมีการสังเกตแล้วพบว่า เวลาที่มีความเหมาะสม ได้แก่ ช่วงเช้ามีด โดยจะมีการนำไ่ที่เลี้ยงไว้ซึ่งเป็นไ่แจ้ไปปล่อย (คนในชุมชนเรียกว่าต้อ) หรือเรียกว่าออกไปทำท่ายให้ไ่ป่าออกมาต่อสู้อยู่ ด้วยวิธีการดังกล่าวของคนในชุมชนในการที่จะทำให้ไ่ป่าออกมาปรากฏตัว ก็สืบเนื่องจากการหาอยู่หากินและสัมผัสกับป่าธรรมชาติมาอย่างช้านาน จึงทำให้รู้จักนิสัยของไ่ป่าเป็นอย่างดีว่าเป็นสัตว์ที่รักและหวงถิ่นฐานของตนเองมาก ซึ่งก็หมายความว่าหากมีสัตว์ หรือผู้บุกรุกเข้ามาในที่ที่มันอาศัยอยู่ ไ่เจ้าของพื้นที่ก็จะออกมา

ขับไล่ ดังนั้นการจับไก่ป่าจึงได้ผ่านการวางแผนดำเนินการจับไก่ป่าโดยการหาไก่มาล่อ แล้วเตรียมกับดักสำหรับจับไก่ป่า ด้วยการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนสร้างระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ สัตว์ป่า ผืนป่า และเพื่อนบ้านในชุมชน สร้างเป็นชุดความรู้ และมีการส่งต่อความรู้ผ่านคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยการสังเกต และความอดทนในการที่จะใช้ผืนป่า และสัตว์ป่าให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต

ระบบความรู้ในการผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้และอื่นๆ

การผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินก็เพื่อให้การทำมาหากินเป็นไปอย่างสะดวก และช่วยให้ได้รับอาหารอย่างพอเพียง การเรียนรู้ในการที่จะผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินก็ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เนื่องมาจากวัสดุในการทำเครื่องมือดังกล่าวล้วนได้มาจากธรรมชาติแทบทั้งสิ้น ชาวบ้านจึงต้องเรียนรู้ว่าวัสดุในธรรมชาติชนิดใดสามารถนำมาผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ชนิดต่างๆได้ เช่น การนำไม้ไผ่มาสานเป็นกระบุงสำหรับใส่ข้าว การนำปอมาปั่นเป็นเชือกสำหรับล่ามวัว เป็นต้น นอกจากนี้การเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยังเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากการสานเครื่องมือบางอย่างต้องอาศัยความชำนาญของผู้ทำ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้จึงต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับการถ่ายทอดความรู้เป็นสำคัญ ซึ่งอาจขยายไปนอกแวดวงของครอบครัวได้ด้วย อุปกรณ์ต่างๆเหล่านี้ชาวบ้านนำมาใช้ใส่อาหาร ใส่เครื่องสักระสำหรับการทำบุญ ขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวของความรู้ที่สร้างขึ้น มีผลให้ความรู้ที่สร้างขึ้นเป็นสิ่งที่มีความรู้ เพราะความรู้มีได้แยกขาดออกจากชีวิตของคน

นอกจากการเรียนรู้ในการที่จะผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือ อุปกรณ์ในการทำมาหากินแล้ว ภายในชุมชนยังมีการเรียนรู้ในการทอผ้า และเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเครื่องนุ่งห่มเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญเนื่องจากเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มช่วยให้มีสุขภาพดี หมายถึงการมีร่างกายที่อบอุ่น การมีเสื้อผ้าที่เหมาะสมสำหรับการออกไปทำงานในท้องไร่ ท้องนา การเรียนรู้ในอันที่จะผลิตเครื่องนุ่งห่ม เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพธรรมชาติ กล่าวคือ วัสดุที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่มก็อาศัยวัสดุที่ได้จากต้นไม้ในป่า คนเป็นเพียงผู้อาศัยพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นจึงมิได้มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจนเกินความจำเป็น ดังจะเห็นได้จากการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีเสื้อผ้าง่านไม่มาก และมีการใช้เสื้อผ้าอย่างคุ้มค่า

ระบบความรู้ในการสร้างที่พักอาศัย

การมีแหล่งพักพิงที่มีความมั่นคง ปลอดภัย เป็นสิ่งที่มีสำคัญสำหรับคนในชุมชน เนื่องจากที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่ที่ซึ่งรอยร้าวให้เกิดสำนึกของความเป็นครอบครัว มีการส่งผ่านความรัก ความผูกพัน การช่วยเหลือกันในการทำมาหากินเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีชีวิตที่มีความสุข ดังนั้นที่พักอาศัยจึงมีความสำคัญ การเรียนรู้ในการสร้างที่พักอาศัยจึงต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ทั้งในด้านความเหมาะสมกับสภาพธรรมชาติ ทิศทางลม ความปลอดภัย ความร่มรื่น ความเย็นใจ เพื่อให้สมาชิกทุกคนรู้สึกถึงความปลอดภัยและความอบอุ่น

การที่ที่พักอาศัยเป็นศูนย์รวมของความเป็นครอบครัว มีผลให้การสร้างที่พักอาศัยมีความสำคัญ และความผูกสัมพันธ์กันของคนในแต่ละครอบครัวเพื่อการทำมาหากิน นำไปสู่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมทุกอย่างที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การสร้างบ้าน ที่อยู่อาศัยจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ที่มีความอบอุ่น เพราะหากครอบครัวเป็นองค์ประกอบที่มีความอบอุ่นมั่นคงแล้ว ทุกคนเชื่อว่าชุมชนก็ย่อมมีความเป็นปึกแผ่น สมัคสมานสามัคคีกันในการทำมาหากินเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน การเรียนรู้ในการสร้างที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคงปลอดภัยและอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นจากบทสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“...เมื่อก่อนนี้เรื้อ เอ๊ยมาช่วยปลูกบ้านที่เว่ยพรงนี้ ก็มาช่วยกันเฮเลย ก็มา
เราก็อทำที่ ทำทางไว้ เราก็อหาชะแลง บางทีคนมา มาถึงเราก็อุด
คนละหลุมๆ ก็ช่วยกันอย่างนี้ละ พออุดหลุมเสร็จก็เอาเสา
ก็ช่วยกันที่มันขึ้นข้างบนก็ขึ้น อยู่ข้างล่าง คอยส่งไม้ก็มี ถึงเวลามุง
ก็ขอแรงคนมุง ถ้าเราหาเขาทำนะต้องมีถึง 10 คน ก็เตรียมไม้เสา
เสาดูต้องตรง ไม่มีกึ่งมีก้าน ตรงเหมือนกับไต้ต้นมะพร้าว
มันจะแข็งแรง เอาเบ็ลือกออก ขุดหลุม ทำเลย ถ้าเราจะทำบ้านไม้ไผ่
ก็เตรียมไม้ไผ่ เอาฟากปูพื้น แล้วเล็อกว่าจะมุงหลังคายังไง จะหญ้าคา
มุงแฝกก็แล้วแต่ แล้วก็ได้ไถ่ถุนด้วย เผื่อมีอะไรก็เก็บไถ่ถุน
ว่วที่ใช้ได้มาไว้ไถ่ถุน...”

การสร้างที่พักอาศัยดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อมาช่วยกันสร้างบ้าน มีการสร้างความสัมพันธ์กับสัตว์ เพราะสัตว์ เช่น วัวได้ทำคุณประโยชน์ให้

กับคน ดังนั้นการให้วามานอนพักผ่อนได้ถุ่่น แสดงให้เห็นถึงความเป็นห่วง ความผูกพันกับว่ว และ เพื่อให้เกิดความปลอดภ้ย และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพราะอุปกรณต่างๆในการสร้างที่พักอาศัย ล้วนเก็บหามาจากป่า การเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ในลักษณะของ การเคารพเจ้าป่า ดังนั้นในการตัดไม้จึงตัดแต่เพียงพอดีสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัย และมีความ สัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในอันที่จะช่วยเหลือกัน การเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่มีได้แยกขาดสรรพ สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตที่บรรลุดอเป้าหมายที่วางไว้

ระบบความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

การดูแลสุขภาพสุขภาพให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการดำรงชีวิตของคน ในชุมชน เพราะการมีสุขภาพดีย่อมหมายถึงความสามารถในการทำมาหากินอย่างเต็มที่เพื่อนำพา สมาชิกในชุมชนให้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต การสร้างระบบความรู้เพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์แข็งแรงจึงมีความจำเป็น ในมิติการดูแลสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนต้องเรียนรู้ทั้งด้านการดูแล ตนเอง เช่น การกินอาหาร การเรียนรู้ว่าสมุนไพรบางอย่างสามารถบรรเทาโรคบางอย่างได้ แต่ในอีก มิติหนึ่งของการดูแลสุขภาพมิได้เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนสามารถกระทำได้ สืบเนื่องมาจากการ เรียนรู้ที่จะใช้สมุนไพรมารักษาโรคบางชนิดเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการสังเกตที่มีความละเอียดอ่อน หรือ การเป็นหมอน้ำมนต์ หมอกระดูก ที่ต้องอาศัยความชำนาญผสมผสานกับความเชื่อที่มักสืบทอดกันโดย ความเป็นเครือญาติ เพราะความรู้ชุดดังกล่าวถูกผูกติดกับระบบความเชื่อ ซึ่งระบบความเชื่อดังกล่าว ได้สืบทอดกันมา ซึ่งคนในชุมชนบางส่วนอาจไม่มีความเชื่อถือนี้มาก่อน เมื่อชุดความรู้ ความเชื่อนี้ได้ ถูกส่งผ่านเพียงเฉพาะกลุ่มเครือญาติจึงมีผลให้เป็นความรู้ที่อยู่ในแวดวงเฉพาะของแต่ละตระกูล การ เข้าถึงชุดความรู้ของคนโดยทั่วไปของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีอาจทำได้โดยง่าย

การดูแลสุขภาพไม่ว่าจะเป็นการรักษาความเจ็บป่วยด้วยโรคทั่วไป เช่น การปวดหัว ปวดท้อง เป็นต้น หรือ โรคที่มีความซับซ้อน เช่น การปวดกระดูก ปวดกล้ามเนื้อ เป็นต้น ย่อมต้อง อาศัยการเรียนรู้ถึงความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ในป่า สัตว์ป่าบางชนิด เพื่อนำวัสดุธรรมชาติเหล่านั้ มาใช้ประโยชน์สำหรับการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วย เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขกาย สุขใจ อัน หมายรวมถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นในมิติของการดำรงชีวิต

ระบบความรู้เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ระบบคิดที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคน ซึ่งมีเงื่อนไขจากรากฐานของการพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่ครั้งการก่อรูปของคนในชุมชนสองกลุ่มที่ต้องอาศัยผืนดินผืนเดียวกันในการทำมาหากิน และการมาจากต่างถิ่นที่ห่างไกลและมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างกันทำให้เกิดระบบคิดในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตซึ่งกันและกัน อันมีผลต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประกอบกับการมีผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้คนมีกำลังใจในการทำมาหากิน มีการทดลองสร้างระบบความรู้ในการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อให้มีอาหารหลากหลายสำหรับการบริโภค มีการเดินทางไปมาหาสู่เพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนล้วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีวิต อาทิ การเอาแรงกันในการทำนา การช่วยเหลือกันในการเก็บหาของธรรมชาติ การช่วยกันสร้างบ้าน รักษาความเจ็บป่วย การเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ก็เพื่อให้ความเป็นชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขตามเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่วางไว้

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ อันเป็นความรู้ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีต่อสรรพสิ่ง นับตั้งแต่ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีการเรียนรู้ที่มีได้แยกขาดจากวิถีชีวิต เมื่อความรู้ฐานสอดคล้องเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิตเช่นนี้ จึงทำให้การเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนด มีอิสระทางความคิด และสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและทุนชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การผนวกรวมชุมชนเข้าสู่เศรษฐกิจการค้า ได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นจริงเป็นจังในสังคมไทยนับจากการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของภาครัฐเมื่อ พุทธศักราช 2504 เป็นต้นมา ระบบดังกล่าวถูกผลิตภายใต้ชุดคำอธิบายในรูปของการพัฒนา ความเจริญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาและความเจริญในด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ด้วยการผนวกรวมชุมชนเข้ากับเศรษฐกิจการค้าดังกล่าว มีผลให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งในด้านความสัมพันธ์ในการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ต่างถูกให้ความหมายและความสำคัญในรูปของเงินตรามากขึ้น มีการพึ่งพิงระบบตลาด และความรู้ภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพื่อผลแห่งการได้รับเงินตราสำหรับการแลกเปลี่ยนกับอุปกรณ์สิ่งของที่ชุมชนต้องการ การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงเวลานี้จึงเป็นการดำรงอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับทุนเงินตรา ซึ่งมีนัยถึงการเข้าสู่ยุคของการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนซึ่งมิได้เกิดขึ้นอย่างอิสระ หากแต่ชุมชนถูกกำหนดหรือถูกจัดกระทำด้วยเงื่อนไขภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับและเข้าสู่วิถีการดำรงชีวิตตามแบบแผนของระบบเศรษฐกิจการค้า เงื่อนไขภายนอกซึ่งดำเนินการโดยภาครัฐเพื่อเข้ามากำกับชุมชนประกอบไปด้วยเงื่อนไขสามประการ ได้แก่ หนึ่ง การสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้า สอง การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบสถาบันของรัฐ สาม การใช้โรงเรียนเป็นฐานปฏิบัติการของรัฐในการผูกขาดอำนาจในการผลิตและส่งต่อความรู้ ปฏิบัติการของรัฐที่จัดกระทำต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า แสดงให้เห็นในระบบปฏิบัติการที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันดังต่อไปนี้

หนึ่ง การสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้า

กิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าที่เข้ามาสู่ชุมชน ได้เข้ามาในรูปของการผลิตพืชเศรษฐกิจ สัตว์เศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ การปลูกอ้อย การเลี้ยงวัวนม และการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าทั้งสามประเภทนี้ได้เข้ามาสู่ชุมชนไร่อ้อย และชุมชนไร่ข้าวโพดในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันภายใต้เงื่อนไขภายในชุมชนและเงื่อนไขภายนอกชุมชนที่มีทั้งความเหมือนและความต่างกันในลักษณะต่างกล่าวคือ เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ความเหมาะสมของผืนดินของชุมชนไร่อ้อย ที่มีลักษณะเป็นที่ดอนซึ่งเหมาะสมต่อการปลูกอ้อย ขณะที่ชุมชนไร่ข้าวโพด มีผืนดินเป็นที่ลุ่มเหมาะแก่

การทำนาและสามารถปรับเปลี่ยนเพื่อปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ ขณะที่เงื่อนไขภายนอกชุมชน ได้แก่ การก่อเกิดของแหล่งรับซื้อผลผลิตที่มีระยะทางไม่ห่างจากชุมชน การให้สวัสดิการแก่สมาชิกที่ผลิตผลผลิตเพื่อการค้า ภาพปฏิบัติการของการสร้างระบบกิจกรรมการผลิตเพื่อการค้าต่อชุมชน แสดงให้เห็นในมิติต่อไปนี้

การปลูกพืชเพื่อการค้า การสร้างโรงงานน้ำตาลในพื้นที่เขตภาคตะวันตกเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกที่ทำให้คนในชุมชนต่างมุ่งความสนใจมาซึ่งการปลูกอ้อย สืบเนื่องจาก โรงงานน้ำตาลที่สร้างขึ้นนั้นได้ตั้งอยู่บริเวณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จนกระทั่งถึง อำเภอท่ามะกา อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง มีโรงงานน้ำตาลเพียงสองแห่งที่กระจายออกไปคือที่ อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี และ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวนโรงงานน้ำตาลดังกล่าวมีอยู่ประมาณ 15 โรงงาน ซึ่งนับว่ามีจำนวนมาก และตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวชุมชน

การที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นที่ดอน น้ำไม่ท่วมขัง ซึ่งเหมาะแก่การปลูกอ้อย จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งให้คนเริ่มหันมาสนใจต่อการปลูกอ้อยเพื่อการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนไร่อ้อยซึ่งมีพื้นที่เป็นที่ดอนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ของชุมชนไร่ข้าวโพดแม้ส่วนใหญ่พื้นที่จะเป็นที่ดอนแต่ก็มีที่ลุ่มที่อุดมความสมบูรณ์พอควร ดังนั้นคนจึงเรียนรู้ที่จะปลูกพืชไร่ และทำนาด้วยในเวลาเดียวกัน สืบเนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักของคน การให้ความสำคัญกับข้าวเป็นหลักจึงทำให้การปลูกอ้อยในชุมชนไร่ข้าวโพดจึงมิได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงแรกจึงมีคนเพียง 4-5 รายที่มีผืนดินเป็นที่ดอนได้เข้ามาเรียนรู้ระบบการผลิตอ้อยเท่านั้น

การรुकืบของระบบการผลิตพืชเพื่อการค้าเข้ามาสู่ชุมชนด้วยเทคนิควิทยาของโรงงานน้ำตาลในอันที่จะค้นหาผลผลิตอ้อยเพื่อป้อนแก่โรงงานถูกดำเนินในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานน้ำตาล หัวหน้าโควตา และ ชาวไร่ กล่าวคือ การลงทุนในกิจการของโรงงานน้ำตาลเป็นการลงทุนที่สูง ดังนั้น ผู้ลงทุนซึ่งได้แก่โรงงานน้ำตาลจึงต้องมีความมั่นใจว่า โรงงานจะต้องได้รับวัตถุดิบ คือ อ้อย เข้าสู่โรงงานน้ำตาลอย่างเต็มอัตรากำลัง ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปเพราะหากมีวัตถุดิบเข้าสู่โรงงานมากเกินไป ก็อาจจะขายไม่ออก หรือทำให้ราคาตก ถ้าหากไม่รับซื้ออ้อยจากชาวไร่ ในปต่อไปชาวไร่อาจจะลดอัตราการผลิต หากเป็นเช่นนี้ก็อาจจะทำให้ มีจำนวนอ้อยไม่พอต่อการส่งโรงงานน้ำตาล โรงงานน้ำตาลอาจจะพบกับสภาพปัญหาของการขาดแคลนอ้อย ดังนั้น โรงงานน้ำตาลจึงได้สร้างระบบการลดภาวะความเสี่ยงของโรงงานน้ำตาลเพื่อเสนอแก่ชาวไร่ หัวหน้าโควตา ในลักษณะของการผูกมัดชาวไร่ให้เซ็นสัญญากับโรงงานน้ำตาล นับดังกล่าวหมายถึงว่า หากชาวไร่ทำ

สัญญาจ้างโรงงานน้ำตาลโรงใดโรงหนึ่งแล้วก็ไม่สามารถนำผลผลิตอ้อยไปขายแก่โรงงานอื่นได้ เพราะโรงงานอื่นก็จะไม่ยอมรับซื้ออ้อย เนื่องจากได้เซ็นสัญญากับชาวไร่รายอื่นไว้เต็มอัตราแล้ว

การผูกมัดชาวไร่อ้อยด้วยการเซ็นสัญญารับซื้อผลผลิตอ้อย หากมองจากแง่ของเจ้าของธุรกิจโรงงานน้ำตาล นับว่าได้ประโยชน์ เนื่องจากโรงงานน้ำตาลจะได้รับวัตถุดิบเพื่อป้อนระบบการผลิตอย่างแน่นอน หากมองจากแง่ของชาวไร่นั้นก็มีทั้งภาพบวกและภาพลบ กล่าวคือ ในภาพบวกชาวไร่อ้อยเกิดความมั่นใจและรู้สึกถึงความมั่นคงว่าผลผลิตของตนสามารถเข้าสู่ตลาดการรับซื้อที่แน่นอน เนื่องจากการปลูกอ้อยครั้งแรก จนกระทั่งเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ต้องใช้เวลาถึง 1 ปี ถึง 1 ปีครึ่ง ในระบบการเซ็นสัญญาระหว่างชาวไร่อ้อยกับโรงงานน้ำตาลนั้นเป็นการเซ็นสัญญากับชาวไร่อ้อยที่เรียกว่า หัวหน้าโควตา หัวหน้าโควตาหมายถึง ชาวไร่อ้อยขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่ติดต่อหรือเป็นคนกลางระหว่างโรงงานน้ำตาลและชาวไร่อ้อยขนาดเล็ก โดยหัวหน้าโควตาจะรับหน้าที่ในการทำสัญญากับชาวไร่อ้อยขนาดเล็กอีกทีหนึ่งให้เข้ามาบอขายตามที่หัวหน้าโควตาต้องการขณะเดียวกันหัวหน้าโควตาจะได้รับเงินบำรุงอ้อยจากโรงงานน้ำตาลเรียกว่าเงินเกี่ยว อันเป็นหลักประกันว่ามีตลาดสำหรับส่งและรับผลผลิตที่แน่นอน เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการเปิดหีบอ้อย โรงงานก็จะให้คิวการส่งอ้อยแก่หัวหน้าโควตา ชาวไร่อ้อยที่เป็นลูกไร่ก็จะต้องให้หัวหน้าโควตาเป็นผู้จัดการขนอ้อยเข้าโรงงาน โดยหัวหน้าโควตาต้องเป็นผู้ที่โรงงานให้ความเชื่อถือว่าจะต้องมีปริมาณอ้อยไม่น้อยกว่าจำนวนโควตาขั้นต่ำตามที่โรงงานกำหนด ดังนั้นชาวไร่อ้อยรายเล็กจึงต้องอาศัยการขนส่ง (ขายอ้อย) ผ่านระบบโควตา สำหรับความสัมพันธ์ของโรงงานน้ำตาลและหัวหน้าโควตาในอีกประเด็นหนึ่งได้แก่โรงงานจะทำสัญญาซื้ออ้อยล่วงหน้ากับหัวหน้าโควตา หัวหน้าโควตาจะได้รับค่าตอบแทนจากสัญญาขายอ้อยเป็นราคาต่อตัน เรียกว่าค่าหัวตัน หากแต่รายได้หลักของหัวหน้าโควตาไม่ได้เป็นค่าหัวตัน แต่เป็นรายได้จากการให้เครดิตที่ให้บริการแก่ลูกไร่ เพราะหัวหน้าโควตาเท่านั้นที่มีสิทธิ์ขนส่งอ้อยสู่โรงงาน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าโควตาและลูกไร่(ลูกไร่หมายถึง ชาวไร่อ้อยขนาดเล็ก ซึ่งหากจะส่งผลผลิตอ้อยต้องส่งผ่านหัวหน้าโควตา) ดำรงอยู่ในลักษณะของการที่หัวหน้าโควตาเป็นผู้ที่ให้ทุนกับผู้ปลูกอ้อย ทุนที่ให้อยู่ในรูปของตัวเงิน พันธุ์อ้อย ยา ปุ๋ย เพื่อให้ลูกไร่ดำเนินการปลูกอ้อยในพื้นที่ของลูกไร่เอง หรืออาจจะเป็นการเช่าที่ก็ได้ เมื่อถึงระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิต หัวหน้าโควตาจะเข้ามาดำเนินการตัดอ้อยและบรรทุกไปขายยังโรงงานน้ำตาล เมื่อได้รับเงินจากการขายอ้อยแล้ว หัวหน้าโควตาก็จะหักเงินของลูกไร่ออกเป็นค่าทุนที่ให้ยืมไปเมื่อครั้งแรก นอกจากนั้นยังหักเงินค่าตัดอ้อยและค่าบรรทุกอ้อยไปขาย ด้วยระบบการปลูกอ้อยที่มีการลงทุนสูง เนื่องจากพันธุ์อ้อย ปุ๋ย ยา และ เครื่องมือในการผลิตล้วนเป็นสิ่งที่คนในชุมชนไม่สามารถผลิตและหาได้จากธรรมชาติ อุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิตทุกชนิดจึงต้องอาศัยการนำเข้าจากภายนอกชุมชนโดยการอาศัยเงิน

ตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เงินตราที่นำมาใช้ในการจัดหาอุปกรณ์และเครื่องมือในการผลิตส่วนใหญ่แล้วก็เป็นเงินตราที่ได้มาจากการกู้ยืมแหล่งเงินทุน การกู้ยืมจากหัวหน้าโควตา ซึ่งต้องเสียเงินค่าอัตราดอกเบี้ยตามที่กำหนด จึงเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต หากแต่เมื่อถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้น ลูกไร่ไม่สามารถมีอำนาจต่อรองกับหัวหน้าโควตาเนื่องจากลูกไร่อยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงหัวหน้าโควตาในทุกกรณี ทั้งระบบการผลิตย่อย และการที่ลูกไร่ไม่สามารถติดต่อขายอ้อยให้แก่โรงงานได้โดยตรง ก็ยังทำให้ลูกไร่ขาดอำนาจในการตัดสินใจ สำหรับการผลิตอ้อยในแต่ละปี ด้วยภาวะความเสี่ยงเปรียบดังกล่าว ประกอบกับต้นทุนการผลิตอ้อยที่มีราคาสูงมีผลให้ลูกไร่ประสบกับปัญหาการขาดทุนในบางปี และบางรายสูญเสียที่ดินสำหรับการทำมาหากินในที่สุด

นอกจากนี้การปลูกอ้อยยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำให้เกิดการเน่าเสียของแม่น้ำแม่กลอง ในปี พ.ศ. 2512 - 2513 อันเนื่องมาจากโรงงานน้ำตาลที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ได้ปล่อยน้ำเสียลงไปในแม่น้ำ ทำให้น้ำเสียตลอดสาย ปลาตาย และส่งกลิ่นเหม็น ส่วนน้ำประปาที่ใช้น้ำจากแม่น้ำแม่กลองในการผลิตมีกลิ่นเหม็นและไม่อาจนำมาใช้และดื่มได้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การเชื่อมโยงทางความคิดระหว่าง การผลิตซึ่งทำให้คนในชุมชนไม่สามารถต่อรองกับหัวหน้าโควตา และผลประโยชน์ปลายทางที่เกิดกับโรงงานน้ำตาล แต่โรงงานน้ำตาลกลับสร้างปัญหาให้กับชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนต่างมองว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์อย่างขาดคุณธรรม

นอกจากการปลูกอ้อยแล้วยังมีกิจกรรมการปลูกพืชเพื่อการค้าอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในชุมชนเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการเผยแพร่และให้ทุนสำหรับปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในเวลาใกล้เคียงกับการเลี้ยงวัวนม คือ ประมาณ พ.ศ. 2521-2522 โดยผู้ที่เข้ามาเผยแพร่และให้คำแนะนำ ได้แก่ พ่อค้า แม่ค้า หรือนายทุน ซึ่งเรียกว่า เจ้าแก็ เข้ามาเสนอให้เมล็ด ปุ๋ย เพื่อให้ผู้ปลูกอยู่ในฐานะของลูกไร่ เมื่อได้ผลผลิต เจ้าแก็ก็จะมารับไปขาย และหักเงินค่าลงทุน เงินส่วนที่เหลือจากการหักข้าวโพดก็จะเป็นของผู้ปลูกหรือลูกไร่ การเข้ามาเสนอให้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนของพ่อค้า เจ้าแก็ ในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ระบบคิดของคนในชุมชน เพื่อพิจารณาเลือกการทำมาหากินที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตที่ดีที่สุด เงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเลือกที่จะรับการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน มี 3 ประการ ดังนี้

1. การมีระบบลูกไร่ - เจ้าแก็ ซึ่งหมายความว่าผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนที่ไม่มีทุนก็สามารถปลูกได้ โดยการรับทุนการปลูกจากเจ้าแก็ในรูปของ ปุ๋ย พันธุ์ เงิน เมื่อได้ผลผลิตก็ส่งเจ้าแก็ เจ้าแก็ก็จะนำไปขาย และหักจากทุนที่ยืมเจ้าแก็

2. ได้รับทุนส่งเสริมจากหน่วย ก.น. ช. (ของทหารฝ่ายส่งเสริม จังหวัดราชบุรี) ในพ.ศ. 2527-2528 ซึ่งเป็นทุนที่ให้มาในรูปปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ รวมเป็นเงิน 38,000 บาท เพื่อให้ชุมชนจัดตั้ง กลุ่มปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์สำหรับปลูกข้าวโพดฝักอ่อน

3. วงจรชีวิตของข้าวโพดฝักอ่อน มีวงจรชีวิตเพียง 3 เดือน จึงเป็นพืชที่ทำเงินได้เร็ว ผู้ปลูก สามารถปลูกได้หลายครั้ง และมีเงินใช้ตลอดทั้งปี

การเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า ระบบความรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนมเข้ามาสู่ชุมชนประมาณ พ.ศ. 2500 โดยแนวความคิดเรื่องการผสมพันธุ์โคนมเริ่มขึ้นโดย สถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี ได้เริ่มเข้ามาเผยแพร่แนะนำเชื้อวัวนมพันธุ์โฮลสไตน์ ฟรีเชิล โดยการทดลองฉีดน้ำเชื้อวัวตัวผู้ให้กับวัวไทยพื้นบ้าน เพื่อให้ได้ลูกผสมที่มีเชื้อ 50 % และลูกวัวที่ได้สามารถนำไปขายได้ราคาตัวละ 2,000 บาท ซึ่งขณะนั้นตลาดการซื้อวัวนมอยู่ที่ตำบลใกล้เคียง คือ ตำบลดอนกระเบื้อง ตำบลหนองรี ซึ่งมีระยะทางไม่ห่างไกลนักกับบ้านลูกวัว ส่วนแหล่งรับซื้อน้ำนมในขณะนั้นยังเป็นตลาดของเอกชน ในช่วงแรกมีผู้ที่รับการผสมเทียมจากเจ้าหน้าที่ของสถานีผสมเทียมราชบุรีเพียง 3-4 รายเท่านั้น

เงื่อนไขสำคัญของการที่คนในชุมชนเริ่มมองเห็นความสำคัญของการผลิตแบบใหม่ ซึ่งได้แก่ การเลี้ยงวัวนมนั้นมีเงื่อนไขหลักอยู่ ประการได้แก่

1. การเกิดขึ้นของสถาบันอันเป็นแหล่งความรู้ แหล่งรับซื้อผลผลิตและแหล่งให้ทุน

การเกิดขึ้นของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) เมื่อ พ.ศ.2515 อันเป็นความมั่นใจของคนในชุมชนในอันที่จะมีแหล่งรับนมที่มีความแน่นอน และมีระยะทางอยู่ห่างจากชุมชนเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น นอกจากนี้การเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ยังทำให้สมาชิกได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ ได้แก่ การส่งนมในเวลา 1 เดือน สามารถส่งนมได้ถึง 3 ครั้ง หรือ 3 วิว และได้รับเงินในทุกวิวของการส่งนม สมาชิกสามารถซื้อสินค้า เครื่องอุปโภค บริโภคของร้านซูเปอร์มาเก็ตของสหกรณ์ฯทั้งในระบบเงินสด และเงินเชื่อ สามารถเติมน้ำมันของปั้มน้ำมันของสหกรณ์ฯทั้งในระบบเงินสดและเงินเชื่อ สิ้นปีจะได้รับเงินปันผล ได้รับดอกเบี้ยจากเงินฝากออมทรัพย์ สามารถกู้เงินโดยอาศัยหุ้นที่สมัครไว้ค้ำประกันได้ และในทุกปีลูกหลานของสมาชิกจะได้รับทุนการศึกษาประเภทเรียนดีด้วย

นอกจากการได้รับความรู้ เงินทุน และการเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตจากสหกรณ์โคนมหนองโพ

ๆ แล้ว ยังมีแหล่งสนับสนุนทุนสำหรับการเลี้ยงวัวนมจากหน่วยงานอื่น ได้แก่ โครงการก.น.ช. (ของ ทหารฝ่ายส่งเสริม จังหวัดราชบุรี) และ อ.ส.ค. (องค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย) ซึ่ง ไ้เข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงวัวนม โดยการให้เลี้ยงแม่วัว ในพ.ศ. 2527-2528 โดยผู้สนับสนุนเงิน ถ้าแม่วัวคลอดลูกตัวที่ 1 ลูกจะเป็นของผู้เลี้ยง ลูกตัวที่ 2 จะเป็นของ ก.น.ช. เพื่อเผยแพร่ให้แก่คนอื่น ๆ ลูกตัวต่อมาก็จะเป็นของผู้เลี้ยงสลับกันไปมา ทำให้ผู้ที่ไม่มีทุนก็สามารถเลี้ยงวัวได้

2. การได้เห็นประสบการณ์ ความสำเร็จของชุมชนอื่น

สิ่งสำคัญประเด็นหนึ่งของการเลี้ยงวัวนม ได้แก่ กำลังใจที่เกิดจากการที่คนในชุมชนซึ่งไปมี ครอบครัวอยู่ในตำบลดอน ได้ส่งลูกวัวนมเข้าประกวด เมื่อปีพ.ศ. 2520 โดยลูกวัวนมดังกล่าวเป็น ลูกวัวนมซึ่งมีเชื้อวัวนม 50 % เพื่อประกวดชิงโล่ให้พระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) และได้รับรางวัลที่ 1 พลังยินดีเช่นนี้ได้ถูกผนวก เข้ากับระบบความสัมพันธ์อันดีที่พี่น้องระหว่างชุมชนไร่ข้าวโพดและชุมชนดอน มีผลให้คนในชุมชนให้ความสนใจต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนดอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลานั้นในชุมชนดอนมีการเลี้ยงวัวนม ดังนั้นจึงมีการพูดคุย ปรัชญาหรือ อำนวยไปสู่ระบบคิดของการเลี้ยงวัวนม

3. ประสบการณ์ความรู้เดิมที่สั่งสม ถ่ายทอดกันมาจากอดีต

ในยุคอดีตคนในชุมชนต่างประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาในสมัยนั้นอาศัยวัว สำหรับไถนา เเทียมเกวียน ความผูกพันระหว่างคนกับวัวจึงมีความแน่นแฟ้น เพราะวัวอยู่ในฐานะผู้ให้คนที่มีความค่าในมิติของชีวิต อันเป็นเรื่องของการทำงานมาหากิน ดังนั้นเมื่อความรู้ชุดใหม่เป็นความรู้ เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวนม คนในชุมชนจึงมีความมั่นใจว่าจะสามารถนำความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวพื้น บ้านมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการเลี้ยงวัวนมได้

ปัจจุบันคนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างมีอาชีพการเลี้ยงวัวนมเป็นหลัก เนื่องจากผลตอบแทนของการเลี้ยงวัวนมให้ผลตอบแทนสูง เป็นการทำงานที่อาศัยความตั้งใจ มานะ พากเพียร ซึ่งต้องไปดิ้นรนแข่งขันกับผู้อื่น แต่เป็นงานที่ทำหาย ต้องแข่งขันกับตัวเองอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ในสังคมยุคปัจจุบันต่างมีการรณรงค์ให้ดีมีนม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนมวัว ซึ่งสามารถดื่มได้ทุกเพศทุกวัย ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าอาชีพการเลี้ยงวัวนมน่าจะช่วยให้วิถีชีวิตการทำมาหากินมั่นคงได้

สอง การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบสถาบันของรัฐ

การผลิตโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ อันได้แก่ ถนน ไฟฟ้า คลองชลประทาน ล้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการนำพาชุมชนเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การเกิดคลองชลประทานมีผลให้การปลูกอ้อยสามารถปลูกได้แม้ในช่วงไม่มีน้ำ ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวของการมีระบบคลองชลประทานจึงช่วยให้คนในชุมชนตัดสินใจที่จะปลูกอ้อยได้เร็วและมีความมั่นใจยิ่งขึ้น

นอกจากนี้การเกิดขึ้นของถนน และไฟฟ้าในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันกับระบบชลประทานประมาณ 2-3 ปี ก็มีผลให้การขนส่งอ้อยไปสู่โรงงานน้ำตาลทำได้เร็วขึ้น เป็นการประหยัดเวลาในการขนส่ง ส่วนระบบไฟฟ้าก็ทำให้การผลิตอ้อยสะดวกยิ่งขึ้น เนื่องจากระบบไฟฟ้าทำให้ ผู้ปลูกอ้อยสามารถใช้ระบบเครื่องสูบน้ำในการดูแลเรื่องการเพิ่มปริมาณน้ำ หรือการลดปริมาณน้ำ เพื่อช่วยให้ผลผลิตอ้อยมีคุณภาพดี ระบบโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวได้เข้ามาอำนวยความสะดวกต่อมิติในการทำมาหากินของคนในชุมชน ในขณะเดียวกันก็ช่วยให้การติดต่อกันระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างสะดวก การรับรู้ข่าวสารต่างเป็นไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้ รับรู้เกี่ยวกับสังคมภายนอกมากขึ้น การรับเอาวิถีคิดของสังคมภายนอกในด้านความฟุ่มเฟือย การมีชีวิตต่างคนต่างอยู่ การลักเล็กขโมยน้อย หรือสิ่งอื่นๆ ต่างก็ถาโถมเข้ามาสู่ชุมชน

ปฏิบัติการของภาครัฐที่เข้ามาจัดกระทำต่อชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การสร้างระบบสถาบันและผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบความรู้ในเรื่องการปลูกอ้อย ซึ่งถูกผูกติดกับหน่วยงานหรือสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตรได้ถูกผลิตขึ้นในนามของสถาบันวิจัยพืชไร่ กรมวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยและพัฒนาอ้อยและน้ำตาล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาล โดยสถาบันเหล่านี้ได้ทำการผลิตความรู้ที่วาดด้วยเทคนิควิทยาการเกษตรแผนใหม่ และผลิตบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตรในนามของนักวิชาการเกษตรเพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการสอดส่อง ตรวจสอบ ดูแลการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้ดำเนินไปตามระเบียบวิธีของการเกษตรแผนใหม่ ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ถูกส่งให้มาปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยงานของภาครัฐที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน ได้แก่ สำนักงานเกษตรตำบล สำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งทำให้ระบบความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ได้ถูกถ่ายทอดไปสู่ชุมชนได้ง่ายและมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น

การสร้างสถาบันการเกษตรแผนใหม่ก็เพื่อให้การผลิตพืชเพื่อการค้ามีลักษณะของการเป็นความรู้เฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชเศรษฐกิจตัวแรกที่เข้ามาเผยแพร่ในชุมชน ได้แก่ อ้อย ดังนั้นระบบความรู้เกี่ยวกับอ้อยจึงถูกสร้างให้เป็นความรู้เฉพาะ สืบเนื่องมาจากเป้าหมายของการปลูกอ้อยมี

ได้เป็นเป้าหมายที่จะผลิตเพื่อบริโภคของชุมชนเหมือนพืชชนิดอื่นๆที่ชุมชนเป็นผู้เลือกผลิตเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิต หากแต่เป็นเป้าหมายเฉพาะที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อให้ชุมชนเป็นฐานของการผลิตทางการเกษตร เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและการส่งออกซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนเกินจากการผลิตเพื่อรองรับต่อการขยายตัวและเติบโตของอุตสาหกรรมต่อไป เมื่อเป้าหมายของการปลูกอ้อยเป็นเป้าหมายเฉพาะเพื่อการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจที่คนในชุมชนไม่ได้เป็นผู้กำหนด ดังนั้น ระบบความรู้ในการปลูกอ้อยเพื่อให้บรรลุผลต่อเป้าหมายเฉพาะดังกล่าว จึงต้องเป็นระบบความรู้ที่ถูกกำหนดขึ้นทั้งในเรื่อง พันธุ์อ้อย การดูแล และ บำรุงรักษา การให้ปุ๋ย การเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการขายผลผลิตที่ต้องดำเนินการในระบบเฉพาะ โดยที่คนในชุมชนมิได้อยู่ในฐานะของผู้กำหนดเป้าหมาย ระบบความรู้ด้วยตนเองชุมชนจึงอยู่ในฐานะของผู้รับความรู้ที่ถูกนำเข้าจากภายนอกชุมชนเท่านั้น

สาม การใช้โรงเรียนเป็นฐานปฏิบัติการของรัฐเพื่อผูกขาดอำนาจ ในการผลิตและส่งต่อความรู้

แม้ว่าการเกิดขึ้นของโรงเรียนทั้งสองชุมชนจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกันกล่าวคือ โรงเรียนในชุมชนไร่อ้อยก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 ขณะที่โรงเรียนในชุมชนไร่ข้าวโพดก่อตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2470 การก่อตั้งโรงเรียนในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวนับว่ายังอยู่ในช่วงเวลาก่อนการประกาศใช้นโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย การเข้ามาของโรงเรียนในยุคแรกจึงมีความแตกต่างจากโรงเรียนในยุคหลังซึ่งมุ่งเข้ามาเพื่อเป็นแหล่งการศึกษาที่ผูกขาดในการถ่ายทอดความรู้ โดยโรงเรียนในชุมชนระยะแรกเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับชั้น ป.1-ป.4 และอาศัยศาลาวัดเป็นที่เรียน การเกิดขึ้นของโรงเรียนในชุมชน มีผลให้คนต้องส่งลูกหลานที่เคยช่วยพ่อแม่ทำนา ให้เข้าเรียนในโรงเรียน การเรียนซึ่งในสมัยนั้นมุ่งเน้นให้ผู้เรียนอ่านออก เขียนได้ โดยมีวิชาหลัก ได้แก่ วิชาเลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ผู้สอน ได้แก่ ครูประจำการ และพระสงฆ์ การสอนของครูประจำการสอนตามหลักสูตร ในวิชาเลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์และ ประวัติศาสตร์ ส่วนพระสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม การเรียนในสมัยนั้น เป็นการเรียนที่คนในชุมชนมองว่า ความรู้ที่สอนในโรงเรียน เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ในการติดต่อสัมพันธ์กับทางราชการภายนอก หรือการติดต่อกับชุมชนภายนอกเพื่อการรับสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์เข้ามาสู่ชุมชน ส่วนความรู้ที่พ่อแม่ ถ่ายทอด เช่นการทำนา ก็ยังมีความจำเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนต้องเรียนรู้เพื่อ

ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งปรากฏในคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านท่านหนึ่งซึ่งอดีตเคยเป็นครู มีใจความสำคัญว่า

“...ความรู้ที่สอนในโรงเรียนและความรู้ที่พ่อ แม่ สอนเพื่อทำกินในชีวิต เป็นความรู้คนละชุด ต้องเรียนทั้งสองอย่าง ทั้งอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะประโยชน์ที่เกิดขึ้นนำมาส่งเสริมกันได้ การติดต่อกับภายนอก ถ้าไม่มีความรู้ในโรงเรียนก็เป็นเรื่องยาก การทำมาหากินถ้าไม่ได้เรียน จากพ่อ แม่ ก็ไม่มีกิน ...”

ดังนั้นการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น จึงเป็นระบบการศึกษาที่มีได้เข้ามากำกับ หรือจำกัดการเรียนรู้ของคนในชุมชนในลักษณะที่คนในชุมชนไม่มีทางเลือก หากแต่เป็นการศึกษาที่นำไปใช้ประโยชน์เพื่อการส่งเสริมซึ่งกันและกัน และยังมีได้เป็นการทำลายวิถีชีวิต การทำมาหากินของคนในชุมชน

การศึกษาในยุคของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของชุมชนทั้งสองแห่งเริ่มขึ้นเมื่อรัฐพยายามขยายการศึกษามากขึ้นด้วยการเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาในตำบลอำเภอ ในแง่หนึ่งของระบบการศึกษาดังกล่าวทำให้ลูกหลานของคนในชุมชนมีโอกาสเข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้น ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะมีคุณค่ายิ่งหากเป้าหมายของการศึกษาเป็นเช่นเดียวกับเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน หรือการศึกษาเป็นกลไกที่เข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้การเรียนรู้ของชุมชนสามารถดำรงต่อไปได้ แต่หากการศึกษาดำเนินไปเพื่อเป้าหมายของสิ่งอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การขยายฐานความรู้จากระดับประถมศึกษาไปสู่การเรียนรู้ในระดับมัธยมศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการฝึกทักษะ เตรียมการเพื่อเข้าสู่งานอาชีพ รวมถึงการหล่อหลอมเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาชั้นสูง การศึกษาซึ่งจัดระเบียบให้นักเรียนเรียนอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลานาน มีผลให้เด็กๆ เริ่มเหินห่างจากชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้การเห็นตัวอย่างของคนที่มีการศึกษาสูงซึ่งสามารถได้เข้าไปทำงานนอกภาคเกษตรมีรายได้ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย สิ่งเหล่านี้จึงมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเกี่ยวกับการศึกษาของคนในชุมชนที่เริ่มรับรู้มากขึ้นว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนต่างหากที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตมากกว่าความรู้ที่พ่อแม่สั่งสอน แม้ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่เคยสืบทอดกันมาแต่เดิมไปสู่วิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ โรงเรียนในยุคนี้จึงเป็นโรงเรียนที่มุ่งถ่ายทอดสาระความรู้ที่มีการจำแนกแยกย่อยเป็นรายวิชาที่ชัดเจน และ ความรู้ที่ได้รับก็สามารถนำไปใช้ต่อยอดในการศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษา และ ระดับอุดมศึกษา

อีกประเด็นหนึ่งของการให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับยุคของการผลิตพืชเพื่อการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบของการปลูกอ้อย ซึ่งมองว่าทุนเงินตราเป็นสิ่งสำคัญในทุกขั้นตอนของการผลิตอ้อย นับตั้งแต่การปลูกอ้อย การดูแลบำรุงรักษา การตัดอ้อย การขนส่งอ้อยไปขายแก่โรงงานน้ำตาล ในทุกขั้นตอนต้องอาศัยระบบการจ้างงานอย่างเข้มข้น ดังนั้นผู้ผลิตหรือชาวไร่อ้อยต่างก็มีความคาดหวังต่อกำไรจากผลผลิตสูง ด้วยระบบคิดดังกล่าวทำให้คนในชุมชนใช้ระบบคิดเรื่องอ้อยให้มีความเชื่อมโยงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนในหนทางหลายประการ หนทางแรกคนในชุมชนมองว่า ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการผลิตอ้อย ได้แก่ การมีช่องทางสำหรับการต่อรองผลผลิต ซึ่งช่องทางหนึ่ง ได้แก่ การสร้างลูกหลานเป็นผู้มีความรู้ในระดับสูง เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการติดต่อ ต่อรองราคาในเกี่ยวกับการผลิตอ้อยกับหน่วยงานภายนอกชุมชน หนทางที่สอง ได้แก่ ในระบบการผลิตอ้อยซึ่งต้องอาศัยการลงทุนสูง หากแต่ในระบบของการขายผลผลิตนั้นนับว่ายังอยู่ในภาวะความเสี่ยง เนื่องจากผู้ผลิตมิได้มีอำนาจในการต่อรองราคา ดังนั้น พ่อแม่ จึงมองหาหนทางที่มีความก้าวหน้า และมั่นคงให้กับลูก จึงหันมาลงทุนด้านการศึกษา และมองว่าการศึกษาคือการลงทุนอย่างหนึ่ง ดังนั้นผู้ผลิตอ้อยที่มีไร่อ้อยจำนวน 50 ไร่ ขึ้นไป ต่างส่งลูกหลาน ไปศึกษา หาความรู้ภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน สาขาที่นิยมส่งลูก หลานไปเล่าเรียน ได้แก่ สาขาบริหารธุรกิจ ภาษาอังกฤษ ด้วยการมีวิธีคิดถึงความก้าวหน้าและความมั่นคงของลูกหลานในตลาดแรงงาน หนทางที่สาม เมื่อภาวะของการผลิตอ้อยต้องอยู่ในภาวะของความเสี่ยง ดังนั้นผู้ผลิตอ้อยซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตรายเล็ก ต้องพบกับชีวิตที่ไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะขาดทุน ดังนั้นพ่อแม่ ที่ทำไร่อ้อยขนาดเล็กต่างก็ฝากความหวังไว้กับระบบการศึกษา ในการที่จะสร้างหลักประกันในชีวิตแก่ลูกหลาน โดยการส่งลูกหลานให้เข้ารับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาในระดับดังกล่าวแล้ว ก็สามารถไปสมัครเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมากมายในตัวอำเภอ และตัวเมือง โดยคนในชุมชนต่างมองว่างานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นระบบงานที่มีความมั่นคงกว่าการปลูกอ้อย หรือการทำมาหากินในชุมชน เนื่องจากมีค่าจ้างแรงงาน มีเงินเดือน มีระบบสวัสดิการ ฯลฯ ด้วยระบบคิดที่เชื่อมโยงกับทุนที่เป็นเงินตรา และการประสพภาวะของการขาดอำนาจในการต่อรอง และการพึ่งพิงระบบความรู้ ระบบการจัดการ และทุนจากภายนอก จึงเป็นพลังผลักดันที่สำคัญต่อการดูดซับแรงงานของชุมชนเข้าสู่ระบบการผลิตในภาคอุตสาหกรรม

บทที่ 4

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ด้วยปฏิบัติการของแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่พัดกระหน่ำเข้าสู่ชุมชนระลอกแล้วระลอกเล่าในรูปแบบที่มีความหลากหลาย ทั้งทางด้านการให้ทุนเงินตราสำหรับการผลิตกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบใหม่ การกระจาย เผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา การสร้างผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะในอันที่จะเข้ามาให้ความรู้แก่คนในชุมชน รูปแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจเช่นนี้ได้ถูกคาดหวังว่าจะสามารถนำพาให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีความมั่นคงในด้านการเงิน การมีความรู้ในแบบความรู้วิชาการสมัยใหม่ การทำงานในภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรม หากแต่ความคาดหวังของคนในชุมชนต่อแนวทางการพัฒนาประเทศมิได้เป็นไปอย่างที่คนในชุมชนตั้งความหวังไว้ อันมีผลสืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพื่อชุมชน ตลอดจนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นการเรียนรู้ที่คนในชุมชนมิได้มีโอกาสในการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตรงกันข้ามชุมชนเป็นเพียงผู้รับความรู้ที่กำหนดมาจากภายนอกเท่านั้น ความรู้ที่ถูกส่งผ่านเข้าสู่ชุมชนจึงเปรียบเสมือนความรู้ที่ยัดเยียดให้คนในชุมชนจำต้องยอมรับด้วยความละมุนละม่อม โดยที่ชุมชนมิสามารถมองเห็นภาพของการเป็นผู้ถูกกระทำจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้

บทเรียนที่ชุมชนได้รับจากแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าว ได้แก่ ความสูญเสีย ทั้งในเชิงทรัพยากร สูญเสียความมั่นใจในวิถีการดำรงชีวิตที่ดำเนินมาอย่างช้านาน การคิดทบทวนต่อวังวนของปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตเพื่อให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองในระบบเศรษฐกิจ การสร้างหลักประกัน ความมั่นคงให้กับชีวิตด้วยการสร้างแบบแผนการผลิตที่มีความหลากหลาย การใช้ประโยชน์จากผลผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด แบบแผนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้คนในชุมชนต่างเชื่อว่าจะสามารถนำพาชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากชุดแบบแผนการเรียนรู้ถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์ในการทำมาหากิน ความคุ้นเคยกับพื้นดินและแหล่งธรรมชาติในชุมชน การเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความอดทน พากเพียร อุตสาหะต่อสภาพธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พื้นฐานดังกล่าวของชุมชนถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในฐานะทุนชุมชนที่ได้อบรมเรียนรู้ สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต การพิจารณาทุนชุมชนจึงเป็นแนวทางสำคัญที่คนในชุมชนเชื่อมั่นว่าจะนำ

ไปสู่ทางออกแห่งปัญหาเพื่อสร้างชุมชนที่มีความมั่นคง ปลอดภัยและเป็นชุมชนที่ดั่งใจตามเป้าหมายของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในยุคของการพลิกฟื้น

ประสบการณ์จากการเป็นผู้ถูกกระทำด้วยแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มาให้ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรเกี่ยวกับการทำมาหากิน สูญเสียความมั่นใจ สูญเสียความสัมพันธ์ทั้งในครอบครัวและความสัมพันธ์ในชุมชน อันมีนัยยะถึงการที่สายสัมพันธ์ของพ่อ แม่ ลูก และเพื่อนบ้านในชุมชนต้องจางหายทั้งโดยระบบการศึกษาแผนใหม่ที่พรากผู้เรียนออกจากชุมชน และทำให้ผู้เรียนต้องพึ่งพิงความรู้จากภายนอกอย่างไร้ขอบเขต การทำกิจกรรมทางการเกษตรแผนใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการซูติต ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ความสูญเสียดังกล่าวทำให้ชุมชนได้กลับมามองถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินของคนในรุ่นพ่อ แม่ ที่ถึงแม้ว่าในช่วงเวลานั้นจะไม่มีเครื่องทุ่นแรงที่สะดวกสบาย แต่คนในรุ่นนั้นก็สามารถฟันฝ่าชีวิตมาได้ด้วยวิถีดั้งเดิม การเรียนรู้ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

การเรียนรู้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ในการปลูกข้าว การสร้างที่พักอาศัย การดูแลสุขภาพ การเลี้ยงสัตว์ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ฯลฯ ล้วนเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นความรู้ที่มีคุณค่าต่อชีวิต การได้ทำกิจกรรมการทำมาหากินที่มีจุดมุ่งหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกถึงคุณค่าของตนเองและชุมชน อันหมายถึงการที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

การพึ่งตนเองในฐานะอุดมการณ์ของชุมชน ได้ถูกนำมาสร้างสรรค์ให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยที่อุดมการณ์ดังกล่าวเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชน จึงสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นไม่ว่าบริบท สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร คนในชุมชนก็จะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะดำรงอยู่ในสภาพการณ์ต่างๆได้ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในสภาพการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายตามบริบทภายในชุมชนและบริบทภายนอกชุมชน กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่ปรากฏจึงมีหลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การนำความรู้ใหม่จากภายนอกมาประสานกับประสบการณ์เดิมของชุมชน

ด้วยการมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต ดังนั้นไม่ว่าสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจจะมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็มีได้ทำให้ชุมชนรอคอยเพื่อรับผลของการกระทำนั้น แต่ในทางกลับกันชุมชนมีความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้นศักยภาพในการเรียนรู้ของชุมชนจึงนำไปสู่การสร้างความรู้ชุดใหม่ๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ศักยภาพของชุมชนจึงเป็นทุนชุมชนที่มีความสำคัญยิ่ง การเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจสังคม ที่คนในชุมชนต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการหลังไหลของความรู้ในเชิงการผลิตเพื่อการค้า การเกิดขึ้นของสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในเชิงความรู้และเทคโนโลยี การมีแหล่งเงินทุนสำหรับประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นต้น สรรพสิ่งเหล่านี้ได้ถูกคนในชุมชนพิจารณา กลั่นกรอง เลือกสรร เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การใช้ศักยภาพของชุมชนในการเรียนรู้เพื่อสร้างชุดความรู้ใหม่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนปรากฏในแบบแผนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ และความรู้ในการทำกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ดังมีสาระต่อไปนี้

1.1 ความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ แต่เดิมการทำมาหากินหลักของชุมชน ได้แก่ การทำนาเพื่อให้มีข้าวสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอภายในครอบครัวและชุมชน การทำนาในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่มีเครื่องทุ่นแรงจึงต้องอาศัยแรงงานจากวัวพื้นบ้านและแรงงานจากสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ ดังนั้นการทำนาจึงมิได้หมายถึงแต่เพียงการเรียนรู้ในการปลูกข้าว ดูแลรักษาข้าวเพียงอย่างเดียว แต่การทำนายังรวมถึงการเรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับสัตว์ และคน ทั้งนี้เพื่อผลแห่งการช่วยเหลือ พึ่งพากัน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ในชุมชนไร่ข้าวโพดมีการรับความรู้ใหม่จากภายนอกมาประสานกับประสบการณ์เดิมแล้วปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของชุมชน โดยความรู้ภายนอกที่คนในชุมชนให้ความสนใจ ได้แก่ ความรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนม ซึ่งความรู้นี้เผยแพร่โดยสหกรณ์โคนมหนองโพ (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ความสนใจในการเลี้ยงวัวนมก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากในอดีตคนในชุมชนมีความผูกพันกับวัว เพราะวัวเป็นสัตว์ที่ให้คุณ ซึ่งหมายถึงการให้แรงในการไถนา ดังนั้นคนจึงมีความพยายามที่จะเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงวัวนมลำดับแรกของความพยายาม ได้แก่ การทดลองเข้าไปแสวงหาความรู้จากสหกรณ์โคนมในรูปแบบของการเข้ารับการฝึกอบรม นอกจากนี้ยังแสวงหาความรู้จากเกษตรตำบล เกษตรอำเภอ พร้อมกับการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมฯ สำหรับแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งซึ่งเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติกับเพื่อนบ้านในตำบลใกล้เคียง เนื่องจากเพื่อนบ้านในตำบลใกล้เคียง

เคยมีการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมมาก่อนคนในชุมชนไร่ข้าวโพด ทำให้คนในชุมชนได้ไปอาศัยของฝึกฝนเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมในลักษณะของการไปช่วยเหลือ การช่วยงานในโรงเรียน จึงทำให้มีโอกาสในการเฝ้าดู สังเกตวิถีชีวิตของผู้เลี้ยงวัวนมที่ต้องเริ่มต้นชีวิตในแต่ละวันตั้งแต่ตีสี่ ผู้เรียนรู้ได้ช่วยเหลืองานในด้านการทำความสะอาดคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร เลี้ยงอาหาร (เป็นอาหารหยาบ หมายถึง ต้นข้าวโพด หญ้า ฟาง) เก็บมูลวัวไปไว้ในลานตากเพื่อทำเป็นปุ๋ย การรีดนมวัว นำน้ำนมบรรจุในถังเพื่อรอรถนมมารับ จากนั้นก็เรียนรู้ในอันที่จะให้วัวพักผ่อน ในขณะที่วัวพักผ่อนผู้เลี้ยงก็ต้องเตรียมตัวไปหาต้นข้าวโพดให้พอดีสำหรับเลี้ยงวัวทั้งในตอนเช้าและบ่าย ช่วงบ่ายก็เริ่มล้างคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร ให้อาหารชั้น (อาหารเม็ด) เก็บมูลวัวไปตาก รีดนมวัว นำน้ำนมบรรจุถัง เพื่อรอรถนมมารับ จากนั้นก็ให้วัวพักผ่อน

การเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมโดยอาศัยการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน ทำให้ผู้เรียนได้ซึมซับถึงการดำรงชีวิตในการเลี้ยงวัว เนื่องจากเป็นชีวิตที่ต้องคลุกคลีอยู่กับวัวตั้งแต่เช้าจนกระทั่งเย็น ดังนั้นคนเลี้ยงวัวและวัวจะมีความคุ้นเคยกัน เมื่อถึงเวลาในการรีดนมวัว วัวก็จะยอมให้รีดน้ำนมโดยดี ไม่มีการกั๊กนม หรือเตะ ตี ผู้เลี้ยง ทำให้การรีดนมเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว สำหรับการส่งนมก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ผู้เลี้ยงวัวต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้มารับน้ำนม เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเดินทางมาส่งนมด้วยตนเอง โดยการส่งนมนั้นจะมีการตกลงเรื่องราคาค่าขนส่งนมเป็นรายสัปดาห์ตามที่ได้รับเงินค่าน้ำนม ซึ่งเป็นระบบการช่วยเหลือ ฟังพากัน ถึงแม้ว่าผู้เลี้ยงวัวจะต้องจ่ายเงินค่าขนส่งน้ำนมก็ตาม แต่ก็เป็นการช่วยเหลือในเรื่อง เวลาสำหรับการพักผ่อน หรือการดูแลวัวได้อย่างดี

1.2 ความรู้ในการทำกิจกรรมการผลิตที่มีความหลากหลาย การทำมาหากินของคนในชุมชนแต่เดิมมีแบบแผนการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมการทำมาหากินที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในการผลิตอาหารหลายชนิด อาทิ การปลูกข้าว การหาของธรรมชาติ การแปรรูปกะปิ น้ำปลา ฯลฯ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากคนในชุมชนมีการเรียนรู้ว่าหากผลิตอาหารแต่เพียงอย่างเดียวก็จะเป็นการเสี่ยงต่อการที่จะไม่มีอาหารอย่างอื่นสำหรับการบริโภค หรือการผลิตอาหารเพียงเล็กน้อยก็จะเป็นการเสี่ยงต่อภาวะความเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติ เนื่องจากบางปีอาจเกิดน้ำท่วม บางปีอาจเกิดฝนแล้ง จึงทำให้คนในชุมชนมีการวางแผนล่วงหน้าที่จะจัดเตรียม ผลิตอาหารสำหรับบริโภคให้พอเพียงไปจนถึง 1-2 ปี ด้วยระบบคิดในการที่จะพึ่งตนเองอย่างมีความมสานสอดคล้องกับบริบทในวิถีชีวิตเป็นหลักได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับแบบแผนการดำรงชีวิตในสถานการณ์ปัจจุบันที่คนในชุมชนต่างมองว่า วิถีชีวิตในช่วงของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่จะทำให้คนในชุมชนถูกผูกติด หรือพึ่งพิงต่อความรู้ ระบบการจัดการจากภายนอก ซึ่งการพึ่งพิงต่อสรรพสิ่งภายนอกล้วนมีผลให้

คนในชุมชนปราศจากอิสระในอันที่จะดำเนินชีวิตตามความมุ่งหวังของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ ซึ่งหมายถึงชีวิตที่ตนเองมิได้เป็นผู้ควบคุม ตัดสิน จึงมีอาจคาดหวังหรือวางแผนชีวิตของตนเองได้เลย ดังนั้นชุมชนจึงมีการตั้งคำถามที่สำคัญว่า “...แท้จริงแล้วชุมชนต้องการอะไร มีเป้าหมายอย่างไร และทำอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้...” ความท้าทายของคำถามดังกล่าว ทำให้ชุมชนมุ่งแสวงหาคำตอบเพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ในอันที่จะปรับใช้ความรู้ในการผลิตเพื่อการค้า เพื่อให้มีความสอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การกระจายความรู้ชุดใหม่เข้าสู่ชุมชนได้ดำเนินการผ่านสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการเกษตร เช่น กรมวิชาการเกษตร ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้ผ่านบรรดาผู้เชี่ยวชาญในการผลิตแต่ละด้าน ความรู้ชุดใหม่ ได้แก่ การทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ การปลูกอ้อย การเลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ หมู การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ทำหน้าที่อบรม แนะนำ มอบพันธุ์พืช ปุ๋ย ยาต่างๆ ด้วยการกระจายตัวของความรู้ชุดใหม่อย่างมากมายดังกล่าว มีผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำชุดความรู้เดิมเกี่ยวกับการผลิตอย่างหลากหลายและใช้ฐานความรู้เดิมนี้เพื่อตั้งรับต่อชุดความรู้ใหม่ โดยอาศัยประสบการณ์ที่เป็นบทเรียนจากความล้มเหลวในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า นำมาซึ่งกระบวนการในการไตร่ตรอง พิจารณา เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนชุดความรู้ใหม่ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปบนฐานคิดของการดำรงชีวิต โดยชุมชนในฐานะผู้ปรับเปลี่ยนความรู้ใหม่ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบันซึ่งมีนัยถึงการที่ชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ หรือพึ่งตนเองทางความรู้ได้

ด้วยฐานคิดของความเป็นชุมชนที่มองสรรพสิ่งต่างๆอย่างมีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กันเพื่อการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข ดังนั้นชุมชนจึงมีการเรียนรู้ในอันที่จะนำความรู้ด้านการเกษตรในแต่ละชุดมาเชื่อมโยงกันเป็นแบบแผนการทำมาหากินที่มีความหลากหลายในการผลิต อันหมายถึงความมั่นคงในการทำมาหากิน เนื่องจากการปลูกพืชดังกล่าวเป็นการปลูกพืชที่ค้ำเนื้ถึง การบริโภคภายในครอบครัว ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แรงงานในการผลิต และความต้องการของตลาด แบบแผนการผลิตดังกล่าวเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวเนื่องจากผลผลิตที่ได้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในครอบครัวและสามารถนำไปขายเพื่อเพิ่มมูลค่า โดยผลผลิตบางชนิดให้ผลผลิตในทุกฤดูกาล และหากผลผลิตชนิดใดมีราคาต่ำ ก็ยังสามารถขายผลผลิตอื่นๆเพื่อให้เกิดมูลค่าแทนได้ ภาพของแบบแผนการผลิตที่มีความหลากหลายเพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ดังต่อไปนี้

“...ปลูกกุหลาบ 6 งาน สารพัดเลย ข้าวโพดแฉ่ (ข้าวโพดฝักอ่อน) 2 ไร่
ปลูกหมดแหละ ปลูกไม่เยอะเอาไว้วัวให้วัวมัน วัวเนื้อ อ้อย 20 ไร่
ดาวเรือง 2 งาน ดันทุนเราไม่ค่อยมีก็ต้องหมุนกันไปอย่างนี้
กะว่าหมุนเอาเงินกุหลาบไปใส่ดาวเรือง ตอนนี้อะไรมันตันละ 6 สลึง
กุหลาบคล้ายๆกับที่เราปลูกเอาเงินไว้ใช้บ้าง เพราะมันเก็บทุกวัน...”

ด้วยระบบการผลิตที่มีความหลากหลาย ยังก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนมีแหล่งรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่เป็นผู้สูงอายุ โดยไม่ต้องพึ่งพิงกิจการนอกชุมชน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า ...ตอนนี้จ้างคนเดียว ถ้าเยอะๆเราก็ไปช่วยเขา เราได้แบ่งเบาภาระของคนในหมู่บ้าน ไม่ได้หยอก มีอายุแล้ว เขาอายุแก่กว่าผมอีก เขาก็ไม่ค่อยมีงาน เราก็จ้างให้เขาเก็บซื้อกับข้าวบ้าง ก็ให้เขาไป...”

การที่ชุมชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้ โดยการแสวงหาความรู้จากภายนอกเพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ย่อมหมายถึงว่าความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นความรู้ของชุมชน มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากเป้าหมายของการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างอย่างยิ่งกับความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่เป้าหมายของการศึกษามีได้เป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชน ทั้งความรู้ที่สอนกันในโรงเรียน ความรู้ด้านการเกษตรที่ถูกนำเข้ามาโดยผู้เชี่ยวชาญ สถาบันด้านการเกษตรต่างๆ ล้วนเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นบนฐานของการคำนึงถึงการพัฒนาประเทศธุรกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ความรู้ดังกล่าวจึงมีแบบแผนเฉพาะ และถูกทำให้มีความชอบธรรมในการที่จะนำมาถ่ายทอดแก่ชุมชนด้วยเหตุผลของความถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อเป้าหมายของความรู้แบบวิชาการสมัยใหม่มิได้เป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นหากชุมชนรับความรู้เช่นนี้ไปใช้โดยมิได้คำนึงถึงสภาพบริบทของชุมชน ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้

2. การสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ที่ปฏิบัติได้

การสร้างความสัมพันธ์ของคนกับสรรพสิ่งที่อยู่แวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตเป็นความสามารถของคนซึ่งพยายามฝึกหัด เรียนรู้ต่อบรรดาสรรพสิ่งที่อยู่ได้เงื่อนไขและบริบทของชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้สำหรับนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความรู้ที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้จึงมิได้เป็นความรู้ที่ถูก

กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเรียนรู้ของคน ดังนั้นตัวความรู้จึงถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน แต่ความรู้อีกแบบหนึ่งซึ่งเป็นความรู้ที่สอนกันในโรงเรียนมิได้เป็นเช่นนี้ คือตัวความรู้มิได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทของชุมชน แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขในการประกอบอาชีพภายนอกชุมชน ดังนั้นบริบท เงื่อนไขของชุมชนจึงไม่ถูกนำมาพิจารณาประกอบในการสร้างความรู้ รวมถึงวิธีการแสวงหาความรู้หรือการเข้าถึงความรู้เช่นนี้ก็ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิต เนื่องจากการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งภายนอกชุมชน เมื่อความรู้วิชาการสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทภายนอกชุมชน ความรู้ดังกล่าวจึงมิได้มีเป้าหมายเพื่อชุมชน

ความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้ต่อสรรพสิ่งเพื่อสร้างความรู้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ปรากฏในภาพของชุมชน โดยในชุมชนไร่ข้าวโพดมีการเลี้ยงวัวนม ซึ่งคนในชุมชนมีการเรียนรู้เรื่องอาหารสำหรับวัวนมเพื่อให้ได้น้ำนมมาก และเป็นน้ำนมที่มีคุณภาพ ผู้เลี้ยงได้เรียนรู้จากคนในชุมชนตอนที่ได้ทดลองนำต้นข้าวโพดให้วัวกินแทนหญ้า เนื่องจากทราบว่าคนในอำเภอดำเนิน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเป็นจำนวนมาก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวโพดฝักอ่อนแล้วต้องการที่จะทำลายต้นข้าวโพดจำนวนมากเพื่อปลูกข้าวโพดในรอบต่อไปอย่างรวดเร็ว จึงประกาศให้ผู้สนใจที่ต้องการต้นข้าวโพดสำหรับทำประโยชน์ได้มาตัดแล้วให้ชนไปเอง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ดังนั้นเมื่อทราบข่าว คนในชุมชนตอนซึ่งกำลังประสบปัญหาขาดแคลนหญ้าในช่วงหน้าหนาวจึงเกิดความคิดที่จะทดลองนำต้นข้าวโพดมาเลี้ยงวัวแทนหญ้าในช่วงเวลาหนึ่ง ในกระบวนการดังกล่าวคนในชุมชนไร่ข้าวโพดก็ได้ไปช่วยคนในชุมชนตอนตัดต้นข้าวโพดเพื่อนำมาเลี้ยงวัว ระบบดังกล่าวเป็นระบบของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในสามชุมชนที่ต่างก็ได้รับประโยชน์ร่วมกัน หมายถึงชาวไร่ในอำเภอดำเนิน ก็สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างคนตัดต้นข้าวโพด สามารถปลูกข้าวโพดในรอบต่อไปได้ทันที ขณะเดียวกันคนในชุมชนตอนก็ได้รับต้นข้าวโพดเพื่อนำไปเป็นอาหารของวัวนมยามขาดแคลนโดยที่ไม่ต้องซื้อ และสำหรับคนในชุมชนไร่ข้าวโพดก็เกิดการเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม การเรียนรู้ร่วมกันของคนในสามชุมชนในอันที่จะสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตนี้ สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ที่จริงข้าวโพดฝักอ่อนกับวัวเนี่ยะ ตอนแรกๆที่เดียวมันไม่ได้สัมพันธ์กันหรอก เพราะเดิมคนเลี้ยงโคนมเขาใช้หญ้าเลี้ยงเป็นหลัก คือ หญ้าชน เขาจะปลูก ต่อมาทางเกษตรเข้ามาแนะนำให้ชาวไร่ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเพื่อจะเอาไว้ขายฝักอย่างเดียว พอเอาฝักไปขายแล้วก็ตัดต้นทิ้ง เมื่อก่อนจะมีปลูกที่อำเภอดำเนิน

แรกๆนะเขาจะปลูก พอหักฝักเรียบร้อยแล้วก็จะเอาต้นทิ้ง พอตอนหลังมีคนเลี้ยง
วัวแถวนี้ หย้ามันหาลำบาก เวลาหน้าหนาวหย้าไม่งาม ใส่ปุ๋ยยังไงก็ยังไม่โต
ก็เลยหันไปทดลองเอาต้นข้าวโพดให้วัวกิน ใหม่ๆเขาให้ฟรี ไม่ต้องซื้อ
เราก็ไปเอา ตามกันไป...”

เมื่อให้อาหารประเภทข้าวโพดฝักอ่อนแล้วมีผลให้น้ำนมวัวมีคุณภาพดีและให้น้ำนมใน
ปริมาณมาก ทำให้ในช่วงเวลาของปีนั้น (ช่วงเวลาคิดค่าน้ำนมในช่วง 10 วัน) ก็ได้ราคาน้ำนมมาก
ขึ้น จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ในการที่จะนำต้นข้าวโพดมาเลี้ยงวัวเพิ่มขึ้น โดยการเรียนรู้ในการปลูกข้าว
โพดฝักอ่อนจึงถูกนำมาปรับปรุง สร้างสรรค์เพื่อให้วัวได้มีอาหารที่มีคุณภาพกินอย่างพอเพียง จึงนำ
ไปสู่การเรียนรู้ในการที่จะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเป็นรุ่น หมายถึงการทะยอยปลูก โดยการคำนวณ
จำนวนวัวที่ต้องกินต้นข้าวโพด แล้วนำมาเปรียบเทียบกับอายุของข้าวโพด ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงเวลา
40-60 วัน ดังนั้นการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในแต่ละแปลงจึงเป็นความรู้ที่ถูกสร้างเพื่อให้วัวนมมีอาหาร
กินอย่างสมบูรณ์ตลอดปี และคนก็สามารถเก็บฝักข้าวโพดไปบริโภคและขายได้ นอกจากนี้ผลผลิตที่
เหลือจากการเลี้ยงวัว ได้แก่ มูลวัว ได้ถูกนำมาตากให้แห้งเพื่อใช้เป็นปุ๋ยสำหรับการใส่บำรุงข้าวโพด
ให้งอกงาม ส่วนมูลวัวที่เหลือก็จะบรรจุกระสอบเพื่อนำไปขายให้ชาวไร่ในจังหวัดอื่นๆ เช่น ปทุมธานี
สุราษฎร์ธานี พัทลุง ในราคากระสอบละ 10 บาท

นอกจากนี้ในชุมชนไร่อ้อยซึ่งมีการเลี้ยงวัวเนื้อ ก็ได้ใช้ความรู้ของการเลี้ยงวัวนมมาปรับใช้โดย
นำต้นข้าวโพดไปเลี้ยงวัวเนื้อ การเลี้ยงวัวเนื้อของคนในชุมชนเป็นการเลี้ยงวัวเพื่อให้มีการเพิ่มน้ำหนัก
ที่ดี ดังนั้นจึงต้องมีการให้อาหารสำเร็จรูปในปริมาณค่อนข้างมาก หากแต่ในบางช่วงเวลาก็สามารถ
ให้กินต้นข้าวโพดบ้างเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต สำหรับแม่วัวนั้นก็จะให้กินต้นข้าวโพดใน
ปริมาณค่อนข้างมากเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ในการเลี้ยงวัวเนื้อนอกจากจะเลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูป
และต้นข้าวโพดแล้วยังมีการปล่อยให้วัวเดินหาหญ้ากินเองตามธรรมชาติ เนื่องจากเวลาของวัวเนื้อมิ
ได้เร่งรัดแบบการเลี้ยงวัวนม เพราะวัวนมมันต้องรีดนมถึงวันละ 2 ครั้ง จึงไม่สามารถเลี้ยงแบบ
ปล่อยตามธรรมชาติได้ การเลี้ยงวัวเนื้อแบบปล่อยให้หาหญ้ากินตามธรรมชาตินอกจากจะเป็นการลด
ต้นทุนในการผลิตแล้วยังทำให้ระบบการเผาผลาญอาหารของวัวดีขึ้นเพราะได้เดินออกกำลังกาย อันมี
ผลต่อการเสริมสร้างร่างกายให้สมบูรณ์ หากแต่การเลี้ยงวัวเนื้อที่ปล่อยตามธรรมชาตินั้น คนในชุม
ชนมีการเรียนรู้ว่า มูลวัวจะต้องกระจายตามท้องทุ่งซึ่งไม่สามารถเก็บมาขายได้ และขณะเดียวกัน
แม้ว่าจะมีมูลวัวในโรงเรือน ผู้เลี้ยงก็จะไม่นำมูลวัวมาทำเป็นปุ๋ยสำหรับใส่ต้นข้าวโพด เนื่องจา
กการเลี้ยงวัวแบบปล่อยตามธรรมชาติทำให้วัวกินหญ้าทุกชนิด ซึ่งหญ้าธรรมชาติหลายชนิดเป็นหญ้าที่

ที่เมล็ด ดังนั้นเมื่อวัวกินหญ้าเข้าไปแล้วก็ไม่สามารถสลายเมล็ดหญ้าได้ เมล็ดหญ้าก็จะแฝงอยู่ในมูลวัว ซึ่งหากนำมูลวัวไปใช้ใส่ต้นข้าวโพดก็จะทำให้มีหญ้าขึ้นในแปลงข้าวโพด

3. การสร้างความต่อเนื่องของผลผลิต

ท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจ สังคมในยุคปัจจุบันที่ชุมชนต่างถูกห้อมล้อมไปด้วยชุดความรู้ใหม่ สถาปน เทคโนโลยีในการผลิต ฯลฯ มีผลให้ชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ที่เป็นของชุมชนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน ดังนั้นเมื่อพื้นฐานของชุมชนดำรงอยู่ในลักษณะการเป็นผู้ผลิตในเชิงเกษตรกรรม ดังนั้นคนในชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะทำให้ผลผลิตเหล่านี้เกิดมูลค่าในลักษณะที่มีความต่อเนื่อง เพื่อให้คนในชุมชนมีรายได้อย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยประสบการณ์และการจัดการผลผลิตที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสถาบัน หน่วยงานภายนอก ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้มีกำลังใจในการทำมาหากิน การเรียนรู้ในด้านการจัดการมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การจัดรุ่นในการผลิต การจัดการผลผลิต และการรวมกลุ่มเพื่อลดต้นทุนในการผลิต ซึ่งแบบแผนการเรียนรู้ด้านการจัดการเพื่อสร้างมูลค่าแก่ผลผลิตดังกล่าว สามารถอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ ในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.1 การจัดรุ่นในการปลูกพืช การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนถูกแปลงให้เกิดมูลค่า

สำหรับชาวไร่ที่มีพื้นที่ขนาดเล็ก ดังกรณีที่ชาวไร่มีพื้นที่ประมาณ 6 ไร่ก็สามารถจัดการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงได้แก่ จำนวนแรงงานในครอบครัว หากมีจำนวนแรงงานเพียง 2 คน ก็จะปลูกข้าวโพดเป็นรุ่น รุ่นละ 2 ไร่ ด้วยวิธีคิดดังกล่าวสืบเนื่องจากว่าหากปลูกข้าวโพดครั้งเดียว 6 ไร่ ก็จะไม่สามารถเก็บผลผลิตได้ทันเวลา นำไปสู่การจ้างแรงงาน ซึ่งก็หมายถึงการลงทุนที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นด้วยหลักคิดดังกล่าวจึงเป็นการลดต้นทุนในการผลิตอย่างหนึ่ง

กระบวนการในการปลูกนั้น ผู้ปลูกต้องเตรียมดินโดยการจ้างรถไถ ทำร่อง ใช้เมล็ดพันธุ์ปลูกโดยอาศัยเครื่องมือที่เรียกว่า ไ้กระแทก (ไม้ปลูก) มีลักษณะเป็นกระบอกลอย เมื่อดึงออกเมล็ดจะร่วงมา 3-4 เมล็ดต่อ 1 หลุม การปลูกอาศัยระยะห่าง 50 เซนติเมตรต่อ 1 หลุม จากนั้นก็อาศัยน้ำจากบ่อน้ำบาดาล หรืออาจจะปล่อยน้ำจากคลองชลประทานเพื่อรดร่อง ทั้งไว้ ประมาณ 3 วัน จะสังเกตเห็นหน่อโผล่มาพื้นผิวดิน ในช่วงเวลานี้มีการฉีดยาคุมหญ้าไม่ให้ขึ้น โดยการฉีดยานี้คุมได้ 1 เดือนถึง 1 เดือนครึ่ง ต่อจากนั้น 1 สัปดาห์ก็จะต้องหมั่นสังเกตว่าในหลุมใดมีต้นมาก หมายถึง มี 4-5 ต้น แสดงว่าเมล็ดพันธุ์ไม่มีความสม่ำเสมอ เพราะหากเมล็ดพันธุ์สม่ำเสมอ ก็จะหล่นจากไม้กระแทกเพียง

3-4 เมล็ดเท่านั้น ดังนั้นผู้ปลูกจึงต้องถอนต้นที่ไม่สม่ำเสมอทิ้ง เหลือไว้เพียง 3 ต้น เพื่อให้จะให้ผักข้าวโพดงามและสวย ต่อจากนั้นก็มีการให้น้ำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง หลังจาก 1 เดือนครึ่งไปแล้วก็ไม่ต้องฉีดยาคุม เพราะต้นข้าวโพดสูงใหญ่พอที่จะคลุมหญ้าไม่ให้เติบโต และแกร็นในที่สุด สำหรับการใส่ปุ๋ยนั้น ใส่แบบเดินตามร่อง **แบบสาดเดินหน้า** ประมาณ 1 วา โดยการกำอีกกำหนึ่งต่อจากที่ที่ปุ๋ยตก จะทำให้ปุ๋ยสม่ำเสมอตลอดร่อง

ในการใส่ปุ๋ย นั้นมีการเรียนรู้ว่าต้องใส่ปุ๋ย 2 ชนิด ได้แก่ ปุ๋ยยูเรีย สำหรับเร่งขณะที่ต้นยังเล็ก คือ มีอายุ 15 วันเพื่อให้โตเร็ว จากนั้นเมื่อข้าวโพดมีอายุประมาณ 40 วันก็จะมีการชักยอดเกษตรกรตัวผู้ที่โผล่ออกมาทิ้งเพื่อให้ผักอ่อนที่อยู่ส่วนล่างเจริญเติบโตดีด้วย ซึ่งหมายถึง ผักที่ 2 และผักที่ 3 ได้ผลดีในช่วงนั้นก็ใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ด้วย หลังจากนั้น 8-10วันก็สามารถเก็บเกี่ยวได้

การลงทุน ในการปลูกข้าวโพดผักอ่อนต่อ 1 ไร่ นั้นมีการลงทุน ดังนี้

ค่าไถ 500 บาท

เมล็ด 1 ถุง 350 บาท

ยาคุมวัชพืช 170 บาท

ปุ๋ย 150 บาท

รวม 1570 บาท

การขาย การขายผลผลิตข้าวโพดผักอ่อน ขายได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ขายทั้งผัก และมีเปลือก กิโลกรัมละ 2 บาท
2. ขายเฉพาะเนื้อใน กิโลกรัมละ 13 บาท (การขายชนิดนี้ต้องอาศัยแรงงานในการกรีดเปลือกออก)

ในการขายชาวไร่อาจจะขายแก่โรงงานรับซื้อข้าวโพดผักอ่อนที่อยู่ใกล้กับชุมชน หรือขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ในกรณีที่มีผลผลิตมาก และพ่อค้าจะมารับที่ไร่ หรือเป็นการขายในระบบโควตา

รายได้จากการขาย หากขายในลักษณะที่ขายทั้งผักและมีเปลือก

1 ไร่ ปลูกได้ 1800 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 2 บาท

ขายได้ 3600 บาท

หากหักเงินที่ลงทุนไป 1570 บาท ก็จะได้เงิน 2030 บาท ต่อไร่

ด้วยการลงทุนที่มีผลกำไรดังกล่าว ทำให้มีการเรียนรู้ที่จะปลูกข้าวโพดแบบหมุนเวียน เพื่อให้มีผลผลิตส่งโรงงาน หรือผู้รับซื้อตลอดปี การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่มีต่อวงจรชีวิตข้าวโพด ซึ่งมีอายุประมาณ 2 เดือนครึ่ง ถึง 3 เดือน ดังนั้น 1 ปี อาจจะปลูกได้ 3-4 ครั้ง ซึ่งหมายถึงการมีผลผลิตสำหรับส่งโรงงาน ส่งตลาดได้อย่างแน่นอน อันหมายถึงการมีรายได้ตลอดทั้งปี

3.2 การจัดการผลผลิตของพืช การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในชุมชนเป็นการปลูกใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ผู้ปลูกลงทุนเอง เมื่อได้ผลผลิตจึงขายอย่างอิสระ 2) ผู้ปลูกรับทุนจากนายทุน เมื่อได้ผลผลิตต้องขายแก่นายทุน และ 3) ผู้ปลูกลงทุนเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งรับทุนจากนายทุน ผลผลิตที่ได้ขายอิสระ และขายแก่นายทุน

การผลิตข้าวโพดฝักอ่อนทั้งสามระบบนี้ ส่วนหนึ่งของต้นข้าวโพดสามารถนำมาใช้เป็นอาหาร สำหรับวัวนมและวัวเนื้อ ดังนั้นผู้ผลิตข้าวโพดจึงมีรายได้จากสองทาง ได้แก่ การมีรายได้จากการขาย ฝักข้าวโพด และการมีรายได้จากการขายต้นข้าวโพด ยอดและเปลือกข้าวโพด หรือผู้ปลูกข้าวโพด บางรายอาจจะนำต้นข้าวโพดของตนเองไปเลี้ยงวัวนม อันเป็นการลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มคุณภาพของน้ำนม การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนทั้งสามระบบ สามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการผลผลิต ดังต่อไปนี้

3.2.1 ผู้ผลิตเป็นผู้ลงทุนและขายผลผลิตอย่างอิสระ ด้วยวงจรชีวิตของ ข้าวโพดฝักอ่อนที่มีช่วงอายุ 2 เดือนครึ่ง ถึง 3 เดือน ซึ่งนับว่าเป็นวงจรชีวิตที่สั้น การปลูกเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงสามารถทำได้หลายครั้งใน 1 รอบปี จากจุดนี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนสามารถทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง

การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในแบบที่ผู้ปลูกลงทุนเองและขายผลผลิตอย่างอิสระนั้นเป็นการเรียนรู้ที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการนำผลผลิตจากข้าวโพดไปเลี้ยงวัวเป็นหลัก ส่วนฝักข้าวโพดนั้นก็สามารถนำไปขายแก่พ่อค้าอิสระในตลาด บางวันอาจจะได้ผลผลิตมากบ้างน้อยบ้างก็ได้เกิดผลเสียแก่ชาวไร่และพ่อค้า เนื่องจากมิได้มีการทำสัญญาผูกขาดการซื้อขายไว้ล่วงหน้า การปลูกข้าวโพดลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นการทำกิจกรรมภายในครอบครัว หมายถึงว่า ปริมาณของผลผลิตมิได้ขึ้นอยู่กับตลาด หากแต่ขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครอบครัว และการให้อาหารแก่วัวนม ดังนั้นชาวไร่ในระบบการปลูกเช่นนี้จึงมีความเป็นอิสระ เพราะผลผลิตที่ได้ และการใช้ประโยชน์จากผลผลิตนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ปลูกเอง

3.2.2 ผู้ผลิตรับทุนจากนายทุน และขายผลผลิตแก่นายทุน ชาวไร่ที่ไม่มีทุนอย่างเพียงพอก็สามารถที่จะปลูกข้าวโพดโดยอาศัยระบบโควตา ซึ่งหมายถึง การขอรับทุนทั้งที่เป็นตัวเงิน ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยาปราบวัชพืช ฯลฯ จากนายทุนหรือที่เรียกว่า เจ้าแก่ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวไร่ต้องนำผลผลิตไปส่ง (ขาย) แก่นายทุน ในระบบนี้นายทุนจะเป็นผู้กำหนดราคา และทุนที่ชาวไร่เบิกล่วงหน้าเพื่อทำการผลิตก็จะถูกหักออกจากผลผลิตที่ขายได้

ในระบบการผลิตเช่นนี้ จะต้องมีการตกลงร่วมกันระหว่างนายทุนและลูกไร่เกี่ยวกับช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวผลผลิต จำนวนผลผลิต เพื่อการนัดแนะวัน เวลา สำหรับรับผลผลิตและเพื่อเป็น

การสะดวกต่อการประมาณราคาผลผลิต นอกจากนี้ระบบการวางแผนล่วงหน้าของชาวไร่และนายทุน ยังเป็นการสร้างความสะดวกแก่นายทุนในแง่การส่งผลผลิตแก่ผู้รวบรวมผลผลิตรายใหญ่ อันเป็นการ หารตลาดในการส่งผลผลิตที่มีความแน่นอน ในระบบดังกล่าวแม้ว่าชาวไร่จะมีได้เป็นผู้กำหนดราคา หากแต่ก็มีความสะดวกในเรื่องทุน และการมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน

3.3.3 ผู้ผลิตแบ่งพื้นที่เป็นสองส่วน ส่วนแรกลงทุนเอง ส่วนที่สองรับ ทุนจากนายทุน ชาวไร่ส่วนหนึ่งหนึ่งมีการเรียนรู้ในการที่จะสร้างมูลค่าผลผลิตของตนเองและของคน ในชุมชน โดยการจัดตั้งศูนย์รับซื้อข้าวโพด และทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นตัวแทนเพื่อ ประสานงานระหว่างโรงงาน บริษัทขนาดใหญ่ กับชาวไร่

ระบบคิดในการที่ชาวไร่เป็นผู้ลงทุนปลูกข้าวโพดอย่างอิสระบางส่วนและรับทุนจากนายทุน บางส่วนเกิดขึ้นในชุมชนไร่ข้าวโพดเมื่อมีหน่วยงานทางราชการ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอเข้ามา เผยแพร่ความรู้และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการขายข้าวโพดแก่บริษัท และโรงงานในกรุงเทพฯ เพื่อให้ เกษตรกรมีความมั่นคงในด้านการขายผลผลิต ด้วยการเข้ามาของเทคนิควิธีเช่นนี้มีผลให้คนในชุมชน ต่างร่วมกันคิดเพื่อหาข้อสรุปที่มีคุณค่าที่สุดต่อชุมชน โดยการจัดเลือกคนที่ชุมชนเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสม สำหรับการเป็นผู้รับซื้อข้าวโพดในชุมชน การร่วมคิดของชุมชนก็เพื่อสรรหาบุคคลที่มีลักษณะของ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจกันในการทำมาหากิน เมื่อได้ตัวบุคคลที่มีคุณ ลักษณะดังกล่าวแล้ว การทำหน้าที่ของผู้รับซื้อก็จะมีหน้าที่รับซื้อข้าวโพดจากชาวไร่ โดยราคาที่รับซื้อ นั้นเป็นราคาที่ได้มีการตกลงร่วมกันว่าทั้งผู้รับซื้อและชาวไร่ต่างไม่เดือดร้อนทั้งสองฝ่าย

ในการขายข้าวโพดให้แก่บริษัท ผู้รับซื้อข้าวโพดได้สร้างระบบความไว้นื้อเชื่อใจ และความ มั่นใจให้กับบริษัทในลักษณะของการมีผลผลิตข้าวโพดส่งให้บริษัทได้ในจำนวนและเวลาที่ได้ตกลงไว้ กับบริษัท การสร้างความมั่นใจให้กับบริษัทก็เพื่อให้ผู้รับซื้อและคนในชุมชนมีตลาดในการส่งผลผลิต อย่างแน่นอนและมั่นคง การสร้างความไว้นื้อเชื่อใจของผู้รับซื้อข้าวโพด ทำให้ผู้รับซื้อมีการเรียนรู้ใน การที่จะทำไร่ข้าวโพดของตนเองด้วย ประมาณ 20 ไร่ และรับซื้อข้าวโพดอีกส่วนหนึ่งจากชาวไร่ หมายความว่าในบางช่วงที่ผลผลิตข้าวโพดจากชาวไร่มีน้อย ผู้รับซื้อก็สามารถนำข้าวโพดที่ตนเอง ผลิตส่งให้บริษัทได้ ทำให้บริษัทได้รับผลผลิตอย่างต่อเนื่อง ความยั่งยืนของความไว้นื้อเชื่อใจระหว่าง ผู้รับซื้อข้าวโพดและบริษัทได้ขยายขอบเขตออกไปเมื่อทางราชการมิได้เป็นสื่อกลางระหว่างบริษัทกับ ชาวไร่ หากแต่ผลจากความไว้นื้อเชื่อใจจึงทำให้บริษัทได้รับซื้อผลผลิตจากชาวไร่ผ่านทางผู้รับซื้อใน ชุมชนโดยที่ไม่ต้องผ่านทางราชการ และมีการทำสัญญาให้ผู้รับซื้อข้าวโพดเป็นตัวแทนของบริษัทใน การจัดส่งผลผลิต ความไว้นื้อเชื่อใจและความรับผิดชอบของผู้รับซื้อข้าวโพดในชุมชนที่เป็นเงื่อนไข

สำคัญของการมีตลาดรับซื้อที่มั่นคง และแน่นอน ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ข้าวโพดจะได้มากได้น้อยไม่มีขาด เพราะเราก็บริษัทเอง 7 วันเราปลูกหนึ่ง อย่างนี้บริษัทก็จะไม่ขาดของ ใครไม่มีผมมี ตรงจุดนี้บริษัทเค้าถึงชอบใจ...”

ด้วยความรับผิดชอบของผู้รับซื้อข้าวโพดที่มีต่อบริษัท มีผลให้บริษัทอื่นเข้ามาติดต่อขอรับซื้อผลผลิตจากชุมชนเพิ่มขึ้นอีก 1 บริษัท การเพิ่มจำนวนของบริษัทที่เข้ามารับซื้อข้าวโพด มีผลให้ผู้รับซื้อต้องขยายฐานการรับซื้อข้าวโพดเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นการรับซื้อข้าวโพดจากหัวหน้าโคกตาเป็นหลัก รับซื้อจากผู้รับซื้อรายเล็กในชุมชน รับซื้อจากชาวไร่ในชุมชน และรับซื้อจากผู้รับซื้อในชุมชนใกล้เคียง การขยายฐานการรับซื้อข้าวโพดทำให้ผู้รับซื้อต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อผู้ขาย และชาวไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องราคาซื้อ ซึ่งเป็นราคาที่มีความใกล้เคียงกับราคาท้องตลาด ขณะเดียวกันชาวไร่ก็ต้องสร้างผลผลิตให้มีลักษณะตามที่บริษัทกำหนด ชาวไร่ หรือพ่อค้าก็จะได้ประหยัดเวลาไม่ต้องไปหาตลาดที่อื่น และมีความมั่นคงในการมีที่รับซื้อผลผลิตที่มีความแน่นอน

นอกจากนี้ทางบริษัทยังให้ทุนบางส่วนแก่ผู้รับซื้อเพื่อการสร้างห้องเย็น ตู้เย็น สำหรับเก็บผลผลิตสำรองไว้ในช่วงที่มีข้าวโพดไม่เพียงพอในบางฤดูกาล และสร้างมุ้งลวดเพื่อกันแมลง หนอน เชื้อโรคในขณะกรีดข้าวโพดเพื่อบริษัทนำไปส่งตลาดต่างประเทศ อุปกรณ์ทั้งสองอย่างนี้ทางบริษัทให้ทุนครึ่งหนึ่งและผู้รับซื้อออกทุนอีกครึ่งหนึ่ง การลงทุนของบริษัทดังกล่าวเป็นการลงทุนเพื่อสร้างระบบการผลิตตามที่ตลาดภายนอกต้องการ ขณะเดียวกันผู้รับซื้อข้าวโพดก็ต้องดำเนินการผลิตให้มีความสะอาด มีรูปแบบตามความต้องการของบริษัท ก็จะได้รับราคาสูงที่สูงขึ้น โดยงานในส่วนของการกรีดข้าวโพดนี้ เป็นงานสำหรับลูกจ้างในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่มีงานประจำในไร่นา เด็กนักเรียนที่ปิดภาคเรียน หรือผู้ที่จบการศึกษาแต่ไม่มีงานทำประจำ การจัดการรับซื้อข้าวโพดนับว่าก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนที่ไม่ต้องออกไปหางานทำภายนอก

ห่วงโซ่แห่งความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันบนฐานของความรับผิดชอบต่อ ความไว้วางใจ เชื่อใจ ความซื่อสัตย์ ความอดุสหาหะของคนในชุมชนและบริษัทภายนอกชุมชน มีผลให้ทั้งชาวไร่ ผู้รับซื้อรายเล็ก บริษัทรับซื้อ ผู้รับซื้อรายใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ เด็กๆ ต่างมีรายได้ที่ยั่งยืน มั่นคง จากผลผลิตในชุมชน โดยที่ไม่ต้องออกไปเผชิญความยากลำบากในการหางานภายนอกชุมชน

3.3 การจัดรุ่นอายุของสัตว์ ระบบการหมุนเวียนในการผลิตที่คนในชุมชนได้เรียนรู้อย่างมีความเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่าง เงื่อนไขภายนอกชุมชน อันได้แก่ ตลาดรับซื้อผลผลิต ความรู้วิชาการ กับเงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ความผูกพันกับสัตว์เลี้ยง ซึ่งหมายถึงวัวพื้นบ้านมาตั้งแต่สมัยที่มีการทำนาในอดีต อันก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะสร้างความมั่นคงให้กับระบบการผลิต ด้วยการ

หมุนเวียนการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ และเพียงพอต่อการขายตลอดปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเลี้ยงวัวนมของคนในชุมชนไร่ข้าวโพดนั้นเป็นกิจกรรมการทำมาหากินที่คนในชุมชนต่างมองว่าจะนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต สืบเนื่องมาจากเงื่อนไขภายนอกชุมชนและเงื่อนไขภายในชุมชนที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ดังแสดงให้เห็นเงื่อนไขทั้งสองประเภท ดังต่อไปนี้

เงื่อนไขภายนอกชุมชน การเกิดขึ้นของสถาบันที่ผลิตและเผยแพร่ความรู้ ระบบความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) สถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี ศูนย์วิจัยโคนม ราชบุรี การมีผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรแผนใหม่ การเริ่มเลี้ยงวัวนมในชุมชนใกล้เคียง สรรพสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะเรียนรู้กับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นทีละน้อย สิ่งใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชนต่างมีปฏิบัติการเฉพาะที่มีผลต่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน ปฏิบัติการต่างๆที่เป็นเงื่อนไขภายนอกชุมชน มีดังนี้

(1) การเกิดขึ้นของสถานีผสมเทียม จังหวัดราชบุรี (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์วิจัยโคนม ราชบุรี) ประมาณพ.ศ. 2500 ความรู้เรื่องการผสมเทียมวัวนมได้เกิดขึ้นโดยสถานีผสมเทียมจังหวัดราชบุรี เจ้าหน้าที่ผสมเทียมได้เข้ามากระจายความรู้ในชุมชน ในด้าน พันธุ์วัวนม ผลผลิตนม การดูแล รักษาวัว เทคนิควิธีที่เจ้าหน้าที่ทางราชการเผยแพร่ความรู้เป็นการทดลองนำเชื้อพันธุ์ของวัวนมมาผสมกับแม่วัวพื้นบ้านเพื่อให้ได้ลูกวัวนมซึ่งมีเชื้อ 50 % สามารถให้น้ำนมได้แต่ให้น้ำนมน้อยและมีการให้คำแนะนำต่อไปอีกว่าหากเลี้ยงลูกวัวนม 50 % ระยะเวลาหนึ่งแล้วนำน้ำเชื้อพันธุ์ต่างประเทศ 100 % มาผสมกับลูก 50 % ก็จะได้ลูกพันธุ์ 75 % ต่อจากนั้นก็เลี้ยงลูก 75 % สักพักหนึ่งก็เอาน้ำเชื้อมาผสมอีกครั้งหนึ่งก็จะได้ลูก 90-100 % ชุดความรู้นี้มีผลให้คนในชุมชนซึ่งแต่เดิมเคยเลี้ยงวัวพื้นบ้านสำหรับใช้ไถนา ได้นำวัวพื้นบ้านมาทดลองผสมน้ำเชื้อวัวนม เพื่อให้ได้ลูก 50 % แต่ในขณะนั้นยังมิได้มีการรีดนมวัว เป็นเพียงการขายลูกวัว 50 % ให้กับผู้ที่ต้องการเลี้ยงวัวนม

(2) การเกิดขึ้นของสหกรณ์โคนมหนองโพ จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) โรงนมสำหรับส่งนมที่ทำให้คนในชุมชนมีรายได้ที่มีความมั่นคง ได้แก่ สหกรณ์โคนมฯ ซึ่งเริ่มมีการรวมตัวของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเมื่อ พ.ศ. 2512 และใน พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกับเงินทุนของผู้เลี้ยงโคนม และ ส.ส. จังหวัดราชบุรี ทำการก่อสร้างและจัดตั้งโรงงานผลิตนมผงขึ้น ณ. ตำบลหนองโพ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ดำเนินการในรูปบริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัด และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ต่อมาในพ.ศ. 2518 บริษัทผลิตภัณฑ์นมหนองโพ จำกัดได้รวมเข้ากับสหกรณ์โคนมหนองโพ ตามพระราชประสงค์

ของพระองค์ท่าน ดำเนินกิจการทั้งหมดในรูปสหกรณ์ และในปีเดียวกันนี้เองสหกรณ์โคนมฯ ได้จัดตั้งโรงงานผลิตภัณฑ์นมโดยใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยทำการผลิตนมพาสเจอร์ไรซ์ชนิดต่างๆออกจำหน่าย กิจการนมผงจึงล้มเลิกไป การเข้ามาของสหกรณ์โคนมฯ มีนัยยะสำคัญต่อชุมชน กล่าวคือ สหกรณ์โคนมฯ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับน้ำนมดิบจากสมาชิกผู้เลี้ยงวัวนม ให้ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดู บำรุงรักษาวัวนมผ่านการแนะนำ ให้ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญในนาม ฝ่ายส่งเสริมการเลี้ยงวัวนม การให้ทุนแก่สมาชิกสหกรณ์โคนมฯ การให้สิทธิพิเศษแก่สมาชิกสหกรณ์โคนมฯ ในด้านการให้เครดิตสำหรับซื้อสินค้าในซูเปอร์มาร์เก็ตของสหกรณ์โคนมฯ ให้เครดิตเติมน้ำมันรถยนต์ที่ปั้มน้ำมันของสหกรณ์โคนมฯ นอกจากนี้ที่ตั้งของสหกรณ์โคนมฯ ยังอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนไร่ข้าวโพดเพียง 5 กิโลเมตร ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวของสหกรณ์โคนมฯ เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจกับการเลี้ยงวัวนม โดยมองที่หลักการของความมั่นคงในการขายผลผลิต ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความตั้งใจจริง ความอดสาหัสของคนในชุมชนในอันที่จะสร้างรากฐานการดำรงชีวิตที่มั่นคงด้วยการเลี้ยงวัวนม

(3) การเลี้ยงวัวนมของชุมชนใกล้เคียง ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง มีผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนตอนซึ่งได้เริ่มเลี้ยงวัวนมก่อน ดังนั้นเมื่อมีความรู้ชุดใหม่เข้ามาสู่ชุมชนใกล้เคียง ก็มีผลให้คนในชุมชนมีความสนใจและพยายามที่จะเข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวนม การเรียนรู้เป็นไปในลักษณะการเป็นผู้ช่วยเลี้ยงวัว การหาอาหารจำพวกหญ้า ให้วัว การช่วยล้าง เก็บกวาด คอกวัว การเก็บมูลวัวไปตาก นอกจากนี้ยังเป็นผู้ช่วยรีดนมและบรรจุนมเพื่อส่งสหกรณ์โคนมฯ

การเรียนรู้ที่คนในชุมชนไร่ข้าวโพดได้ใช้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ด้วยการฝึกกระทำจริงในฐานะของการช่วยเหลือเพื่อนบ้านใกล้เคียง มีผลให้เกิดการค่อยๆ สัมผัสประสบการณ์ทีละน้อย ประกอบกับผลผลิตนมสามารถนำส่งสหกรณ์โคนมฯ ได้ทั้งหมด จึงทำให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจในการที่จะเลี้ยงวัวนมในครอบครัว ด้วยความมุ่งมั่นว่า กิจกรรมการทำมาหากินนี้จะนำพาครอบครัวและชุมชนไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีวิตได้

เงื่อนไขภายในชุมชน ด้วยการเรียนรู้ของคนภายใต้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ความสัมพันธ์กับสัตว์ นำไปสู่ระบบคิดในการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ขึ้นภายในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัวในวิถีชีวิตของ

การทำนา และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม เงื่อนไขดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

(1) **ความผูกพันระหว่างคนกับวัว** การทำมาหากินแต่เดิมของคนในชุมชน มีการทำนาเป็นหลัก ซึ่งต้องอาศัยแรงงานจากวัวสำหรับการไถนา นวดข้าว เพียมเกวียน จึงทำให้วัวเป็นสัตว์ที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิต ดังนั้นรากฐานของความผูกพันระหว่างคนกับวัวมาตั้งแต่อดีตจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการตัดสินใจในการเลี้ยงวัวนม โดยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัว สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

“...ลูกก็เคยเลี้ยงวัวไทยมาก่อน ตอนเลี้ยงวัวไทยมันก็ไม่แตกต่างกัน แต่วัวนมมันเป็นวัวยืนไม่ใช่วัวปล่อย แล้ววัวก็จะมีชื่อตามลักษณะวัว เราเลี้ยงมัน มันเป็นคนคุ้นเคย เคยเลี้ยงมัน มันเป็นคนผูกพัน เลี้ยงวัวอยู่ตอนนี้ก็รู้หมด ถ้าอย่างเลี้ยงอยู่ทุกวันนี้ ตัวไหนจะดู ตัวไหนไม่ดู แต่ส่วนมาก พวกวัวนมจะไม่ค่อยดู แล้วก็จะเตะ จะถีบน้อยตัว ไม่เหมือนวัวไทยนี้จะไว...”

ความคุ้นเคยและความผูกพันระหว่างคนและวัว จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในอันที่จะริเริ่มเลี้ยงวัวนม เพราะฐานความรู้บางอย่างของการเลี้ยงวัวพื้นบ้านสามารถนำมาปรับใช้กับการเลี้ยงวัวนมได้

(2) **การได้รับรางวัลการประกวดวัวนมของคนในชุมชน** เงื่อนไขที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเลี้ยงวัวนมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การที่คนในชุมชนได้รำลึกวัวที่ได้รับการผสมจากเชื้อพันธุ์ต่างประเทศกับแม่วัวพื้นบ้าน ได้ลูกพันธุ์ 50 % แล้วนำลูกวัวไปส่งประกวดชิงโล่พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานที่สหกรณ์โคนมฯเป็นผู้จัดขึ้นและได้รับรางวัลพระราชทานดังกล่าว การที่คนในชุมชนได้รับรางวัลการประกวดลูกวัวนม ทำให้คนในชุมชนได้มองเห็นศักยภาพของชุมชนในแง่ของการมีความสามารถที่จะเลี้ยงวัวนมได้ ทั้งในด้านความเหมาะสมของพื้นที่ การมีแหล่งเรียนรู้จากชุมชนใกล้เคียงและแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชน มีแหล่งส่งผลผลิตที่มีความมั่นคงด้วยเงื่อนไขต่างๆเหล่านี้ จึงนำไปสู่ความมุ่งมั่นในการที่จะเลี้ยงวัวนมเพื่อสร้างรากฐานที่มั่นคงในการดำรงชีวิต

ด้วยเงื่อนไขภายนอกชุมชนและเงื่อนไขภายในชุมชนดังที่กล่าวมา ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำ

ให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะเลี้ยงวัวนมในชุมชน การเรียนรู้ในการที่จะสร้างให้เกิดผลผลิตน้ำนมวัวที่มีคุณภาพ และมีจำนวนมากเพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดรุ่นอายุของวัวที่เลี้ยง หมายถึงว่าในหนึ่งชุดของการเลี้ยงวัวนม ไม่ว่าจะเลี้ยงวัวนมจำนวนเท่าไรก็ตาม ภายในหนึ่งชุดของวัวนมจะต้องประกอบไปด้วย วัวรุ่น วัวสาว วัวพักท้อง วัวรีด และวัวอนุบาล การจัดรุ่นอายุของวัวนอกจากจะทำให้มีน้ำนมดิบส่งอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังทำให้เกิดความสะดวกต่อการดูแลวัวแต่ละประเภท ซึ่งการดูแลวัวแต่ละช่วงอายุต้องอาศัยการดูแลที่ที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านการให้อาหาร การมีโรงเรือนเฉพาะสำหรับวัวอนุบาล หากเลี้ยงปะปนกันบางครั้งวัวตัวเล็กอาจจะไม่สามารถเบียดกินอาหารกับวัวตัวใหญ่ได้ เนื่องจากมีแรงน้อยกว่าวัวตัวใหญ่

การเลี้ยงวัวนมต้องอาศัยการเรียนรู้ และประสบการณ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงต้องมีความสนใจ อดทนต่อการที่จะฝึกฝน แลกเปลี่ยนความรู้ หรือศึกษาหาความรู้จากที่ต่างๆ แหล่งการเรียนรู้ที่คนในชุมชนได้รู้ความรู้ในการเลี้ยงวัวนมที่สำคัญแหล่งหนึ่ง คือ สหกรณ์โคนม ซึ่งมีหน่วยงานย่อยที่เรียกว่าฝ่ายส่งเสริมการเลี้ยงโคนมทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ นอกจากนี้ก็ยังอาศัยความรู้เดิมในการเลี้ยงวัวพื้นบ้านเข้ามาผสมผสานกับความรู้ใหม่นี้ การผสมผสานความรู้นี้ทำให้ผู้เลี้ยงพยายามเปรียบเทียบวิธีการเลี้ยงวัวทั้งสองชนิด เพื่อที่จะหาจุดร่วม จุดต่าง การเรียนรู้ดังกล่าวเริ่มจากการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของวัวทั้งสองชนิด พบว่าวัวพื้นบ้านมีการเลี้ยงแบบปล่อยหาอาหารกินเองตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ อาหารจำพวกหญ้า ฟางข้าว ส่วนวัวนมซึ่งเป็นพันธุ์ขาว ดำ หนองโพ(โฮลสโตน ฟรีเชิล) เป็นวัวลูกผสมที่เลี้ยงแบบอยู่ในโรงเรือนเพราะเป็นวัวรีดนม ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงเป็นผู้หาอาหารมาให้วัว ซึ่งมีทั้งอาหารสำเร็จรูปและอาหารธรรมชาติ อาหารธรรมชาติ ได้แก่ หญ้าขน ต้นข้าวโพด นอกจากนี้ยังต้องเรียนรู้การให้อาหารสำเร็จรูปที่มีความเหมาะสมกับวัวในช่วงอายุที่แตกต่างกัน การผสมพันธุ์ การดูแลวัวตั้งท้อง การดูแลวัวรีด วัวสาว วัวอนุบาล การทำคลอดวัว การรีดนม การส่งน้ำนม การทำความสะอาดโรงเรือน รางน้ำ รางอาหาร การเก็บมูลวัว การเรียนรู้ดังกล่าวนับว่าเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความพากเพียร ตั้งใจจริง อดทน และต้องรัก เอาใจใส่วัวอย่างแท้จริง เนื่องจากการเลี้ยงวัวนมเป็นงานที่ต้องทำตลอดทั้งวัน เนื่องจากการรีดนมวัวต้องรีดวันละ 2 ครั้ง ได้แก่ ช่วงเช้าและเย็น ดังนั้นกิจกรรมการทำความสะอาดโรงเรือน ให้อาหาร จึงต้องสองครั้งเช่นเดียวกับการรีดนม ผู้เลี้ยงจึงต้องมีวินัยสูงและมีร่างกายที่แข็งแรง ประกอบกับมีจิตใจแห่งความเอื้ออาทร เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องอยู่ใกล้ชิดกับวัว

การเรียนรู้ในการจัดรุ่นอายุของวัวในแต่ละชุด เป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีกิจกรรมการรีดนมวัวอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในรุ่นหนึ่งของการเลี้ยงวัว จึงต้องประกอบด้วย วัวรุ่น วัวสาว วัวพักท้อง วัวรีด วัวอนุบาล ในการเลี้ยงวัวมีกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสามขนาด ได้แก่ ผู้เลี้ยงวัวขนาดเล็ก ผู้เลี้ยงวัวขนาดกลาง ผู้เลี้ยงวัวขนาดใหญ่ โดยในการเลี้ยงวัวแต่ละชุดดังกล่าวมีการเรียนรู้ที่จะจัดสรรวัวแต่ละประเภท ดังต่อไปนี้

การเลี้ยงวัวขนาดเล็ก ประกอบด้วยวัว 8-10 ตัว ประกอบด้วยวัวรีด 2 ตัว วัวสาว 2 ตัว วัวรุ่น 1 ตัว วัวพักท้อง 2 ตัว วัวอนุบาล 1 ตัว

การเลี้ยงวัวขนาดกลาง (20-30 ตัว) ประกอบด้วยวัวรีด 5 -8 ตัว วัวสาว 4 -6ตัว วัวรุ่น 4-6 ตัว วัวพักท้อง 4-6 ตัว วัวอนุบาล 3-4ตัว

การเลี้ยงวัวขนาดใหญ่ (40 ตัวขึ้นไป) ประกอบด้วยวัวรีด 12-15 ตัว วัวสาว 7ตัว วัวรุ่น 8 ตัว วัวพักท้อง 10 ตัว วัวอนุบาล 4 ตัว

การจัดรุ่นอายุของวัวในแต่ละชุด ไม่ว่าจะเลี้ยงวัวจำนวนเท่าไรก็ตาม ผู้เลี้ยงสามารถเรียนรู้ที่จะให้น้ำนมส่งอย่างต่อเนื่องได้ และสามารถวางแผนปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้เลี้ยงวัวในจำนวนที่มากขึ้นได้ โดยการผสมพันธุ์วัวเพื่อให้ได้ลูกวัวตัวเมีย และเมื่อเลี้ยงให้เจริญเติบโตก็สามารถรีดนมเพื่อเพิ่มผลผลิตน้ำนมจากเดิมได้ การเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนม สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นพิเศษ ได้แก่

การเรียนรู้ในเรื่องของการผสมพันธุ์วัว การดูแลและรีดนมวัวในช่วงอายุต่างๆ ช่วงเวลาของการพักท้องเตรียมคลอด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดง ช่วงอายุการรีดนมวัวหลังจากผสมพันธุ์จนกระทั่งคลอด

อายุครรภ์ เดือนที่ 1	อายุครรภ์ เดือนที่ 2	อายุครรภ์ เดือนที่ 3	อายุครรภ์ เดือนที่ 4	อายุครรภ์ เดือนที่ 5	อายุครรภ์ เดือนที่ 6	อายุครรภ์ เดือนที่ 7	อายุครรภ์ เดือนที่ 8	อายุครรภ์ เดือนที่ 9
เวลา								

ตารางที่2 แสดงการดูแลวัวที่มีอายุแตกต่างกัน

อายุของวัว การบำรุง ดูแล	การให้อาหาร	การดูแลในลักษณะพิเศษ
1. วัวอนุบาล (แรกเกิด-3เดือน)	-ให้กินหญ้าอ่อน ยอดข้าวโพด ฟางข้าว -อายุ 10-15วันเริ่มกินอาหาร สำเร็จรูป	-แยกเลี้ยงในโรงเรือนพิเศษ เพื่อ ให้ฝึกทักษะการกินอาหาร
2. วัวรุ่น (3 เดือน-12 เดือน)	--ให้กินอาหารสำเร็จรูป -ให้กินหญ้า ต้นข้าวโพด	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ
3. วัวสาว (15 เดือน-20 เดือน)	--ให้กินอาหารสำเร็จรูป -ให้กินหญ้า ต้นข้าวโพด	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ
4. วัวพักท้องช่วงแรก (ท้อง 7 เดือน)	-ให้กินต้นข้าวโพดมาก	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไป ไม่ปะปน กับวัวรุ่นอื่น
5. วัวพักท้องใกล้คลอด (8 เดือนขึ้นไป)	-ให้อาหารสำเร็จรูป -ให้ต้นข้าวโพด หญ้า	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไป ไม่ปะปน กับวัวรุ่นอื่น
6 วัวรีด	-ให้ต้นข้าวโพดมาก หญ้า -ให้อาหารสำเร็จรูป	-อยู่ในโรงเรือนทั่วไปร่วมกับวัว รุ่นอื่นๆ

การจัดโรงเรือน โรงเรือนเปรียบเหมือนเป็นที่พักพิงหรือบ้านของวัว ความรักและความผูกพันต่อวัวมีผลให้ผู้เลี้ยงวัวคำนึงถึงความสำคัญของการสร้างโรงเรือน โดยสถานที่ในการสร้างโรงเรือนนั้นต้องเป็นที่ที่โปร่ง ร่มเย็น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นโรงเรือนที่มีลักษณะแบบผูกให้วัวยืน การสร้างโรงเรือนควรสร้างให้วัวไม่รู้สึกร้อนอึดอัด และสะอาด เนื่องจากโรงเรือนเป็นทั้งที่กิน ที่นอน ในการจัดโรงเรือนหากมีวัวเป็นจำนวนมากอาจจะมีการจัดให้วัวยืนหันหน้าเข้าหากัน ด้านหน้าของวัวมีรางน้ำ รางอาหาร มีทางเดินสำหรับผู้ให้อาหาร ด้านหลังมีห้องสำหรับเก็บอาหารหรือ เครื่องมือ อุปกรณ์รีดนม เครื่องลับอาหาร พื้นของโรงเรือนควรเป็นคอนกรีต ส่วนพื้นที่วัวยืนควรเป็นคอนกรีตแบบหยาบเพื่อป้องกันวัวลื่นล้ม และระดับของพื้นควรให้มีความลาดเทพอควรเพื่อให้สะดวกแก่การระบายน้ำ นอกจากนี้ยังมีการสร้างโรงเรือนพิเศษที่แยกออกมา เป็นโรงเรือนสำหรับวัวเล็ก หรือวัวอนุบาล เพื่อสะดวกต่อการดูแลและให้อาหาร เพราะลูกวัวที่เพิ่งเกิดยังขาดทักษะในการกินอาหาร จึงไม่สามารถกินอาหารได้ทันวัวที่โตแล้ว หากอยู่ร่วมกับวัวใหญ่วัวเล็กอาจจะเป็นโรคขาดสารอาหาร และลักษณะผอม ดังนั้นการเลี้ยงวัวอนุบาลในโรงเรือนพิเศษ จึงมีการเตรียมอาหารประเภทกองฟางสำหรับให้ลูกวัวแทะเล็ม เตรียมหญ้า ต้นข้าวโพด น้ำ เพื่อให้ลูกวัวคุ้นเคยและมีทักษะในการกินอาหาร

นอกจากนี้ในโรงเรือนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นที่รวมของวัวหลายรุ่นอายุ ผู้เลี้ยงยังมีการเรียนรู้ในการจัดประเภทที่อยู่ของวัวแต่ละรุ่นให้อยู่กันเป็นฝูง โดยจัดเป็นฝูงละชุด นับตั้งแต่ วัวรุ่น วัวสาว วัวรีด วัวพักท้อง วัวใกล้คลอด เพื่อความสะดวกต่อการดูแล ให้อาหาร และเป็นการเตือนความจำว่าขณะนี้วัวประเภทใดบ้าง จำนวนเท่าไร และมีวัวตัวใดที่ต้องการการดูแลในลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัวใกล้คลอด ดังนั้นการเรียนรู้ในการที่จะจัดโรงเรือนและจัดตำแหน่งของวัวในโรงเรือนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เลี้ยงได้จัดเตรียมการดูแลวัวประเภทต่างๆ ทำให้เกิดความปลอดภัยต่อวัวและผู้เลี้ยง นอกจากนี้ยังมีความสะดวกต่อการรีดนม การให้อาหารที่มีความแตกต่างกัน ด้วยวิธีการดังกล่าวจึงเป็นการสร้างความสะดวกรวดเร็ว และการได้ดูแลวัวอย่างทั่วถึง

การรีดนมและขายน้ำนมดิบ เมื่อมีแม่วัวที่ผสมติด และมีอายุการตั้งท้อง 9 เดือน หมายถึงว่าในช่วงเวลานี้ผู้เลี้ยงต้องดูแลวัวเป็นพิเศษ เนื่องจากแม่วัวอยู่ในระยะใกล้คลอด ผู้เลี้ยงอาจจะต้องลงมานอนเฝ้าใกล้ๆโรงเรือนเพื่อเฝ้าดูอาการแม่วัวอย่างใกล้ชิด เพราะบางครั้งอาจคลอดกะทันหัน ซึ่งหากวัวคลอดยากก็ต้องการความช่วยเหลือ หากไม่ช่วยทำคลอดในบางกรณีแม่วัว หรือ ลูกวัวอาจเสียชีวิตได้ การใช้ชีวิตที่มีความผูกพันกับวัวเกือบตลอดเวลา ทำให้ผู้เลี้ยงรู้ว่าช่วงเวลาใดวัวใกล้จะคลอด โดยอาศัยการสังเกตอาการปฏิกิริยาของวัว เช่น การมีน้ำไหลจากช่องคลอด การเดินทุรนทุ

ราย การร้องไหยหวน เป็นต้น การดูแลใกล้ชิดกับวัวในทุกช่วงของชีวิต จึงทำให้เกิดความรัก และความผูกพันซึ่งกันและกัน ดังสะท้อนในคำสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงวัวรายใหญ่ท่านหนึ่งว่า

“...คือเรารู้ เรายึดนมอยู่ตอนเย็น ก่อนเราจะขึ้นนอน เข้านอน เราต้องมาดูวัวแล้วว่าวัวเราปกติไหม วัวเป็นอะไรไหม นอนดีไหม เราก็ต้องดูวัวทุกตัว ตื่นมา เพียงคืน ตี 1 ตี 2 เราก็ต้องลุกมาดูวัว ว่าวัวเราขวิดกันไหม ชนกันไหม ถ้าเกิดวัวเราจะคลอด ที่นั่นนอนไม่ได้แล้ว เราก็ต้องเฝ้าจนกว่าเขาจะคลอด...”

เมื่อแม่วัวคลอดลูกแล้ว ช่วงระยะเวลา 3-5 วันแรก น้ำนมของแม่วัวจะเป็นน้ำนมเหลืองซึ่งมีแร่ธาตุอาหารสมบูรณ์มาก เป็นช่วงที่ให้ลูกวัวเกิดใหม่ได้ดื่มนมแม่วัว เพื่อให้มีร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ หลังจาก 5 วันไปแล้วผู้เลี้ยงจึงจะสามารถรีดนมส่งสหกรณ์โคนมฯได้ และหลังจากนี้ 1 เดือน ครึ่ง ถึง 2 เดือนวัวจะเริ่มเป็นสัด ซึ่งสามารถผสมพันธุ์ได้อีก หากผสมพันธุ์ติดแล้วก็สามารถรีดนมไปได้อีก 6 เดือน ในช่วงเวลา 1 วัน สามารถรีดนมได้ 2 ครั้ง คือช่วงเช้า และช่วงเย็น นั่นก็หมายความว่าวิถีชีวิตของผู้เลี้ยงวัวที่เริ่มขึ้นในแต่ละวันนั้นเริ่มจากการตื่นนอนตอนเช้าประมาณ ตี 4 เพื่อล้างคอก ทำความสะอาดรางน้ำ รางอาหาร ให้อาหารที่มีความเหมาะสมกับวัวแต่ละรุ่นอายุ เก็บมูลวัวไปตาก เพื่อนำไปทำเป็นปุ๋ย หลังจากนั้นก็ทำการรีดนม บรรจุใส่ถังวางไว้หน้าบ้าน ในช่วงเวลา 8.00-8.30 น. มีรถนมมารับน้ำนมไปส่งสหกรณ์โคนมฯ เวลา 11.00 น. รถนมนำถังนมมาคืน ผู้เลี้ยงนำถังนมไปทำความสะอาดเพื่อเตรียมบรรจุนมในช่วงเย็น สำหรับการเตรียมรีดนมในช่วงเย็นมีกระบวนการเช่นเดียวกับช่วงเช้า โดยในช่วง 18.00 น. รถนมจะมารับนม แล้วส่งถังนมคืนในเวลาไม่เกิน 20.00 น. การส่งนมผู้เลี้ยงวัวต้องจำผู้ส่งนมไปส่งโดยคิดค่าจ้างส่งนมในอัตรา 15 บาท ต่อถังนม 2 ใบ ต่อ 1 วัน การจ่ายเงินนั้นจ่ายตามช่วงเวลาที่ผู้เลี้ยงได้รับเงินจากน้ำนม คือ 10 วัน ต่อ 1 ครั้ง (1 วิว)

ระบบการว่าจ้างผู้ส่งนมนับว่าเป็นระบบที่เอื้อต่อการทำมาหากินในลักษณะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในกิจกรรมนี้ผู้ส่งนมสามารถมีรายได้ ขณะเดียวกันผู้เลี้ยงวัวจะได้มีเวลาสำหรับการเตรียมการดูแลวัว เช่น การหาหญ้า หาต้นข้าวโพด ทำความสะอาดคอก หรือแม้กระทั่งการพักผ่อน โดยที่ไม่ต้องเสียเวลาสำหรับการรอคิวเพื่อส่งนม

ในกระบวนการขายน้ำนมดิบแก่สหกรณ์โคนมฯ ผู้เลี้ยงวัวนมจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่กำหนดอย่างเคร่งครัด ระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าวล้วนเป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งคนในชุมชนมองว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่เต็มไปด้วยคุณธรรม จริยธรรม

ระเบียบ กฎเกณฑ์บนฐานแห่งความมีคุณธรรม ระเบียบ กฎเกณฑ์ในการส่งนํ้านมดิบ ที่สหกรณ์โคนมเป็นผู้กำหนด มิได้เป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้ผู้เลี้ยงวัวนมต้องรู้สึกลำบากใจแต่อย่างใด หากแต่เป็นกฎเกณฑ์ที่ผู้เลี้ยงวัวนมต่างมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม เพราะการผลิตมิได้หมายถึง การแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองโดยมิได้คำนึงถึงความปลอดภัยของลูกหลาน หรือผู้บริโภค ระบบคิดแห่งความมีคุณธรรมของชุมชนที่ผสานเข้ากับกฎเกณฑ์ของสหกรณ์โคนมมีผลให้ ผู้เลี้ยงวัวนมใช้หลักจริยธรรมในการผลิตนํ้านมวัว ซึ่งได้แก่ การผลิตนํ้านมที่มีความสะอาด ปราศจากสิ่งเจือปน เพื่อให้ผู้บริโภคได้ดื่มนมที่สะอาด ถูกหลักอนามัย

ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สหกรณ์โคนมกำหนด ได้แก่ การห้ามส่งนํ้านมในช่วงที่เป็นนํ้านมเหลือง ห้ามผสมนํ้า ห้ามส่งนํ้านมที่ได้จากวัวที่เป็นโรค ห้ามส่งนมในช่วงเวลาที่มีการให้ยาแก่วัว เพราะจะทำให้มีสารตกค้างในนํ้านม หากผู้ส่งนมไม่ปฏิบัติตามกฎก็จะถูกลงโทษนับตั้งแต่การรับนมเป็นเวลา 1 เดือน พร้อมกับติดประกาศให้ผู้อื่นทราบ หากทำผิดอีกก็อาจจะได้รับนํ้านมตลอดไป

ระเบียบ กฎเกณฑ์ของสหกรณ์โคนมดังกล่าว คนในชุมชนมองว่าวางอยู่บนฐานของความมีคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงมีผลต่อการยอมรับต่อระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าว และคนในชุมชนต่างมีความหวังว่าการเรียนรู้ในการเลี้ยงวัวนมที่คนในชุมชนมีความรัก ความผูกพัน ความอดุสสาหะจะนำพาให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดำรงอยู่ได้

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้าน : ปฏิบัติการทางสังคมบนฐานของทุนชุมชน

การส่งผ่านทุนในรูปของตัวเงินที่ปรากฏในนาม กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชนด้วยชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น การจัดการชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของคนในชุมชนเอง การเกื้อกูลต่อผู้ด้อยโอกาสในชุมชน การเชื่อมโยงกระบวน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม และการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

ชุดของคำอธิบายของทุนรูปแบบใหม่ในนามกองทุนหมู่บ้านได้ก้าวเข้ามาสู่วิถีชีวิตของคนในชุมชนเมื่อช่วงพ.ศ. 2544 การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นภายในชุมชนมีผลให้คนในชุมชนมีระบบการมองกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่มีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์จากกองทุน เงินที่ช่วยให้คนในชุมชนต่างมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่แตกต่างกัน เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การมีทุนชุมชนและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แตกต่างกัน ด้วยเงื่อนไขภายในชุมชนดังกล่าวซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้าน และกระบวนกรจัดการกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกัน ระบบคิดของการมองกองทุนหมู่บ้านที่เป็นเงื่อนไขให้มีการจัดกระทำเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านของชุมชนที่มีความแตกต่างกันสามารถแสดงให้เห็นสาระดังต่อไปนี้

ระบบคิดของการมองกองทุนหมู่บ้าน

การรับรู้ของชุมชนต่อแนวปฏิบัติของรัฐเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการสร้างแนวปฏิบัติ การวางแผนและบริหารการใช้เงินของคนในชุมชน ด้วยการเข้ามาของนโยบายเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านภายใต้นิยามชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่มีผลในทางปฏิบัติ หากชุมชนรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของรัฐที่กระจายให้แก่ชุมชนได้ก็ย่อม โดยยึดตามกฎเกณฑ์ระเบียบที่รัฐกำหนด เมื่อครบวันเวลาที่กำหนดก็ต้องใช้คืนพร้อมทั้งดอกเบี้ย การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในลักษณะของชุดระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าวมีผลให้ระบบการจัดการและการเรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านดำเนินไปตามเป้าหมายที่รัฐกำหนดอย่างเคร่งครัด ดังนั้นคนในชุมชนจึงต้องปฏิบัติตาม

แนวทางที่รัฐกำหนดโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนเป็นเพียงผลประโยชน์รอง หากแต่ชุมชนใดที่รับรู้ต่อเงินกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของชุมชน ก็จะมีผลต่อวิถีการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านให้ดำรงอยู่ในลักษณะของการใช้ระบบความรู้ของชุมชนเป็นฐานเพื่อนำทุนเงินตรานี้มาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนซึ่งมีนัยถึงการที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการใช้ทุนเงินตราเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับชุมชน สะท้อนให้เห็นจากปรากฏการณ์ในชุมชนไร่อ้อย อันปรากฏในภาพของ การจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การกำกับ ตรวจสอบแบบแผนการดำเนินงานตามระเบียบ กฎเกณฑ์ดังกล่าว ทั้งในเรื่องของการพิจารณาคุณลักษณะของบุคคลที่สามารถกู้เงิน ระบบการรับมอบเงิน การใช้คืนเงินพร้อมดอกเบี้ย ซึ่งกฎเกณฑ์ทุกประเภทถูกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ขณะที่การมองกองทุนหมู่บ้านในฐานะเงินของชุมชนซึ่งปรากฏในชุมชนไร่ข้าวโพด ระบบคิดดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการในการการวางแผน การสร้างสรรค์กองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตที่มีได้ถูกจำกัดด้วยชุดของกฎเกณฑ์ ในเงื่อนไขของชุมชนดังกล่าวชุมชนจึงสร้างระบบคิดที่ว่าทำอย่างไรจะให้เงินกองทุนหมู่บ้านนำไปสู่การขยายผล หมุนเวียนให้เงินแตกดอกออกผล และใช้ประโยชน์ภายในชุมชน จุดเน้นที่สำคัญได้แก่ ความพยายามให้คนในชุมชนมีทุนเงินตราสำหรับการทำมาหากิน หากแต่คนในชุมชนมองว่าการใช้ทุนดังกล่าวจะต้องอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความเมตตา เอื้ออาทร ซึ่งมีนัยถึงการให้ทุนนี้สำหรับผู้ที่มีความจำเป็นก่อน เพื่อที่จะได้นำเงินไปใช้หมุนเวียน สร้างรายได้เพื่อให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้

การมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินหมุนเวียนของชุมชน มีผลให้คนในชุมชนนำจำนวนครัวเรือนและจำนวนเงินทุนที่ได้มาเฉลี่ยเพื่อกระจายเงินทุนให้ถึงมือทุกครัวเรือนในชุมชน เมื่อเฉลี่ยแล้วแต่ละครัวเรือนก็จะสามารถกู้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ครัวเรือนละ 10,000 บาท ในกรณีดังกล่าวบางครัวเรือนที่ไม่มีความประสงค์จะกู้เงินก็จะมาแจ้งกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เงินในส่วนที่บางคนมิได้กู้ก็อาจจะนำมาเพิ่มจำนวนกู้ให้กับบางคนที่มีความจำเป็นในการใช้เงินมาก สำหรับการกู้เงินผู้มีสิทธิกู้เงินมีระบบคิดว่าเงินดังกล่าวมีคุณค่ายิ่งต่อผู้ที่มีความจำเป็นในการใช้เงิน ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...แบบว่าเราไม่เดือดร้อน ไม่เอา คนอื่นเดือดร้อนกว่า ให้เขา แบ่งๆกันไป ถ้าเอากับเขาหมด มันก็ไม่พอ เราก็สละ คนไหนไม่จำเป็น ก็ให้คนที่เขาจำเป็นไป...”

ด้วยระบบคิดแห่งการมองกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกันของชุมชนนำไปสู่ วิธีคิดในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีคิดในการบริหารจัดการเงินทุน กระบวนการในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้าน และการกำหนดหลักเกณฑ์การกู้เงิน ดังสาระที่ปรากฏต่อไปนี้

วิธีคิดในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

ด้วยเงื่อนไขแห่งการมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านในฐานะข้อกำหนดภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อกำหนดที่อ้างอิงระบบความรู้ในเชิงวิชาการ ดังนั้นคนในชุมชนจึงมองว่าผู้ที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จะต้องเป็นผู้มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้วิชาการสมัยใหม่ ชุดความรู้ที่ถูกรับรองว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่ ความรู้ในด้านการจัดทำเอกสาร รายงาน ความรู้ในการจัดทำบัญชี การติดต่อกับสถาบันต่างๆ ภายนอก เช่น การติดต่อกับธนาคารออมสิน การติดต่อรับความรู้หรือข้อชี้แจงจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ส่วนผู้ที่ไม่มีความรู้ในแบบวิชาการสมัยใหม่ก็อาจจะได้รับการคัดเลือกให้เข้ามาเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของการเป็นผู้ที่มีฐานะทางการเงินมั่นคง เป็นคนที่คนในชุมชนไว้วางใจ หรือเป็นผู้นำของชุมชน ชยันตอำมาตย์ ระบบการคัดเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ให้ความสำคัญกับผู้มีความรู้และผู้ที่เป็นผู้นำ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ปรากฏในบทสัมภาษณ์ที่ว่า “...ผู้ใหญ่เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน การเป็นกรรมการต้องดูฐานะ คือ ถ้าเราหาไม่ทัน สมมติไปเอาที่คนนี้คืนไม่ได้ คนโน้นก็ไม่ได้ ต้องให้กรรมการออกเงินก่อน...”

นอกจากนี้การให้ความสำคัญต่อระเบียบ กฎเกณฑ์กองทุนหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด มีผลให้คนที่เข้ามารับตำแหน่งกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีความคิดว่า หากไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของการเข้าดำรงตำแหน่งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จะมีผลต่อการที่คนในชุมชนไม่สามารถนำเงินจากกองทุนที่รัฐจัดให้มาใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นการยอมรับเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในบางกรณีจึงเป็นการยอมรับตำแหน่งด้วยเงื่อนไขของระเบียบ กฎเกณฑ์เป็นหลัก ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่ง ว่า “...ก็เค้าถามว่ามีฝ่ายหญิงไหม เค้าก็ไม่บังคับ เพื่อให้คนเค้าจะได้เงินเร็ว พอเค้าเสนอ มันก็แบบเป็นๆไปหะ...”

ในด้านการยึดมั่นในแบบแผน กฎระเบียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์ของการค้ำเงิน นำมาซึ่งความลำบากใจของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านหญิงท่านหนึ่ง ที่มีความคิดว่าด้วยระเบียบ กฎ

เกณฑ์ที่เคร่งครัดอาจจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำลายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ดังที่มีการให้สัมภาษณ์ว่า “...ถ้าให้สมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านอีกปีหน้า จะไม่สมัคร ไม่ขอบ่ละ คือเป็นคนที่ได้จะไปด่าเค้า อยู่ตรงนี้จะดีแล้ว เดียวไป ตามทวงเขาไม่ได้ ที่นี้ เชิดใส่เลยไม่ต้องมาอีก...”

ระเบียบแบบแผนที่เข้ามายุติงระบบคิดของคนในชุมชน มีผลต่อ การสร้างระบบการดูแลเงินกองทุนหมู่บ้านให้เป็นไปตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนด โดยอาศัยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่มีความรู้ และมีหน้าที่การงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการติดต่อทางราชการและสถาบันต่างๆภายนอกชุมชน และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน ในด้าน ความมั่นคงในฐานะ ชีวิตความเป็นอยู่ ความรับผิดชอบ ด้วยความคาดหวังที่ว่า หากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเป็นผู้มีความรู้ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนในด้านความมั่นคงในชีวิต ความเป็นอยู่ ก็จะสามารถบริหารงานกองทุนหมู่บ้านได้อย่างประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ที่รัฐกำหนดไว้

ในชุมชนซึ่งมีการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของชุมชน ดังนั้น การจัดตั้ง คัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น และเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน เพื่อให้เงินเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ผู้ที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสียสละ เอื้ออาทร เมตตา และเป็นผู้มีความรู้ สามารถให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนได้ สำหรับคุณลักษณะของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในด้านการเป็นที่ยอมรับของชุมชน เสียสละ เอื้ออาทร ปรากฏในคำสัมภาษณ์ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่งที่ว่า “...คณะกรรมการต้องมีความน่าเชื่อถือ ใครเค้าไม่มีเวลา ไม่เข้ามาซักถามก็ต้องอธิบายแก่เขาได้ ก็ต้องคนมีเวลา และมีใจทางด้านนี้นะ...” นอกจากนี้ความรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญของการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่งว่า “...ก็ขอให้เป็นคนที่มีความรู้หน่อย ก็พวกนี้ต้องเขียนหนังสือ ไปทำอะไร เช่น คนที่เขาเก่งบัญชีเพราะเขาอยู่โรงรับจำนำบางคนจบปริญญาตรี มีความรู้ด้านการผสมพันธุ์วัวนม เผื่อใครจะกู้เงินไปทำวัวนมก็ปรึกษาได้ ...” นอกจากนี้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านบางคนก็ได้เป็นผู้มีความรู้ในระบบการศึกษาสมัยใหม่ หากแต่เป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงวัวนมที่อาสามาเป็นคณะกรรมการแม้ว่าเวลาในการทำงานจะบีบรัดตัวก็ตาม ทั้งนี้ก็เพื่อให้ข้อคิด ข้อปรึกษาแก่สมาชิกที่ต้องการกู้เงินสำหรับเลี้ยงวัวนม

ด้วยระบบการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ยึดหลักแห่งความเสียสละ หลักแห่งการเรียนรู้ร่วมกันมีผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อเป้าหมายของการนำพาครอบครัว ชุมชนให้มีชีวิตที่ดีงามในสถานการณ์ปัจจุบัน

วิธีคิดในการบริหารจัดการเงินทุน

การบริหารจัดการเงินทุนนับว่าเป็นภารกิจหนึ่งที่กำหนดขึ้นในระเบียบกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง การเรียนรู้ในระเบียบกองทุนหมู่บ้านนี้กระทำโดยผู้นำชุมชนได้ปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล พนักงานธนาคารออมสิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ กฎระเบียบต่างๆ และจากการหาความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านจากหน่วยงาน สถาบันต่างๆ แล้ว ก็ได้นำชุดความรู้ที่ประกอบไปด้วยชุดของระเบียบกฎเกณฑ์มาถ่ายทอดและชี้แจงให้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านผ่านระบบการประชุม

การรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับแนวดำเนินการของชุมชน จะถูกพิจารณาและให้ความสำคัญในประเด็นของการใช้ประโยชน์จากเงินดอกผลของการกู้ยืม โดยการใช้ประโยชน์จากดอกผลของการกู้ยืมดังกล่าวได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับระเบียบ กฎเกณฑ์ของการกู้ยืม ซึ่งหมายถึงว่าหากสมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านใดได้รับอนุมัติให้กู้เงิน ก่อนที่จะรับเงินกู้ นั้น จะต้องจ่ายดอกเบี้ยก่อน ซึ่งหมายความว่าผู้กู้เงินก็จะได้รับจำนวนเงินกู้ไม่เต็มตามจำนวนในวันแรกของการรับเงินกู้ เนื่องจากต้องจ่ายเงินค่าดอกเบี้ย ด้วยวิธีการดังกล่าวคนในชุมชนมองว่าสามารถช่วยให้ชุมชนนำเงินดอกผลไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่ต้องคอยจนกว่าจะครบวาระ แต่หากมองอีกแง่หนึ่ง อาจจะส่งผลต่อการทำมาหากินของคนในชุมชน สืบเนื่องมาจากสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแต่ละคนได้รับสิทธิการกู้เงินในจำนวนที่ไม่เท่ากันตามระดับของการทำกิจกรรมในการผลิต ดังนั้นหากมีการหักเงินดอกเบี้ยล่วงหน้า โดยที่ผู้กู้มีได้รับเงินกู้จำนวนเต็ม อาจจะทำให้เกิดปัญหาต่อระบบการผลิตได้

หากชุมชนรับรู้ว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินหมุนเวียนสำหรับคนในชุมชน ดังนั้นการบริหารจัดการเงินทุนจึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงทุนเงินตรานี้ และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำมาหากิน การเรียนรู้ในการจัดการบริหารเงินทุนของชุมชนส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้กันเองของคนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่กันอย่างเหมาะสม ทั้งด้านการทำบัญชี การมีกรรมการที่เป็นผู้รู้ในแต่ละแขนงอาชีพ อาทิ ผู้เลี้ยงวัวนม ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ผู้ที่เป็นผู้นำในกองทุนปุ๋ย ผู้นำชุมชน ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และอดีตครูในชุมชน

แนวคิดในการบริหารเงินทุนที่คนในชุมชนร่วมกันกำหนดที่สำคัญ ได้แก่ ระบบการจัดประเภทเงินทุนส่วนหนึ่งสำหรับให้กู้เงินยามฉุกเฉิน ซึ่งให้กู้ได้ไม่เกิน 5000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย

สำหรับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เช่น การเจ็บป่วย เสียชีวิต การลงทุน แล้วขาดทุน แนวคิดดังกล่าว ปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...เรามีกฎที่เปิดช่องไว้แล้วว่าอะลุ่มอล่วยได้ หากทำแล้วมันขาดทุนจริงๆเราก็ให้ เพราะมีความจำเป็น...” ด้วยระบบการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นในด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ มีผลให้ทั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีความเป็นอิสระในการที่จะกำหนดแบบแผนการกระทำให้กับชุมชนของตนเอง จึงทำให้เงินทุนส่วนนี้ถูกใช้อย่างเหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

กระบวนการในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้าน

การจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านของชุมชนไร่อ้อย ได้เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ เดือนกันยายน พ.ศ. 2544 โดยการริเริ่มรับนโยบายจากรัฐของผู้นำหมู่บ้าน การเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน กระทำผ่านหอกระจายข่าว และอีกส่วนหนึ่งอาศัยการบอกปากต่อปาก การนัดหมายสำหรับการประชุมตกลงเกี่ยวกับการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ถูกออกแบบโดยสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน สร้างเป็นระเบียบแบบแผนเฉพาะของชุมชน หากแต่แบบแผนเฉพาะดังกล่าวก็ยังคงเป็นแบบแผนที่ขึ้นตรงกับระเบียบแบบแผนที่รัฐเป็นผู้กำหนด

ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชุมชนสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามแนวดำเนินการของรัฐ ได้แก่ ระเบียบเกี่ยวกับการคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การกำหนดอัตราดอกเบี้ย การกำหนดระยะเวลาสำหรับการชำระเงิน นอกจากนี้ยังมีระเบียบกฎเกณฑ์ย่อยที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นจากดอกผลของเงินกองทุนหมู่บ้าน ยัง สร้างเป็นเงินกองทุนของชุมชนสำหรับให้สมาชิกในชุมชนกู้สำหรับการดำรงชีวิตในอัตราดอกเบี้ยที่เท่ากับเงินกองทุนหมู่บ้าน ระเบียบ กฎเกณฑ์ย่อยดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกองทุนหมู่บ้านที่คนในชุมชนคิดว่าน่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น

การกำหนดหลักเกณฑ์การกู้เงิน หลักเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดซึ่งอยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านนอกเหนือจากหลักเกณฑ์ด้านการเป็นสมาชิกเงินฝากสัจจะออมทรัพย์ การมีเอกสารหลักฐานต่างๆที่กำหนดแล้ว ยังมีหลักเกณฑ์ของการจัดประเภทคนที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการที่จะได้รับเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน หรือคนที่มีคุณลักษณะเหมาะสมต่อการได้รับเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านเต็มจำนวน ระบบการจัดประเภทคนดังกล่าวถูกสร้างเป็นชุดกฎเกณฑ์ ในเรื่อง ความ

มั่นคงของระบบการทำมาหากิน ความรับผิดชอบด้านการเงิน ความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิต เหล่านี้ล้วนเป็นหลักเกณฑ์สำคัญยิ่งสำหรับการอนุมัติให้เงินกู้

ความมั่นคงของระบบการทำมาหากิน หลักเกณฑ์ในด้านความมั่นคงของระบบการทำมาหากินมีนัยยะถึงการมีอาชีพและรายได้ที่มีความมั่นคง เนื่องจากกฎเกณฑ์ของการค้ำเงินกองทุนหมู่บ้านกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าต้องค้ำเงินในระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นความมั่นคงในระบบการทำมาหากินจึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญในลำดับต้น สำหรับแบบแผนการทำมาหากินที่คนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันว่ามีความมั่นคง ส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรในลักษณะที่เกษตรกรมีทุนเดิมของตนเองอยู่พอสมควร ทุนเดิมในส่วนนี้หมายถึง การเป็นผู้มีความรู้ในการทำมาหากินด้านนั้นๆ มีประสบการณ์ในการทำเกษตรด้านนั้นๆมาพอสมควร และสามารถที่จะสร้างรากฐานความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้ สำหรับชุมชนไร้อ้อยแล้ว การทำมาหากินที่คนในชุมชนยอมรับว่าจะนำไปสู่รากฐานชีวิตที่มั่นคง ได้แก่ การผลิตที่มีความหลากหลายตามบริบทของชุมชน ดังเช่น การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน เลี้ยงวัวนม วัวเนื้อ ปลูกกุหลาบ ดาวเรือง การเลี้ยงหมู เนื่องจากการผลิตที่มีความหลากหลายจะสามารถช่วยลดภาวะความเสี่ยงจากการขายผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีแบบแผนการผลิตที่ทำให้ผู้ผลิตได้รับผลผลิตหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม ข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งสามารถเรียนรู้ในอันที่จะได้รับผลผลิตตลอดปีได้ คุณสมบัติของผู้กู้เงินที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในการทำมาหากิน สะท้อนให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ถ้าเอาไปแล้วมีปัญหาใช้ก็เอา พวกลูกบ้านก็ตั้งกรรมการกันเองแล้วพิจารณาว่าคนนี้สมควรได้เท่าไร มีใช้คืนไหม มีงานทำหรือหลักลอย พวกจะจัดเขาก็ไม่ให้ เพราะเอาไปแล้วไม่ได้ใช้...” นอกจากนี้การกู้เงินโดยอาศัยการเรียนรู้ในการจัดการผลผลิตเพื่อให้ได้รับผลผลิตอย่างต่อเนื่องพอเพียง และสามารถนำเงินมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้านได้ ยังปรากฏให้เห็นในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...การที่เค้าให้กู้เค้าดูคนทำกิน อย่างเราปลูกข้าวโพดหวานปีหนึ่งปลูกได้ 4 ครั้ง เราก็มียุทธมาแทนตรงนี้เค้าก็ให้...”

ความเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงในการทำมาหากินของคนในชุมชนเข้ากับการพิจารณาให้เงินทุนจึงนำไปสู่การเรียนรู้ของคนในชุมชนในภาพรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ไม่สนใจการทำงาน เล่นการพนัน ให้หันกลับมาพิจารณาวิถีชีวิตของเพื่อนบ้านในชุมชนที่พยายามจะใช้ประโยชน์จากทุนที่รัฐให้กู้สำหรับการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

ความรับผิดชอบด้านการเงิน ด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มี

ความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ทำให้คนในชุมชนรู้จักถึงลักษณะของเพื่อนบ้านในชุมชน แนวคิดการจัดแยกประเภทคนโดยการสร้างชุดของกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความรับผิดชอบมิได้เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อมีระบบกองทุนหมู่บ้าน หากแต่ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่คนในชุมชนให้การยอมรับความรับผิดชอบที่เป็นความมุ่งหวังของคนในชุมชนเป็นความรับผิดชอบในมิติของการดำรงชีวิตที่แสดงให้เห็นได้ในหลายรูปแบบ อาทิ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความรับผิดชอบต่อชุมชน เช่น ในกรณีของการเอาแรงกันในการทำนา เกี่ยวข้าว และจากความรับผิดชอบในการทำมาหากิน และระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งหมายถึงในยุคปัจจุบันที่ชุมชนได้ก้าวเข้ามาสู่ยุคแห่งการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ จึงก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงได้นำคุณลักษณะของความรับผิดชอบของคนเชื่อมโยงเข้ากับการจัดการด้านการเงิน อันมีนัยยะถึงความอดทนต่อการทำมาหากินเพื่อสร้างรายได้สำหรับนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การที่คนมีศักยภาพในการแสวงหารายได้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าเป็นสิ่งสำคัญที่ถูกอธิบายภายใต้ชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์กองทุนหมู่บ้านของชุมชน เพราะคนในชุมชนที่เป็นผู้วางระเบียบ กฎเกณฑ์นี้มีความเชื่อเบื้องหลังว่าหากคนมีความรับผิดชอบด้านการเงินในครอบครัวหรือในการดำรงชีวิตแล้ว บุคคลนี้ก็น่าที่จะมีความรับผิดชอบต่อชุมชนในอันที่จะใช้เงินที่กู้มาให้เป็นประโยชน์ และส่งคืนเงินตรงตามเวลาและตามจำนวนที่กำหนดโดยมิสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

ความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิต วิถีชีวิตของการเป็นชาวไร่ที่ต้องอาศัย

ความอดทนของร่างกาย และแรงใจในการทำงาน นำมาซึ่งการให้ความสำคัญของการมีร่างกายที่แข็งแรง และการมีจิตใจที่สมบูรณ์ คุณลักษณะของความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิตจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับความสามารถในการทำงานหรือความสามารถในการทำมาหากิน ซึ่งหมายถึงว่าคนที่ร่างกายและจิตใจที่ไม่สมบูรณ์ก็จะมีประสิทธิภาพของการทำงานน้อยกว่าคนโดยทั่วไป ด้วยระบบความคิดดังกล่าวนำไปสู่วิถีของการพิจารณาให้เงินกู้แก่คนที่มีคุณลักษณะดังกล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ ในการให้เงินกู้แก่ผู้ที่ถูกมองว่ามีสภาพร่างกายและจิตใจที่ไม่สมบูรณ์ จะต้องมีการพูดคุยปรึกษาหารือ กันระหว่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และมีการพูดคุยกับผู้ที่จะประสงค์จะกู้เงินเพื่อหาวิธีที่จะให้ผู้มีความประสงค์จะกู้เงินได้กู้เงินเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง และไม่มีปัญหาเมื่อครบกำหนดเวลาของการคืนเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กู้เงินในจำนวนที่คิดว่าผู้กู้มีความสามารถในการใช้คืนเงินได้ นอกจากนี้ในการพิจารณาคุณลักษณะของผู้กู้เงินในลักษณะของความสมบูรณ์ของสุขภาพกายและจิตแล้วยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ความมานะและตั้งใจจริงใน

การทำงาน ด้วยการพิจารณาดังกล่าวของชุมชน จึงมีผลให้ผู้ที่ถูกมองว่าเป็นผู้มีร่างกาย จิตใจที่ไม่สมบูรณ์ก็สามารถเข้าถึงเงินกองทุนหมู่บ้านได้ ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของประธานกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งว่า “...เขาเดินกะเผลกนี้ก็ได้ทุ้มหมด เพราะเขาทำกิน ก็รับจ้างนะ รับจ้างไปเรื่อย ถึงเวลาเขาก็เงินใช้ซะ...”

ด้วยระบบคิดแห่งการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านในฐานะชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐเข้ามาจัดกระทำกับชุมชน มีผลให้ขอบเขตการรับรู้ และการบริหารจัดการเงินทุนดำเนินไปอย่างเคร่งครัด และอยู่ภายใต้วิธีการกำหนดความคิดของคนกลุ่มน้อยในชุมชน ทั้งนี้เพื่อรักษาระเบียบ กฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนดอย่างเคร่งครัด ด้วยการรับรู้ต่อกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีหน้าที่เป็นเพียงผู้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าท้องตลาดและเป็นผู้ที่ต้องรักษากฎเกณฑ์ด้วยการใช้คืนเงินตามจำนวนและเวลาอย่างเคร่งครัด

สำหรับการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านในชุมชนไร่ข้าวโพดเริ่มขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2544 โดยเริ่มจากการเผยแพร่ข่าวสารผ่านหอกระจายข่าวของผู้นำชุมชน และบางส่วนก็เป็นการพูดคุยกันของคนในชุมชนที่ได้รับข่าวสารนี้มาก่อน การจัดประชุมเพื่อรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชี้แจงแนวคิดดังกล่าวแก่คนในชุมชนเริ่มขึ้นในปีและเดือนเดียวกันในช่วงเวลากลางคืน ทั้งนี้เพื่อเอื้อให้กับผู้เลี้ยงวัวนมที่ต้องดำเนินการกิจทั้งวัน กระทั่งเสร็จสิ้นภารกิจประมาณเวลา 19.30 น. การประชุมและรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านจึงเริ่มขึ้นท่ามกลางความสนใจของคนในชุมชนในอันที่จะร่วมเรียนรู้ถึงการนำทุนเงินตรามาใช้ประโยชน์

การประชุมดังกล่าวเพื่อรับสมัครสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและกำหนดอัตราการกู้เงิน พร้อมทั้งอัตราดอกเบี้ย เวลาแห่งการชำระเงินคืน นอกจากนี้ในการประชุมดังกล่าวสิ่งสำคัญนอกเหนือจากการรับสมัครสมาชิก การกำหนดอัตราเงินกู้ ดอกเบี้ย และเวลาของการชำระคืนแล้ว ยังมีการเชิญผู้มีความรู้ในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และผู้เลี้ยงวัวนมมาร่วมพูดคุย ปรีกษาร่วมกับสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งนับว่าเป็นการเรียนรู้ในลักษณะของการร่วมคิดว่าหากได้รับเงินกองทุนหมู่บ้านในจำนวน 10000 บาทแล้วจะนำมาใช้ประโยชน์อย่างไรจึงจะสามารถได้รับดอกผลเพิ่มขึ้นและสามารถมีเงินใช้คืนตามระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ที่จะวางแผนการกู้เงินเพื่อเพิ่มผลผลิตในรอบปีถัดไปด้วยระบบการเรียนรู้ในการจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านร่วมกันทั้งในระดับการจัดสรรเงิน การนำเงินที่ได้รับมาสร้างสรรคให้เกิดคุณค่า จึงมีผลให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจต่อการใช้เงินกองทุนหมู่บ้าน

ด้วยระบบคิดแห่งการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่รัฐจัดสรรให้หมุนเวียนภายในชุมชน ช่วยเหลือด้านการทำมาหากินของคนในชุมชน จึงมีผลให้คนในชุมชนมีความกล้าที่จะแสดงวิธีคิด

เสนอประสบการณ์การเรียนรู้ของตนเองเพื่อสร้างสรรคิให้เกิดการนำทุนเงินตรามาใช้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ซึ่งหมายถึงว่าการที่คนในชุมชนมิได้รู้สึกว่าเป็นหนี้เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเหตุของระเบียบ กฎเกณฑ์ของรัฐ หากแต่เป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นอย่างสอดคล้อง เหมาะสมกับทุนชุมชน ดังนั้นทุนเงินตราดังกล่าวน่าจะเป็นที่สำคัญตัวหนึ่งที่จะเข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมมิติการดำรงชีวิตของคนในชุมชนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แม้ว่าทั้งสองชุมชนจะมีระบบคิดในการมองกองทุนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างกัน และมีผลให้กระบวนการบริหาร จัดการกองทุนหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน แต่ถึงกระนั้นก็ตามการใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้านก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกปรับเปลี่ยน สร้างสรรคิให้ทุนเงินตราดังกล่าวมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน

การใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้าน

การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบปีที่ 1 และรอบปีที่ 2 ของชุมชนเป็นการเรียนรู้เพื่อที่จะสร้างสรรคิทุนเงินตราให้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้นี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ในสามมิติที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

มิติแรก การเรียนรู้เพื่อขยายฐานอาชีพเดิม การเรียนรู้ในมิตินี้เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยพื้นฐานการผลิตเดิม ซึ่งหมายถึงว่าเงินกองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาช่วยให้เกิดการขยายฐานการผลิตหรือลดต้นทุนจากการที่ต้องหาแหล่งเงินกู้ยืมที่คิดอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่า ในด้านการขยายฐานการผลิตเป็นสิ่งที่สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากการมีทุนความรู้เดิมเป็นหลักและอาศัยทุนเงินตรามาส่งเสริมในเรื่องของการเพิ่มจำนวนผลผลิต การซื้อปุ๋ย อาหารสัตว์ เมล็ดพันธุ์ การขยายโรงเรือน ซ่อมแซมพื้นที่ทำการเกษตร เป็นต้น ประโยชน์ของเงินกองทุนหมู่บ้านที่ส่งเสริมการขยายฐานการผลิต แสดงให้เห็นในคำสัมภาษณ์ของชาวไร่ฮ้อยท่านหนึ่งว่า “...มันช่วยให้เราใส่ปุ๋ยได้เยอะ น้ำใส่ได้บ่อย เรามีเงินจ้างลูกน้องนี้ ปีนี้เราได้ 100 ตัน ปีหน้ากะว่า 80 ตันไม่หย่อนกว่า 80 ปีนี้แล้งมาก ถ้าได้น้ำฝนมาจะต่อยอดไปอีก...” สำหรับคุณค่าในแง่ของการลดต้นทุนในการผลิตนั้น ชาวไร่ท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...คนเราอยากทำไม่มีทุน ไม่มีโอกาส มองได้ แต่ทำไม่ได้

ที่นี้เงินมาช่วยเขาทำได้ เดียวนี้ต้องมีทุนทุกอย่าง
 ถ้าไม่มีทุนก็ไม่มีโอกาส เดียวนี้ไปกู้เขาดอกร้อยละเท่าไร
 ไม่คุ้มกับดอกเค้า เมื่อก่อนกู้เขาที่หมดไปแปลงหนึ่ง
 ไม่คุ้มกับดอกเค้า เมื่อก่อนกู้เขาที่หมดไปแปลงหนึ่ง
 ดอกตัดที่ไปเป็นแปลงลอย บางคนเขายากจนกว่าเรา
 ถ้าเราไม่มีทุนเขาก็ไม่ตัดมาให้เรา รถเขาเติมน้ำมัน
 ไม่ได้เติมน้ำ ใครเขาจะมาทำให้ก่อนล่ะ...”

การเรียนรู้เพื่อขยายฐานอาชีพเดิมมีผลให้เกิดความมั่นคงด้านอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่เกิดในชุมชน ได้แก่ การนำเงินกองทุนหมู่บ้านที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำไปใช้เป็นทุนสำหรับสร้างผลผลิต โดยเฉพาะการซื้อลูกหมูเนื้อเพิ่ม ซื้อลูกวัวเนื้อ ซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และใช้เป็นค่าแรงงานในการปลูกอ้อย ข้าวโพดฝักอ่อน มะระ พริก กุหลาบ ดาวเรือง ระบบการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้คนในชุมชนมีความมั่นใจและมีกำลังใจในการทำมาหากิน

มิติที่สอง การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ การสร้างอาชีพใหม่ภายในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์กับบริบทภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนและความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ได้แก่ ฝนดิน ป่าไม้ และการมีความรู้เดิมในอันที่จะเรียนรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการทำมาหากินในรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีวิต

การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ มีเงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของตลาดรับซื้อผลผลิต และความสะดวกในเรื่องการขนส่งผลผลิตไปขายยังตลาดรับซื้อ สำหรับการเกิดขึ้นของชุดความรู้และโรงงานรับซื้อผลผลิตที่มีความหลากหลายทำให้คนในชุมชนมีความสนใจและความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อเป็นหนทางหนึ่งในการเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว หากแต่อาชีพใหม่เหล่านี้เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทุนเงินตราจำนวนหนึ่ง ดังนั้นการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ในการที่จะหาแหล่งเงินตราที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อลดต้นทุนการผลิต สืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนต่างก็ต้องลงทุนในระบบการผลิตเดิมที่ตนเองมีประสบการณ์และกระทำมาก่อนหน้านี้แล้ว หากต้องลงทุนในกิจกรรมใหม่ก็ควรจะเป็นการลงทุนที่ทำให้คนในชุมชนไม่รู้สึกรถึงการมีภาระผูกพันที่ต้องมีภาระมากจน

เกินไป ดังนั้นทุนในรูปเงินกู้ของกองทุนหมู่บ้านจึงได้รับการพิจารณา ไตร่ตรองจากผู้ที่ต้องการสร้างอาชีพใหม่น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับการเป็นพื้นฐานในการสร้างอาชีพใหม่

การเรียนรู้เพื่อสร้างอาชีพใหม่ เป็นสิ่งที่ผู้เรียนรู้มีความเชื่อมั่นว่าสามารถนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต เนื่องจากก่อนที่จะคิดทำอาชีพใหม่ คนในชุมชนได้มีการหาประสบการณ์ของอาชีพแต่ละประเภททั้งจากผู้ที่มีประสบการณ์ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และการสืบค้นถึงความต้องการของตลาด อาชีพใหม่ที่หลายครอบครัวมองเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางสำหรับการมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในอนาคต วิธีคิดเช่นนี้ปรากฏในคำสัมภาษณ์ของชาวไร่ท่านหนึ่งที่ได้อำนาจเงิน และนำมาเลี้ยงวัวเนื้อเพิ่มเติมจากการทำไร่ที่ว่า

“...จะบุกแล้ว เพราะเห็นที่เค้าเลี้ยงวัววัว เค้าบุกแล้ว มันดีตอนนี้
คนจนนะ สามารถกู้เงินได้ กู้ 20000 ถ้ากู้ได้ระยะยาวอีกหน่อย
ได้ชำระระยะ 2 ปี คนจนก็กู้ได้สบายเลย ชื้อวัวตัวผู้ตัว ตัวเมียตัว
พอถึง 2 ปี เขาขายตัวผู้ ตัวเมียยังแพร่พันธุ์ต่อไปได้ พอเขาส่งไป
ถ้าเขากู้ขึ้นมาใหม่ เขาก็ต้องซื้อตัวผู้ตัว ตัวเมียตัว
ตัวผู้ก็หมุนไปได้ทุกรอบอยู่แล้ว ผมก็เหมือนเอาเงินไปฝากไว้กับวัวหมด...”

การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจประเภทวัวเนื้อเพิ่มเติมจากการทำไร่ นับว่าเป็นอาชีพใหม่ของคนในชุมชน เพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องมาจากระบบการผสมพันธุ์วัวจะทำให้จำนวนวัวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหมายถึงรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วยการขายผลผลิตทั้งวัวขุนและลูกวัว

มิติที่สาม การเรียนรู้เพื่อจัดการกับความจำเป็นเฉพาะเรื่อง ความแตกต่างของวิถีการดำรงชีวิตในแต่ละครอบครัวมีผลให้ความจำเป็นของครอบครัวในเรื่องของการใช้เงินยืมที่จะมีความแตกต่างกัน ดังนั้นเงื่อนไขในการใช้เงินตราสำหรับเรื่องเฉพาะจึงเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความจำเป็นในการใช้เงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขด้านการศึกษาของบุตร ด้วยการมีระบบคิดที่ว่าการศึกษาความรู้วิชาการสมัยใหม่จะทำให้ผู้ศึกษาดำรงอยู่ในฐานะของผู้มีความรู้ (ผู้มีการศึกษา) ซึ่งมีสถาบันการศึกษาต่างๆให้การรับรอง และการศึกษาดังกล่าวคนในชุมชนยังให้ความเชื่อมั่นว่าจะทำให้ผู้ศึกษามีงานทำที่มั่นคง มีรายได้ในรูปของเงินเดือนที่มีความแน่นอน

ดังนั้นการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นทุนการศึกษาแก่สมาชิกในครอบครัวจึงมีความจำเป็น ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...กู้ให้ลูกไปเรียน ป.ว.ช. ป.ว.ส. จะได้มีอาชีพ มีรายได้ ก็อยากให้เรียนสูงๆ เราทำได้ ทำไหวก็ทำ...” เงื่อนไขเฉพาะด้านศึกษานับ

ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนในชุมชน จึงนำไปสู่การลงทุนด้านการศึกษา ด้วยหวังว่าเมื่อลูกจบการศึกษาและจะสามารถมีอาชีพ หน้าที่การงานที่ดี และสามารถแบ่งเบาภาระของครอบครัวได้

ระบบคิดเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านของชุมชนต่างก็เป็นความพยายามในอันที่จะเรียนรู้ในการที่จะนำทุนเงินตราที่รัฐหยิบยื่นให้ในรูปของกองทุนหมู่บ้านมาผสมผสานกับทุนชุมชน ทั้งทุนที่เป็นระบบความรู้ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมภายในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอ

ด้วยแนวดำเนินการของรัฐเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยการจัดสรรเงินทุนแก่หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1,000,000 บาท เพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง และมุ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ในอันที่จะคิดแก้ไขปรับปรุง เสริมสร้างศักยภาพในอันที่จะดำรงชีวิตภายใต้วิถีแห่งเศรษฐกิจพอเพียง แนวดำเนินการดังกล่าวมีผลให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการการเงินทุนภายใต้เงื่อนไขวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทุนเงินตราดังกล่าวได้ก่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2544 ตามระเบียบหรือนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งมีผลให้ชุมชนต่างต้องศึกษา เรียนรู้ทั้งในส่วนที่เป็นหลัก

การ ตลอดจนแนวดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่กำหนด หากแต่ภายใต้ข้อกำหนดของรัฐ ได้มีผลต่อการเรียนรู้ของคนในชุมชนในอันที่จะร่วมคิด ร่วมพิจารณา วางแผน เพื่อสอดคล้อง ประเมิน แบบแผนที่รัฐกำหนดให้มีความผสมกลมกลืนกับรากฐานของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้ กฎเกณฑ์ชุดใหม่นี้มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง

งานวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้เป็นการศึกษาถึงการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านว่ามีผลอย่างไรต่อระบบความรู้ ความคิด อุดมการณ์ของชุมชนหรือที่เรียกว่าทุนของชุมชน ซึ่งทุนชุมชนนี้เป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นตามสภาพ บริบทของแต่ละชุมชน ดังนั้นทุนของชุมชนจึงมีลักษณะของความหลากหลาย ดังนั้นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของการสะสมของทุนชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากกองทุนหมู่บ้าน จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับทุนของชุมชนซึ่งมีมาแต่เดิมในยุคที่คนในชุมชนยังมีการเรียนรู้แบบปากกาน หายู่ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และเมื่อรัฐมีแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาในภาคเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก แนวทางการพัฒนาดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อทุนของชุมชน ตลอดจนกระบวนการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ และเมื่อรัฐมีแนวดำเนินการเรื่องกองทุนหมู่บ้าน แนวทางดังกล่าวได้ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนอย่างไร

การศึกษาในประเด็นดังกล่าว จึงเป็นการศึกษาที่มีการสืบค้นตั้งแต่ การเรียนรู้ของชุมชนในอดีต ในยุคที่ชุมชนยังมีการเรียนรู้แบบปากกาน หายู่ ว่ามีฐานคิดเป็นอย่างไร มีกระบวนการสร้างความรู้เป็นอย่างไร จึงทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และเมื่อรัฐดำเนินแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ส่งผลต่อทุนของชุมชนอย่างไร เมื่อเกิดแนวนโยบายเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน แนวดำเนินการดังกล่าวมีผลต่อการสะสมทุนของชุมชนอย่างไร ด้วยประเด็นของการศึกษาดังกล่าว จึงนำไปสู่กระบวนการในอันที่จะคลายความซับซ้อน เพื่อให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ ฐานคิดของชุมชน ดังต่อไปนี้

การเรียนรู้ของคนในชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การศึกษาในส่วนนี้ เป็นการสืบค้นถึงการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในยุคการหาหิน หอย ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่มุ่งเน้นการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยอาศัยการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์เกี่ยวกับการดำรง ชีวิตของคนในชุมชน ระบบความรู้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอด ความรู้ และผลของการเรียนรู้ที่มีต่อชุมชน ซึ่งมีข้อเสนอดังนี้

1. ในช่วงที่คนในชุมชนยังดำรงชีวิตแบบหาหิน หอย โดยใช้ชีวิตร่วมกับสภาพธรรมชาติ ก่อนที่จะได้รับกระแสการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ชุมชนมีการสร้างระบบความรู้ที่มีความ สัมพันธ์กับสรรพสิ่งภายใต้บริบทของการดำรงชีวิต ระบบความรู้ดังกล่าวจึงเป็นระบบความรู้ที่มีคุณ ค่าและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ชุดความรู้ที่สร้างขึ้นจึงมีความหลากหลาย ครอบคลุมในทุก มิติของการดำรงชีวิต อาทิ ระบบความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน ระบบความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ สุขภาพและความปลอดภัย ระบบความรู้เกี่ยวกับสุนทรียะ ระบบความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ คนในชุมชน เป็นต้น ระบบความรู้ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นอย่างสอดคล้องกับบริบทภายใต้เงื่อนไข ของการดำรงชีวิต มีผลให้คนในชุมชนดำรงอยู่ในฐานะของผู้สร้างความรู้ ที่มีอิสระในอันที่จะสร้าง สรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยที่มิต้องอาศัยหรือ พึ่งพิงความรู้จากภายนอก

2. ระบบความรู้ของชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง หรือ บริบทในวิถีชีวิต ทั้งในส่วนที่เป็นสภาพธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา ในลักษณะของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยที่คนในชุมชนต่างเรียนรู้ในอันที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน การทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน การแก้ไขปัญหา ร่วมกัน จึงมีผลให้การส่งต่อความรู้ สร้างสรรค์ความรู้ดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยที่ไม่มีการกำหนดเกี่ยวกับคุณสมบัติเฉพาะของผู้ถ่ายทอดความรู้ ในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นการ เรียนรู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และมี ความถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงมิได้มีแบบแผนเฉพาะ หากแต่เป็น การเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน

3. ระบบความรู้ที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรง ชีวิต มีผลให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง ขึ้น ดังนั้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อให้มีชีวิตที่สมบูรณ์ มีคุณค่า ทั้งในมิติ

ของความมั่นคงในการดำรงชีวิต ความปลอดภัย และการมีชีวิตที่ดีงาม ที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นอย่างมีศักดิ์ศรี ระบบความรู้ซึ่งรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นทุนสร้างสรรค์ของชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนไม่น้อยกว่าทุนทางธรรมชาติซึ่งเป็นทุนพื้นฐานที่คนต้องพึ่งพาอาศัย

4. นอกจากชุมชนจะทำหน้าที่ในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด และปรับเปลี่ยนความรู้ในการดำรงชีวิตของชุมชน ภายในชุมชนยังประกอบด้วยสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะในการบ่มเพาะ ถ่ายทอดความรู้อื่นๆด้วย ซึ่งได้แก่ วัด และโรงเรียน โดยวัดทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรม จรรยา มารยาท เพื่อบ่มเพาะให้คนในชุมชนเป็นคนดีตามแบบแผนวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน สำหรับโรงเรียนมีหน้าที่อบรม ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภาษาหนังสือเพื่อให้คนในชุมชนมีความสามารถในการอ่าน เขียนเบื้องต้น และสามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้

ผลแห่งนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มีต่อการดำรงชีวิตและทุนของชุมชน

การสืบค้นเพื่อคลี่คลายถึงฐานคิดในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและทุนของชุมชนในช่วงที่รัฐดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยอาศัยการศึกษาย้อนประสบการณ์ของคนในชุมชนนับแต่ยุคแรกของการเริ่มดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศ สืบเนื่องมาสู่ยุคปัจจุบันที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากแนวทางการดำเนินนโยบายดังกล่าวของภาครัฐ โดยมีข้อเสนอดังนี้

1. การเริ่มต้นดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยการมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก มีนัยสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในอันที่จะเปิดรับความรู้จากภายนอก อันเป็นความรู้สมัยใหม่ที่เข้ามาในรูปของสถาบันการผลิตและเผยแพร่ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ นอกจากนี้ยังมีระบบความรู้เกี่ยวกับการจัดการโดยการให้ทุนแก่ชุมชน ทั้งในรูปของทุนเงินตรา ทุน พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เทคโนโลยีในการผลิต ฯลฯ ซึ่งรัฐและระบบโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้บริหารจัดการทุนดังกล่าวโดยมีเงื่อนไขที่เป็นข้อผูกมัดต่อชุมชนและการเกิดขึ้นของโครงสร้างพื้นฐานของรัฐภายในชุมชน ได้แก่ โรงเรียน ถนน ไฟฟ้า แนวดำเนินการของการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้ก้าวเข้ามาสู่ชุมชน และมีผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิดของชุมชน โดยเริ่มมุ่งให้ความสำคัญต่อเงินตรา ความสะดวก รวดเร็วของเทคโนโลยีในการผลิต รวมถึง

ระบบการศึกษาแผนใหม่ในอันที่จะเป็นสื่อกลางนำพาให้ชุมชนเข้าสู่ระบบของการพัฒนาเศรษฐกิจ และความเป็นเมืองได้อย่างรวดเร็ว

2. ความเข้มข้นของแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ทวีขึ้นด้วยชุดของระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับระบบคิด วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดให้ลูกหลานของคนในชุมชนต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาที่รัฐจัดขึ้นอันเป็นการศึกษาที่มีแบบแผนเฉพาะ และการศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าวได้ขยายขอบเขตของการเข้ารับการศึกษในช่วงปัจจุบันเป็นเวลา 9 ปี ชุดความรู้ที่สอนกันในโรงเรียนล้วนเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดเป็นระเบียบ แบบแผนในรูปของหลักสูตร ที่ถูกออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ชุดความรู้ดังกล่าวเป็นชุดความรู้ที่ตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นความรู้ที่ผู้เรียนได้รับจึงเป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ขณะเดียวกันในภาคการผลิตสมัยใหม่ก็มีการขยายตัวสูงขึ้นด้วยการเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม ที่พร้อมจะดูดซับแรงงานจากภาคชนบทเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม สำหรับในชุมชนเองก็ยังมีหน่วยงานของรัฐซึ่งจัดตั้งในรูปสถาบันที่ทำหน้าที่เฉพาะในการผลิต เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่แก่คนในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรถูกกำหนดให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลระบบการผลิตในภาคการเกษตรของชุมชน ทั้งในด้านการให้ความรู้ เทคโนโลยีในการผลิต การดูแลรักษาผลผลิต ด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เข้ามาสู่ชุมชนในรูปสถาบัน ผู้เชี่ยวชาญ ชุดความรู้ ได้มีผลต่อระบบความรู้ ความสัมพันธ์ แบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ภายใต้เงื่อนไขของการดำรงชีวิต ให้มุ่งไปสู่ระบบการพึ่งพิงความรู้และเชี่ยวชาญจากภายนอก เนื่องจากความรู้ที่ได้รับจากระบบการศึกษา สถาบันต่างๆเป็นความรู้ที่มุ่งตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตภายนอกชุมชน ดังนั้นชุดความรู้ดังกล่าวจึงเป็นชุดความรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

3. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในลักษณะของความเสมอภาคโดยมีมิติพื้นฐานของความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และการมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ปรับเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ในลักษณะของการให้ความสำคัญแก่การเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ และการเป็นผู้รับความรู้ที่ต้องพึ่งพิงความรู้จากภายนอกที่ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเป็นผู้ส่งต่อความรู้ การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดจากภายนอกทั้งใน

ด้านเป้าหมาย ตัวความรู้ และผลที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้เรียนมิได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้สอดคล้องกับมิติในการดำรงชีวิต

4. ด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ที่ถูกกำหนดจากภายนอกเพื่อสนองตอบต่อ อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้เกิดการ แยกขาดของระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การละเลยต่อระบบความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับการ ดำรงชีวิต เพื่อเข้าสู่ระบบการผลิตที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเข้ามาสู่ระบบการ ศึกษาแผนใหม่ ซึ่งในกระบวนการที่ชุมชนมุ่งเข้าสู่การพัฒนาในระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ชุมชนต่างได้รับ ผลจากกระบวนการพัฒนาดังกล่าวในหลายรูปแบบ อาทิ การเสียเปรียบในกระบวนการผลิตต่อนาย ทุน การดูดซับแรงงานจากชุมชนสู่ระบบเศรษฐกิจ ความสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ความ สูญเสียดังกล่าวเป็นความสูญเสียที่ชุมชนไม่สามารถต้านทานได้ ซึ่งความสูญเสียดังกล่าวหมายถึง ความสูญเสียต่อมิติการดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้นชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ซึ่งมากับการ พัฒนาไปสู่ความทันสมัย จึงบั่นทอนศักยภาพซึ่งเป็นทุนชุมชนเดิมทั้งทุนทางธรรมชาติ และทุนสร้าง สรรค์ของชุมชน อันได้แก่ ระบบความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

เงื่อนไขแห่งประสบการณ์ของชุมชนที่ได้เผชิญต่อแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้น การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นมิติที่แยกขาดจากการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีผลให้คนในชุมชนต่างมองเห็นภาพประสบการณ์แห่งความสูญเสีย อันนำไปสู่ระบบความคิดว่าจะ ทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งเป็นการพิจารณาถึงมิติในการดำรงชีวิตของคนใน ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบความรู้ของชุมชน อันเป็น ศักยภาพของชุมชน จึงนำไปสู่คำถามสำคัญที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะใช้ศักยภาพดังกล่าวให้เป็น ประโยชน์ต่อชุมชน ดังนั้นการหล่อหลอมอุดมการณ์ของชุมชนจึงถูกสรรค์สร้างขึ้นเพื่อผลแห่งการพึ่ง ตนเองของชุมชน ด้วยอุดมการณ์ดังกล่าวมีผลให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต มี กระบวนการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทเพื่อนำไปสู่การ ดำรงอยู่ของชุมชน ข้อเสนอแห่งกระบวนการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ ของชุมชน มีดังนี้

1. การแสวงหาความรู้จากภายนอกเพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การที่ชุมชนมีอิสระในการกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต ชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะพิจารณา เลือกรองความรู้ที่ได้รับจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า การปลูกพืชไร่เพื่อการค้า เพื่อนำความรู้เหล่านี้มาปรับใช้ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน เพื่อสรรค์สร้างเป็นชุดความรู้ที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต

2. การลองผิดลองถูกเพื่อหาความรู้ที่ปฏิบัติได้ เมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต ดังนั้นชุมชนจึงมีอิสระที่จะเรียนรู้ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทดลองฝึกปฏิบัติจริงจากการสร้างความสัมพันธ์กับคนนอกชุมชนเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วยการทดลองนำพืชที่เหลือจากการผลิตมาใช้เป็นอาหารสัตว์ เพื่อลดต้นทุนการผลิต เมื่อผลปรากฏว่าคุณภาพผลผลิตจากสัตว์มีคุณภาพสูงขึ้น ความรู้ชุดนี้จึงถูกแพร่กระจาย เรียนรู้เพื่อใช้ประโยชน์ภายในชุมชน ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากการปฏิบัติจริงภายใต้บริบทของชุมชนจึงเป็นความรู้ที่นำพาชุมชนไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้

3. การสร้างความต่อเนื่องของผลผลิต ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้เกิดการนำชุดความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้บนพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตด้านการเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องโดยที่มิได้มีผลต่อการทำลายธรรมชาติ หากแต่อาศัยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการที่จะจัดการผลผลิตเพื่อการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน

การเข้ามาของแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีแนวทางเพื่อสร้างแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน การสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ บริหารจัดการเงินทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ โดยอาศัยรากฐานของชุมชนเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ ดังนั้นเมื่อรากฐานของแต่ละชุมชน ซึ่งหมายถึงระบบความรู้ อุดมการณ์ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้านในแต่ละชุมชนก็必将มีความแตกต่างกันตามสภาพ บริบทในการดำรงชีวิต การเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้านอย่างสอดคล้องประสานกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน มีข้อเสนอดังนี้

1. การเข้ามาของแนวดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีแนวทางเพื่อสร้างแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน การสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในอันที่จะเรียนรู้ บริหาร จัดการเงินทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการมองว่าเงินกองทุนหมู่บ้านทำให้ชุมชนต้องติดบ่วง หรือตกอยู่ในวังวนแห่งหนี้สิน ซึ่งถ้ามีระบบคิดเช่นนี้ ภาพของกองทุนหมู่บ้านก็อาจจะเป็นอีกภาพหนึ่งของการเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีได้มีหลักการที่มีความแตกต่างจากแหล่งเงินกู้โดยทั่วไป แต่หากชุมชนมองว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นทุนตัวหนึ่งซึ่งแม้ว่าจะเข้ามาในรูปของเงินตรา แต่หากใช้ทุนเงินตราสำหรับเป็นพื้นที่แห่งการเชื่อมประสาน หรือเชื่อมให้บุคคลในชุมชนได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมนี้ได้เป็นกิจกรรมที่หยุดนิ่งและเลื่อนหายไป หากแต่เป็นกิจกรรมแห่งชีวิต ซึ่งหมายถึงว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนอย่างยิ่งในการที่จะทำให้คนในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในการที่จะทำให้ทุนเงินตราได้เข้ามาเกื้อกูลต่อวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือ ร่วมใจในการที่จะเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต

2. ด้วยระเบียบ แบบแผนของกองทุนหมู่บ้านที่ได้กำหนดให้ชุมชนตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเพื่อร่วมกันคิด บริหารจัดการเงินทุนร่วมกัน ระเบียบ แบบแผนดังกล่าวสามารถเชื่อมประสานไปสู่ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เป็นทุนเดิมของชุมชนซึ่งเป็นมิติหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันในการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีมิติแห่งความเอื้ออาทรในการที่จะให้ความสนใจ และความช่วยเหลือต่อผู้ที่มีความยากลำบาก อันนำไปสู่การพิจารณาร่วมกันว่าจะทำอย่างไรให้ผู้ที่มีความยากลำบากในการดำรงชีวิตได้มีวิถีการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุขขึ้น หากชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน และใช้แนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านให้เป็นเงื่อนไขของการเชื่อมสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อร่วมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต ก็นับว่าคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะใช้แนวดำเนินการของรัฐให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยอาศัยฐานรากของชุมชนเป็นพื้นฐาน

3. ความแตกต่างของระบบคิดของคนในชุมชน เป็นมิติหนึ่งที่จะอาจจะเป็นการจำกัดช่องทางการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้อยู่ภายใต้ระบบคิดของกองทุนหมู่บ้าน กล่าวคือ ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านบางประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องเฉพาะสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน จึงมีผลให้ผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านไม่มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ดังนั้นจากงานศึกษานี้จึงมีคำถามสำคัญว่าหากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิก

ของกองทุนหมู่บ้านมีความประสงค์จะร่วมกันเรียนรู้ในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน จะมีการดำเนินการอย่างไร หรือ กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านสามารถนำไปสู่การเชื่อมประสานแก่สมาชิกในชุมชนอย่างไร

ด้วยระบบคิดของคนในชุมชนที่มีประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความแตกต่างกัน เช่น คนในชุมชนบางท่านยังมีวิธีคิดในการดำรงชีวิตแบบพออยู่ พอกิน มีการปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงปลาในพื้นที่เล็กๆสำหรับการมีอาหารไว้บริโภค และการแบ่งพื้นที่เป็นส่วนเล็กๆให้เขา เพื่อมีเงินบ้างเล็กน้อยๆ สำหรับให้ลูกหลานเพื่อการทำมาหากิน ซึ่งหากบุคคลเช่นนี้ได้เข้ามาร่วมถ่ายทอดประสบการณ์ ระบบความคิด หรือบทเรียนในชีวิตต่างๆ ก็จะทำให้พื้นที่การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ

4. กฎเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้านในบางประเด็นเป็นกฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนมองว่าไม่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์ที่กำหนดระยะเวลาของการคืนเงินภายในเวลา 1 ปี ความไม่สอดคล้องของเกณฑ์กับวิถีการดำรงชีวิตปรากฏในกิจกรรมการทำมาหากิน เช่น การเลี้ยงวัวเนื้อหรือวัวนม ซึ่งธรรมชาติของวัวมีการตั้งท้อง 9 เดือน ก่อนหน้าของการตั้งท้องอาจจะต้องจัดเวลาสำรองสำหรับการดูแลวัวประมาณ 1-2 เดือน ซึ่งหมายความว่าระยะเวลาของการดูแลวัวมีระยะเวลาประมาณ 10-11 เดือน หากต้องการเลี้ยงลูกวัวเพื่อขายสำหรับมีเงินคืนกองทุนหมู่บ้านตามระยะเวลาที่กำหนด ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะเหลือเวลาเลี้ยงดูลูกวัวเพียง 1 เดือน ซึ่งหากขายลูกวัวในเวลานั้นก็จะได้ราคาไม่ดี ดังนั้นหากผู้เลี้ยงวัวกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ก็จะสามารถนำเงินทุนนั้นมาสร้างดอกออกผลได้ทันเวลาของการใช้คืนเงิน ดังนั้นจึงต้องอาศัยเงินส่วนอื่นหรือเงินทุนส่วนตัวมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ข้อเสนอของคนในชุมชนส่วนใหญ่ คือ การขยายเวลาของการชำระเงินโดยอาศัยพื้นฐานของการทำมาหากินของคนในชุมชนเป็นหลักคิดสำคัญ

การเรียนรู้ของคนในชุมชนที่อาศัยระบบความรู้ อุดมการณ์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐาน และนำแนวดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านเชื่อมประสานกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นับว่าเป็นมิติที่สำคัญของชุมชนในอันที่จะใช้พลัง ศักยภาพของชุมชนเพื่อจัดการต่อแนวดำเนินการภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ เพื่อผลแห่งความสงบสุขและการพึ่งตนเองของชุมชนได้

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร. พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
2	การดำรงอยู่ของชุมชนในช่วงก่อนการ พัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	7
3	การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย	28
4	การปรับตัวของชุมชนด้วยกระบวนการสร้าง คุณค่าและความหมาย	41
5	กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนา และผลที่มีต่อชุมชน	52

บทที่ 1

บทนำ

อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ประกาศเส้นทางการพัฒนาอย่างชัดเจนเมื่อราว 40 ปีที่ผ่านมา ว่าต้องการพัฒนาไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมทันสมัย ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ และชุมชนหมู่บ้านก็มีส่วนร่วมในการรับผลและผลกระทบดังกล่าว ทั้งจากนโยบายและโครงการพัฒนาต่าง ๆ มากมายที่ต้องการผนวกเอาชุมชนเข้าสู่กระแสหลักของการพัฒนาประเทศ และต้องให้การให้ชุมชนดำรงอยู่ในกระแสการพัฒนาดังกล่าว

กองทุนหมู่บ้าน เป็นความหวังครั้งใหม่ของรัฐและชุมชนที่เชื่อว่าจะช่วยเข้าไปฟื้นฟู (revival) ชุมชน กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนเงินตรากองทุนแรกที่มีความแตกต่างไปจากกองทุนอื่น ๆ ที่เข้าไปปฏิบัติการอยู่ในชุมชนขณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดสรรกองทุนลงไปยังหมู่บ้านโดยตรง และบริหารจัดการโดยองค์กรของชุมชนภายใต้กรอบและแนวทางการปฏิบัติที่รัฐกำหนดเพื่อเป็นแนวทางของชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศ นอกจากนี้ ความคาดหวังอีกประการหนึ่ง คือ ต้องการให้กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีความยั่งยืนเป็นทุนหมุนเวียนอยู่ในชุมชนโดยการบริหารจัดการของชุมชน

“**ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา**” เป็นโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านที่เข้าไปปฏิบัติการอยู่ในชุมชนนั้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทุนและกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรม อย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพ บริบท เงื่อนไข และปัจจัยของชุมชนหรือทุนชุมชนที่ดำรงอยู่ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าไป จึงได้นำมาสู่การกำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยที่มีสภาพ บริบท เงื่อนไข และปัจจัยในชุมชนที่แตกต่างกันกว่า 50 ชุมชน

พื้นที่ที่ศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยดังกล่าว ได้เลือกชุมชนที่เป็นชุมชนท่องเที่ยวและตั้งอยู่บนที่ตอนในบริเวณจังหวัดภาคกลาง และเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ผู้วิจัยได้เริ่มต้นการค้นหาชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว โดยการสอบถาม

ข้อมูลพื้นฐานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานภาคกลางเขต 1 จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งได้ให้ข้อมูลว่ามีชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี ที่มีลักษณะตรงตามข้อกำหนดในงานวิจัย นอกจากนี้ ททท. ภาคกลางเขต 1 ยังได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านท่องเที่ยวอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

ในขั้นต่อมา ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาข้อมูลพื้นฐานในชุมชนแห่งหนึ่งในเขตพื้นที่ของอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งในเบื้องต้นคาดว่าจะเป็นที่ในการศึกษาวิจัย คือ ชุมชนคลองขาว (ชื่อสมมติ) โดยได้ประสานงานเพื่อขอพบและสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้เพียงพอที่จะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกพื้นที่วิจัย ซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำที่มีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน รองประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ประธานกลุ่มทอผ้าและมัดย้อม และชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ชุมชนแห่งนี้เริ่มพัฒนามาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตั้งแต่เมื่อ ปี พ.ศ. 2538 ลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจเลือกชุมชนคลองขาวเป็นพื้นที่วิจัย คือ การเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม ซึ่งหมู่บ้านที่จะพัฒนาไปเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่หลากหลายและมีคุณค่าที่สะท้อนความเป็นชุมชนหมู่บ้าน ที่สามารถรักษายุทธศาสตร์ของชุมชนมาได้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนเพราะแรงกระแทกจากภายนอก ความหลากหลายดังกล่าวจะทำให้คำอธิบายที่หลากหลายเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นจากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโจทย์หลักของการวิจัยในครั้งนี้

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในฐานะของนักท่องเที่ยว เพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความมีอยู่จริงของความหลากหลายของวิถีชีวิตชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำ

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ดำเนินการตามวิธีวิทยาของการวิจัยเชิงคุณภาพ ตามแนวทางการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากปรากฏการณ์ทางสังคม

1) การเข้าสู่ชุมชน

ในการเข้าสู่ชุมชน ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนในพื้นที่ ซึ่งได้แก่

ประธานสภาวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวบ้านคลองขาว (ชื่อสมมติ) อาจารย์ประจำโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ แนะนำวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและการเข้ามาในชุมชนของผู้วิจัยและแก่ชุมชนคลองขาว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและที่ดีต่อโครงการวิจัย นอกจากนี้ ผู้ประสานงานในพื้นที่วิจัยยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการให้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมของชุมชน ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนได้เป็นอย่างดีก่อนที่จะลงสู่ประเด็นหรือโจทย์การวิจัย รวมทั้งการค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละรายได้สอดคล้องและตรงตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยต้องการ และในหลายกรณีได้ช่วยผู้วิจัยในการตรวจสอบ (testify) ข้อมูลและขยายคำอธิบายที่ได้จากข้อมูลการสัมภาษณ์อีกด้วย

2) การเก็บข้อมูล

2.1) วิธีการเก็บข้อมูล

ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก

(in-depth interview) การสนทนากลุ่ม (focus group) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การสัมภาษณ์ระดับลึก เป็นวิธีเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ในระยะแรกของการเก็บข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยยังไม่มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนเพียงพอที่จะมองเห็นโครงสร้างของชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการค้นหาคความหลากหลายของทุนชุมชนที่ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงมาในแต่ละช่วงเวลา และได้ใช้การการสัมภาษณ์ระดับลึกเมื่อเป็นประเด็นข้อคำถามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักจะต้องมีความเป็นส่วนตัว เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ตามแนวทางการสัมภาษณ์ (guideline) ซึ่งเป็นข้อคำถามปลายเปิดที่ครอบคลุมประเด็นหลักของการวิจัย

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดย **การสนทนากลุ่ม** ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มทอผ้า กลุ่มศิลปินพื้นบ้าน คณะกรรมการท่องเที่ยว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มค้าขายแบบหาบแลก เป็นต้น เพื่อขยายคำอธิบายเดิมที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้**การสังเกตแบบมีส่วนร่วม**ในกิจกรรมของชุมชนอีกหลายครั้ง เช่น งานบวช งานประเพณีทำขวัญข้าว ประเพณีแห่เทียนวันสงกรานต์ กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน เป็นต้น

2.2) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เพื่อให้ได้คำอธิบายที่ครอบคลุมปรากฏที่ศึกษา ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จึง ได้มาจาก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 57 ราย ที่มีคุณลักษณะและสถานะที่หลากหลาย และชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักรวมทั้งชื่อชุมชนในการวิจัยครั้งนี้จะใช้ชื่อสมมติทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ ชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักได้รับผลกระทบจากการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อายุ (ปี)	กองทุนหมู่บ้าน
ผู้นำชุมชน				
1)	เจ้าอาวาสวัดอินทร์	-	48	-
2)	กำนันชัย (อดีตกำนัน คนที่ 7)	ชาย	87	-
คณะกรรมการท่องเที่ยวบ้านคลองขาว				
3)	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดอินทร์	ชาย	42	-
4)	อาจารย์มานะ	ชาย	62	-
5)	ผู้ใหญ่ชาติรี	ชาย	41	กู้
6)	อาจารย์ปทุม	หญิง	52	-
7)	อาจารย์มาลี	หญิง	39	-
8)	พี่พรระชา	ชาย	52	-
9)	พี่สมนึก	ชาย	52	-
10)	พี่บังอร	หญิง	61	กู้
(ประธานกลุ่มแม่บ้าน)				
คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน				
11)	ผู้ใหญ่ชาติรี	ชาย	41	กู้
(ประธานกองทุนหมู่บ้าน ปีที่ 2)				
12)	ลุงหนูเล็ก	ชาย	62	-
(อดีตรองประธาน)				
13)	ชัชช	ชาย	27	กู้
(เหรียญก)				
14)	วรรณภา	หญิง	36	กู้
15)	พี่ลำเนียง	หญิง	33	กู้
16)	พี่ทิด	ชาย	44	กู้
17)	พี่อุดม	ชาย	47	กู้

18)	พี่ชุมพล	ชาย	52	กั๋
19)	พี่สมใจ	หญิง	43	กั๋
20)	พี่จิราภรณ์	หญิง	44	กั๋
21)	สุนทร	ชาย	29	กั๋
ชาวนา				
22)	ป้าสมบุญ	หญิง	60	กั๋
23)	ลุงหิน	ชาย	78	กั๋
24)	พี่พัด	ชาย	51	กั๋
25)	คุณยายดอกไม้	หญิง	81	กั๋
26)	คุณยายยอม	หญิง	76	กั๋
27)	คุณยายดี	หญิง	79	-
28)	ลุงน้อม	ชาย	58	กั๋
29)	ลุงชิน	ชาย	67	กั๋
30)	พี่บุญลือ	ชาย	55	กั๋
ทอผ้า				
31)	ป้าไม้ (ประธานกลุ่มทอผ้าและมัดย้อม)	หญิง	58	-
32)	คุณยายลัย	หญิง	72	กั๋
33)	คุณยายกร	หญิง	77	กั๋
34)	ป้าเขียว	หญิง	63	กั๋
35)	วรรณภา	หญิง	36	กั๋
36)	พี่สุขศรี	หญิง	47	กั๋
ทำตาล				
37)	ลุงเยี่ยม	ชาย	76	ให้ลูกกั๋เฝื่อ
38)	พี่จำ	ชาย	33	กั๋
39)	ลุงสำราญ	ชาย	63	กั๋
ทำขนมโบราณ				
40)	ป้าจอม	หญิง	58	-

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อายุ (ปี)	กองทุน
ศิลปินพื้นบ้าน				
41)	ลุงลุย	ชาย	76	กู้
42)	ลุงทาย	ชาย	74	กู้
43)	ป้าชนมดัม	หญิง	62	กู้
44)	ลุงปาย	ชาย	72	กู้
หาบแลก				
45)	ป้าซ้อ	หญิง	64	กู้
46)	ป้าสำรอง	หญิง	67	กู้
47)	ป้าเล็ก	หญิง	55	กู้
48)	พี่เยาะ	หญิง	40	กู้
49)	พี่ (ภรรยา ผญ.สัมฤทธิ์)	หญิง	53	กู้
แหล่งเงินทุนของชุมชน				
50)	เจ้าแก้ว	ชาย	85	-
51)	คุณอภิสิทธิ์ (ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตร)	ชาย	39	-
52)	พี่ศิริรัตน์ (ประธานกลุ่มทอผ้าและ เจ้าของร้านผ้าในชุมชน)	หญิง	52	-
53)	ป้าล้วน (เจ้าของร้านผ้าในชุมชน)	หญิง	67	-

บทที่ 2

การดำรงอยู่ของชุมชน

ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

แม้ว่าชุมชนคลองขาวจะเป็นชุมชนภาคกลาง แต่ด้วยข้อกำหนดทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งชุมชนซึ่งตั้งอยู่บนที่ดอน และไม่มีแหล่งน้ำผิวดิน รวมทั้งสภาพฝนฟ้าที่มักประสบภาวะแห้งแล้งอยู่เสมอ ทำให้การประกอบอาชีพหลักของชุมชนคือการทำนาได้ผลผลิตที่ไม่เพียงพอ “แต่ก่อนอดอยากกว่าจะได้ข้าว ปีนี้ได้ ปีสองแล้ง ได้สองปี ปีสามแล้ง ก็เป็นอย่างนี้ หน้าแล้งน้ำคนก็หมด น้ำให้วัวให้ควายก็ไม่มี ต้องไปหาน้ำโน้นไกลถึงทุ่งสมอโน้น”

จากข้อกำหนดทางภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศ ยังส่งผลให้ชุมชนคลองขาวในอดีตไม่มีความพอเพียงในตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความพอเพียงที่มาจากการเพาะปลูก เนื่องจากไม่สามารถเพาะปลูกพืชอาหารอื่น ๆ ได้ แม้ว่าชุมชนจะได้พึ่งพิงอาหารจากป่าบ้าง แต่ก็เพียงช่วงที่เสร็จสิ้นจากการทำนา เนื่องจากป่าอยู่ห่างจากชุมชนและมีลักษณะเป็นป่าดงที่มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายไม่ใช่ป่าชุมชน ดังนั้น การหาอาหารจากป่าจึงต้องไปหลายคน เมื่อได้อาหารมาไม่ว่าจะเป็นเนื้อสัตว์หรือพืชผัก เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ก็จะถนอมไว้บริโภคในช่วงฤดูการทำนาซึ่งเป็นวิถีชีวิตหลักของชุมชน

การทำนาในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตหลักของชุมชนคลองขาว ปริมาณผลผลิตข้าวจะเป็นสิ่งที่กำหนดระดับความพอเพียงของครัวเรือนและชุมชน เพราะผลผลิตข้าวมีฐานะเป็นทั้งอาหารและผลผลิตที่นำไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่น ๆ ที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้ ดังนั้น ชุมชนจึงใช้เวลาและความเอาใจใส่ต่อการเพาะปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง แต่ด้วยข้อกำหนดของสภาพภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศดังที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้ปริมาณผลผลิตข้าวมักไม่ค่อยเพียงพอแม้แต่การบริโภค

ดังนั้น นอกเหนือจากข้าวแล้ว ชุมชนยังต้องผลิตอย่างหลากหลาย เช่น ทอผ้า ทำน้ำตาล ทั้งเพื่อการบริโภคและเพื่อการแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ รวมทั้งการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การตัดไม้ และการเผาถ่าน เป็นต้น ดังนั้น ความรู้ในการผลิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียง

ความรู้ในระบบคุณค่าของชุมชนกับความพอเพียงของชุมชนในอดีต

ความรู้เป็นฐานและที่มาของความพอเพียงของชุมชนในอดีต มีความรู้ 2 ชุดที่คนในชุมชนต้องเรียนรู้ คือ ความรู้ในระบบโรงเรียน และความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในชุมชน

ความรู้ในระบบโรงเรียนหรือการเรียนวิชาหนังสือ นั้น เป็นความรู้ที่จำเป็นในการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือระบบเศรษฐกิจภายนอก คนคลองขาวนิยมส่งลูกหลานทั้งหญิงและชายเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขั้นแรก ๆ ของจังหวัดกาญจนบุรี แต่ไม่นิยมส่งให้ลูกหลานเรียนต่อในระดับที่สูงกว่านั้นหรือไม่ยินยอมให้ลูกหลานเข้าสู่อาชีพรับราชการที่จะได้ใช้ความรู้ในระบบโรงเรียน ซึ่งจะแตกต่างจากผู้นำหรือผู้ปกครองที่นิยมส่งลูกหลานให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นและเข้าสู่อาชีพรับราชการ ดังที่ คุณยายยอ บัจจุบันอายุ 76 ปี เล่าว่า “แต่ก่อนผู้หญิงที่นี่ก็เรียนได้เรียนนะ ยายเนี่ยสอบได้ที่สามนะ ครูเขาก็มาอ้อนพ่อแม่ให้ย้ายไปเป็นครู คือคนแต่ก่อนใครเรียนจบ ป.4 ก็เป็นครูได้แล้ว แล้วถ้าใครลายมือสวย ๆ ละก็ แต่พ่อแม่เขาไม่ให้เขาหวังไว้จะเอาไปช่วยทำนาใครคนสมัยก่อน” และในระยะต่อมาค่านิยมดังกล่าวยังคงไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของลุงก่ง อายุ 57 ปีซึ่งเป็นคนรุ่นต่อมาที่เล่าว่า “ตอนนั้น เราก็เรียนอยู่ พ่อแม่ก็อาจจะใช้ลูกว่าจ้างแกะ เรียนพอจบ ก็อยากให้ลูกได้ทำมาหากิน จะได้ออกมาช่วยพ่อแม่ ออกมาเลี้ยงวัวมั่ง ไถนาบ้าง”

ดังนั้น เหตุผลประการหนึ่งคือความจำเป็นของครัวเรือนภาคเกษตรกรรม ที่แรงงานของสมาชิกในครัวเรือนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ นอกจากนี้ ค่าตอบแทนจากการอาชีพรับราชการไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ ดังที่อาจารย์มานะ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากผู้ปกครองเมืองกาญจนบุรี ได้เล่าถึงชีวิตของคุณพ่อซึ่งรับราชการว่า “ก็เมื่อก่อนราชการเข้าง่าย ก็คิดดู เงินเดือน 4 บาท 6 บาท 7 บาทไม่พอ ที่พ่อเล่าให้ฟังเขากินขนมปังกับนม เพราะว่าเงินเดือนมันน้อย แล้วก็ต้องกินอย่างนี้ ก็กลับมาสอนเป็นครูใหญ่ที่หนองขาวก็ตั้งรกรากที่นี่ เกิดที่นี่ก็มีที่ดินก็ทำนาด้วย ก็เป็นครูด้วย ทำนาทำไร่เพราะลูกก็ต้องส่งเรียน “

นอกจากนี้ การเชื่อมโยงและติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกที่ค่อนข้างจำกัด รวมทั้งเส้นทางการคมนาคมที่ยากลำบาก รวมทั้งสภาพทางสังคมที่มีปัญหานักเลงและโจรผู้ร้าย ได้นำไปสู่ความไม่ไว้วางใจและความรู้สึกที่สังคมภายนอกไม่ปลอดภัย (insecure) ทำให้พ่อแม่และครอบครัวไม่ต้องการให้ลูกจากชุมชนถิ่นที่อยู่ ดังที่ลุงหิน อายุ 78 ปี กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ในคำ

สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า “ทำนามาตั้งแต่ทางเปี้ย 14-15 จนแยกพ่อแยกแม่ก็มาทำนาทั้งหมด ไม่ได้ไปทำอะไรเลย ก็ฝึกฝนกันมาตั้งแต่พ่อแต่แม่เรา ก็ทำนากันเรื่อยมา เราเก็บทำนา ตั้งแต่เล็ก ๆ พอไปนาได้ก็ไป เขาไม่เรียนกัน 14-15 ก็ไปนา ก็ไปทำนากัน ... คนแต่ก่อนเขาไม่ให้ลูกไปไหน ให้อยู่บ้าน แรกออกมาเนี่ย รกก็ให้ฝังข้างบ้าน ไม่ให้ไปไกล เดี่ยวมันไปไกล เป็นห่วงลูก ...” จากภาษาดังกล่าว ทำให้ชุมชนให้คุณค่ากับความรู้ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต อยู่ในชุมชนมากกว่าความรู้ในระบบโรงเรียน ซึ่งการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างพอเพียงจากฐานของความรู้ นั้น ประกอบไปด้วยความรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในการผลิต คือ การทำนา การทอผ้า การทำตาล

ความรู้ในการผลิต : ที่มาของความพอเพียงของชุมชน

1) การทำนา : ระบบความรู้และวิถีชีวิตหลักของชุมชน

วัฏจักรวิถีชีวิตของชาวนา เริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นฤดูฝนในราวเดือน 6 (ไทย) หรือราวเดือนพฤษภาคม ชาวนาจะเริ่มไถที่นาเพื่อกำจัดวัชพืชและเตรียมดินเพื่อปลูกข้าว ซึ่งในขั้นตอนของการเพาะปลูกนี้จะต้องให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้ต้นข้าวได้รับฝนพอเพียงที่จะหล่อเลี้ยงให้เจริญเติบโต ในขณะที่เครื่องมือในการไถนามีเพียงคันไถที่ลากจูงด้วยแรงงานของวัวควาย ซึ่งสัตว์เลี้ยงเหล่านี้มีข้อจำกัดในเรื่องเงื่อนไขและชั่วโมงการทำงาน เช่น การไถนาจะทำได้เพียงช่วงเช้าจนถึงเพลเท่านั้น เพราะหากแดดร้อนมากวัวควายจะเกิดการหอบแดดและไม่สามารถไถนาระหว่างฝนตกได้เพราะวัวจะไม่ทนฝนและดินจะเหนียวจนวัวลากคันไถไม่ไหว ดังนั้น ในช่วงของการเพาะปลูกจึงยาวนาน “...ถ้าหากว่าเป็นวัวต้องไถ 10 ไร่เนี่ย ถึงครึ่งเดือนนะ ถ้าเป็นเครื่องจักรอย่างมา 3 – 4 วัน”

การปลูกข้าวในอดีต จะมีทั้งการทำนาหว่านและนาดำ นาหว่านจะทำในกรณีที่พื้นที่ดอน ส่วนพื้นที่ลุ่มซึ่งมีน้ำมากกว่าก็จะปักดำ หลังจากการไถหว่านหรือปักดำเสร็จแล้ว ชาวนาจะใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการดูแลแปลงนาจนกว่าข้าวจะออกรวงและเก็บเกี่ยวได้ในราวเดือน 12 ซึ่งการดูแลเอาใจใส่แปลงนาจะมีผลต่อปริมาณผลผลิตข้าว เช่น การถอนวัชพืชที่ขึ้นปะปนกับต้นข้าว เพราะหากแปลงนาใดมีหญ้าขึ้นปะปนกับต้นข้าวเป็นจำนวนมาก ผลผลิตข้าวที่ได้ก็จะน้อย เพราะวัชพืชจะแย่งธาตุอาหารในดิน และต้นวัชพืชที่สูงกว่าต้นข้าวทำให้ต้นข้าวไม่สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีเท่าที่ควร นอกจากนี้ ในฤดูน้ำเข้านาหรือฤดูน้ำหลาก ชาวนาจะต้องคอยดูแลระดับน้ำไม่ให้มีน้ำท่วมขังเพราะพื้นที่นาไม่ได้เป็นระดับเดียวกัน การมีน้ำท่วมขังจะทำให้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่หว่านลงไปเกิดการเน่าเสีย หรือต้นข้าวที่เพิ่ง

ปักดำจมน้ำเสียหาย ทั้งจากน้ำฝนและน้ำที่ไหลป่าจากภูเขาและพื้นที่ที่สูงกว่า ชาวนาจะต้องคอยเปิดเปิดทางระบายน้ำเข้าออกจากแปลงนาเพื่อปรับระดับน้ำและรักษาระดับน้ำให้เหมาะสม ในช่วงที่ข้าวออกรวงก็ต้องดูแลข้าวจากสัตว์ที่จะทำลายกัดกินต้นข้าวหรือเมล็ดข้าว ด้วยการใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นจากวัสดุธรรมชาติหรือใช้หลักการทางธรรมชาติ เช่น ดักหนูด้วยแร่ ทำหุ่นไล่กาหรือเครื่องมือที่ทำให้เกิดเสียงดังเพื่อไล่นก เป็นต้น ซึ่งการดูแลแปลงนาจะเป็นไปอย่างเข้มข้นจนกว่าจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว คือราวเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวที่ปลูก ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วิธีการเพาะปลูกและการดูแลแปลงนาในช่วงเวลานี้ จะใช้วิธีการและหลักการทางธรรมชาติ ที่ยังไม่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการผลิต รวมทั้งขั้นตอนการเก็บเกี่ยวด้วย

การเก็บเกี่ยว จะเริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นข้าวและรวงข้าวสุกเป็นสีเหลืองกล้วยหรือเหลืองพลับพลึง ในกรณีที่เป็นการทำนาหว่าน ก่อนการเก็บเกี่ยวชาวนาจะต้องใช้ไถนาบดต้นข้าวคือการทำให้ต้นข้าวเอนไปในทิศทางเดียวกันทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการเก็บเกี่ยว “ไถนาบดข้าว” นี้ทำจากต้นไผ่ขนาดความยาวเกือบเท่าไม้ไผ่ทั้งลำ ในช่วงฤดูแล้งชาวนาจะตัดไม้ไผ่ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในชุมชนและทิ้งเอาไว้จนไม้แห้งสนิทเพื่อนำมาใช้นาบดต้นข้าว โดยชาวนาจะถือตรงกึ่งกลางของไถนาบดข้าวนี้ เดินหน้าไปพร้อม ๆ กับใช้ลำไม้ไผ่นี้กดลงไปบนต้นข้าวที่ยืนต้นอยู่เพื่อให้เอนไปในทิศทางเดียวกัน หลังจากนั้น จึงจะเกี่ยวข้าวโดยมีเครื่องมือที่สำคัญคือเคียวซึ่งเป็นเครื่องมือในการผลิตที่ต้องซื้อหามา การเก็บเกี่ยวทำด้วยมือโดยการใช้เคียวเกี่ยวต้นข้าวแล้ววางกองไว้บนเชือกที่ทำขึ้นจากกอข้าว ทิ้งตากแดดไว้ประมาณ 2 วันก่อนที่จะมัดเป็นฟ่อน การมัดฟ่อนข้าวนี้ชาวนาจะต้องตื่นแต่เช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เพราะน้ำค้างในตอนเช้าจะทำให้มัดฟ่อนข้าวได้ง่ายโดยที่ต้นข้าวที่เกี่ยวข้องไว้ไม่กรอบและหักหรือหลุดร่วง หลังจากนั้นจะพลิกฟ่อนข้าวด้านล่างกลับขึ้นด้านบน ทิ้งตากแดดไว้อีก 1 วัน ก่อนที่จะรวบรวมมัดข้าวกองไว้ด้วยกัน โดยใช้ “ไม้คานหาบข้าว” ที่ทำจากไม้ไผ่หรือไม้ตาล ไม้คานนี้มีความยาวไม่ต่ำกว่า 2 วาและปลายแหลมทั้งสองด้านเพื่อใช้เสียบลงไปตรงกลางของมัดข้าวที่วางกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุ่งนา ด้านละ 4 - 6 มัดหรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับกำลังหรือความแข็งแรงของชาวนาแต่ละคน นำมัดข้าวมารวมกันแล้วกองเรียงซ้อนขึ้นไปด้านบน โดยจะต้องไม่ให้ฝนร่วงลงไปยังมัดข้าวที่กองอยู่ด้านล่าง ๆ เรียกว่า “การพะข้าว” ทั้งนี้ นอกจากนี้ เพื่อความสะดวกในการบรรทุกข้าวกลับบ้านแล้ว ยังเป็นการป้องกันข้าวจากแดดและฝน รวมทั้งจากสัตว์ที่จะมากัดและข้าวจนเสียหายอีกด้วย เพราะในขั้นตอนที่ชาวบ้านจะต้องบรรทุกข้าวกลับบ้านเพื่อไปนวดนั้น แม้ว่าจะเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็ยังไม่สามารถขนกลับบ้านได้ในทันที แต่จะต้องรอจนกว่าแปลงนาของเพื่อนบ้านเก็บเกี่ยวเสร็จ ทั้งนี้เพราะการจัดรูปแบบแปลงนาในอดีตหรือ

แม้กระทั่งในปัจจุบันก็ตามจะไม่มีเส้นทางสัญจร แต่จะเดินทางเข้าออกผ่านแปลงนาของเพื่อนบ้าน ดังนั้น หากนาแปลงอื่น ๆ ยังเก็บเกี่ยวไม่เสร็จ ก็จะไม่มีการขนข้าวออกมาจากทุ่งนาของตนเอง รวมทั้งการที่ผืนนาหลังการเก็บเกี่ยวนั้นดินยังไม่แห้งจึงยากลำบากต่อการใช้แรงงานสัตว์ นอกจากนี้ กว่าที่จะขนข้าวกลับบ้านจนหมดก็ต้องใช้เวลานาน เพราะทุ่งนาอยู่ห่างจากที่ตั้งบ้านเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครัวเรือนที่มีที่นาอยู่ลึก ๆ และไกล ๆ ในขณะที่พาหนะในการบรรทุกมีเพียงเกวียนเทียมวัวหรือควายเท่านั้น

เมื่อชาวนาบรรทุกข้าวจากทุ่งนามายังบ้านจนหมด แต่ละครัวเรือนจึงจะเริ่มกระบวนการต่อไป คือ **การนวดข้าว** โดยในขั้นแรกจะต้องเตรียมลานข้าวซึ่งจะอยู่ในบริเวณบ้าน ด้วยการผูกวัวควายเดินเวียนเป็นวงกลม ซึ่งในระหว่างนั้นจะต้องคอยพรมน้ำเพื่อให้หน้าดินแน่น หลังจากนั้นจะนำมูลวัวผสมน้ำแล้วย่ำด้วยเท้าให้เข้ากันเพื่อใช้ทาแลนดินที่เตรียมไว้เป็นการป้องกันไม่ให้ดินหน้าแลนแตกกระแหง เพราะมิฉะนั้น จะเกิดการสูญเสียเมล็ดข้าวไปในขั้นตอนการนวด รวมทั้งเพื่อไม่ให้ผืนดินปะปนกับเมล็ดข้าวอีกด้วย

เมื่อการเตรียมลานข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่มการนวดโดยการนำมัดข้าววางบนลานให้เป็นวงกลมจากวงในสุดติดกับเสาเกียดซึ่งเป็นเสาที่ปักอยู่ตรงกลางลานเพื่อใช้ผูกวัว โดยวางด้านปลายรวงเข้าหาเสาเกียด และวางฟ่อนข้าวทับซ้อนกันขยายออกมาอีกหลายรอบตามจำนวนวัวที่มีอยู่ ไล่วัวให้เดินแถวเป็นวงกลมไปรอบ ๆ เหยียบย่ำไปบนฟ่อนข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวง หลังจากนั้น ชาวนาจะใช้ “ขอฉาย” โกวฟางให้ฟูขึ้นเพื่อให้วัวควายได้เหยียบย่ำอีกครั้งจนกว่าข้าวจะหลุดจากรวงทั้งหมด แล้วใช้ขอฉายแยกฟางออกจากข้าว ขอฉายนี้เป็นเครื่องมือในการผลิตที่ชาวนาทำขึ้นเองจากไม้ไผ่ โดยชาวนาจะเลือกต้นไผ่ที่มีลักษณะลำต้นตันและอายุพอเหมาะ เพื่อให้ได้คันขอฉายแข็งแรง และจะเลือกต้นไผ่ที่มีกิ่งที่เหนียวและแข็งแรง ลักษณะกิ่งคล้าย “สระอา” โดยจะตัดกิ่งดังกล่าวให้เหลือความยาวประมาณ 3 - 5 นิ้ว แล้วนำไปรมไฟเพื่อตัดให้เป็นรูปโค้งตามความชอบและความถนัดในการใช้งาน

หลังจากแยกฟางออกจากข้าวแล้ว ก็จะใช้ “ไม้กวาดหนาม” ซึ่งทำจากแขนงหนามไผ่ที่นำมามัดรวมกันเป็นแพ กวาดฟางเส้นเล็ก ๆ ออกจากเมล็ดข้าวอีกหลายครั้ง สลับกับการใช้ขอฉายขีดเส้นลงไปบนเมล็ดข้าวที่กระจายอยู่บนลานเพื่อคุ้ยเศษฟางออกจากเมล็ดข้าว ก่อนที่จะรวมเม็ดข้าวเป็นกองด้วย “ไม้ลากข้าว” ซึ่งทำด้วยไม้กระดานที่ตัดมาจากต้นไม้อายุประมาณ 3-4 ปี ร้อยเชือกที่ไม้กระดานโยงออกไปอีกยาว 6-7 เมตร ปลายเชือก 2 ด้านผูกเข้ากับปลาย

ด้ายข้าวและด้านขวาของคานไม้ไผ่ เพื่อให้คน 2 คนลากคานไม้ดังกล่าว ในขณะที่ต้องมีอีก 1 คนคอยถือไม้กระดาน

เมื่อรวมข้าวเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะใช้ไม้กวาดซึ่งทำจากต้น “หญ้าหนาม” ที่ชาวบ้านปลูกไว้หรือขึ้นเองตามธรรมชาติ กวาดเมล็ดข้าวไปรวมกันไว้เป็นกองใหญ่กองเดียว หลังจากนั้นจะเข้าสู่ขั้นตอนการพัดข้าวด้วยกระดังซึ่งชาวบ้านสานขึ้นจากไม้ไผ่ เพื่อพัดเอาฝุ่นและเศษผงออกจากข้าว ในการพัดข้าวจะมีคนเอ้าข้าวใส่กระดังแล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ คนอื่นๆ ที่เหลือก็จะใช้กระดังพัดฝุ่นและเศษผงออกจากข้าวในขณะที่ข้าวลอยอยู่ในอากาศและหลังจากที่ข้าวตกลงในส่วนบนสุดของกองข้าวที่พัดแล้ว ทำเช่นนี้จนกว่าข้าวจะหมดกอง หลังจากนั้นจึงจะแยกข้าวขึ้นยุงฉางด้วย “กระบุง” ที่สานจากไม้ไผ่เช่นเดียวกัน แล้วก็จะช่วยกันกองฟางไว้ให้วัวควายในช่วงฤดูแล้งก่อนหรือระหว่างที่นวดข้าวในรอบต่อไป ซึ่งการนวดข้าวนี้จะต้องเร่งรีบให้เสร็จโดยเร็วเพื่อไม่ให้เปียกฝนซึ่งมักจะตกในช่วงเทศกาลตรุษ คือวันแรม 15 ค่ำเดือน 4 ก่อนที่เข้าสู่เทศกาลสงกรานต์

การช่วยเหลือแรงงานเป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ข้อจำกัดในระบบการผลิตของชุมชนลดลง ในอดีตเครื่องมือในการเพาะปลูกที่เกือบทั้งหมดชุมชนผลิตขึ้นเองนั้น เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ไม่ช่วยผ่อนแรงและช่วยลดเวลาในการผลิต ในขณะที่การเพาะปลูกถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขของธรรมชาติที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของชุมชนในอดีต การช่วยเหลือแรงงานจะเกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการผลิตจนกว่าการทำนาจะเสร็จสิ้นลง ในขั้นตอนของการเพาะปลูก คือ หากครวเรือนไถไถนาและเพาะปลูกเสร็จแล้ว ก็จะจูงวัวจูงควายหาคอนคันไถไปช่วยเหลือครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านที่ยังเพาะปลูกไม่เสร็จ โดยจะไม่ทิ้งให้ครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านทำงานในทุ่งนาตามลำพัง “แต่จะต้องขึ้นมาจากทุ่งพร้อมกัน” และเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ก็จะมีการเอาแรงกัน ทั้งนี้เพราะการการเก็บเกี่ยวจะใช้แรงงานคนเท่านั้น จึงเป็นงานที่ต้องการแรงงานจำนวนมากและต้องเร่งรีบเก็บเกี่ยวให้เสร็จโดยเร็ว เพราะมิฉะนั้น ข้าวที่สุกแล้วหากถูกฝนหรือทิ้งตากแดดไว้นานก็จะเสียหาย การที่ชุมชนสามารถช่วยเหลือแรงงานในการเก็บเกี่ยวได้ เนื่องจากการปลูกข้าวในอดีตนั้นชาวบ้านจะปลูกข้าวหลากหลายพันธุ์ ซึ่งพันธุ์ข้าวแต่ละชนิดจะเก็บเกี่ยวในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เมื่อข้าวของครวเรือนไถสามารถเก็บเกี่ยวได้ก่อน ก็จะไปขอแรงจากครวเรือนครือญาติและเพื่อนบ้านให้มาช่วยเกี่ยวข้าว โดยเจ้าของที่นาหรือผู้ขอแรงจะไปบอกกล่าวหรือนัดหมายเพื่อนบ้านให้มาช่วยเกี่ยวข้าว และมีหน้าที่จะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงดูผู้ที่มาเอาแรง ในขณะที่ผู้ไปเอาแรงก็จะเตรียมและนำเครื่องมือในการทำนาของตนเองไปด้วย และผู้

ที่ขอแรงในครั้งนี้จะต้องไปใช้คืนแรงงานแก่ครัวเรือนที่มาช่วยเหลือแรงงานในโอกาสอันควรวนเวียนกันไป ส่วนการนวดข้าวจะไม่มีการไปขอแรงงาน ขึ้นอยู่การอาสาสมัครของเพื่อนบ้านที่มีนวดข้าวอยู่ลานใกล้ ๆ กัน ที่จะวนเวียนกันช่วยกันนวดข้าว เช่น ในขณะที่ลานของตนเองกำลังให้วัวเดินเหยียบฟ่อนข้าวอยู่ ก็จะไปช่วยลานใกล้ ๆ กัน ซึ่งอาจจะกำลังขนฟางออกหรือกำลังขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง เป็นต้น ซึ่งการเอาแรงนี้ นอกจากจะเป็นความสัมพันธ์ในการผลิตรูปแบบหนึ่งที่ก่อให้เกิดความพอเพียงทางด้านแรงงานแล้ว สำหรับชุมชนเองยังเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีความรื่นเริงแฝงอยู่ด้วย ดังที่ลุงน้อมได้เล่าถึงชีวิตของชาวนาในอดีตไว้ในตอนหนึ่งว่า

“เมื่อก่อนเนี่ยดี สนุกดี สมัยเมื่อยังใช้วัวนะ บางทีเนี่ยคืนเดียวเนี่ย 3 ลานเลย ทำลานเนี่ยเสร็จไปลานนั้น แต่ว่าหมุนเวียนกันไป พอดีกเขาก็เลี้ยงข้าวต้มข้าวหนม เมื่อก่อนเป็นถั่วเขียวต้มน้ำตาล เยอะ อร่อย ทำกินกัน เรียกว่าชีวิตชาวนาก็ช่วยกันไป”

นอกจากความสัมพันธ์ในการผลิตในลักษณะของการช่วยเหลือแรงงาน หรือการ “เอาแรง” แล้ว ยังมีการช่วยเหลือแรงงานในรูปแบบของ “แรงอาสา” ซึ่งเป็นการช่วยเหลือแรงงานที่ฝ่ายชายจะไปขอแรงจากเครือญาติและพรรคพวกเพื่อนฝูงให้มาช่วยงานในนาของฝ่ายหญิง ที่ตนเองได้สืบทอดนั้นหมายเอาไว้ ส่วนฝ่ายหญิงมีหน้าที่เตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยง โดยที่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ต้องไปใช้คืนแรงงาน

ดังนั้น ความรู้ในการทำนา จึงไม่ได้เป็นความรู้ในเชิงเทคนิคหรือขั้นตอนการปลูกข้าวเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อการผลิตของชุมชน คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขหรือข้อกำหนดในการเพาะปลูกของชาวนา เช่น การคาดทำนายภาวะฝนที่นำมาสู่การเลือกพันธุ์ข้าวได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ยังเป็นความรู้/ความเชื่อที่สำคัญในระบบการผลิตของชุมชน รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการผลิตเพื่อความพอเพียงร่วมกันของทุกครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ในระบบการช่วยเหลือแรงงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ว่าจะเข้าไปสัมพันธ์กับผู้อื่นในระบบของความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไร จึงจะสร้างความพอเพียงขึ้นมาจากระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ เพราะในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมจะมีบรรทัดฐานที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของแต่ละฝ่ายที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน รวมทั้งมีการควบคุมและการลงโทษทางสังคมเพื่อให้คนปฏิบัติตามบรรทัดฐานดังกล่าว ซึ่งความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้จะ

ถ่ายทอดจากพ่อแม่และครอบครัวไปสู่ลูก ๆ และสมาชิกของครัวเรือนด้วยการให้ลงมือปฏิบัติจริงหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตของครัวเรือนตามเพศและวัย

2) การทอผ้า : ความรู้ของผู้หญิงที่ถ่ายทอดจากผู้หญิงสู่ผู้หญิง

การทอผ้า เป็นฐานความรู้ในการผลิตที่สำคัญของชุมชนคลองขาวมาตั้งแต่อดีต โดยนำข้าวที่ผลิตได้แลกเปลี่ยนกับปุ๋ยฝ้ายจากชุมชนใกล้เคียงเนื่องจากที่ดินไม่เหมาะสมและไม่มีน้ำเพียงพอ ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงไม่สามารถปลูกฝ้ายเองได้ ปุ๋ยฝ้ายที่แลกเปลี่ยนมาจะถูกนำมาปั่นและกรอเป็นเส้นด้ายก่อนที่จะนำไปทอผ้า

ในอดีต ชาวบ้านจะทอผ้าขาวม้าซึ่งจะมีลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้มาจนถึงปัจจุบัน คือ ผ้าขาวม้าลายตาจ๊ก และผ้าอีกชนิดหนึ่งคือผ้าสีพื้นที่ทำเป็นผ้านุ่งและตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าแบบง่ายเพื่อใส่ในชีวิตประจำวันและใส่ไปทำงานในไร่นา ผ้าที่ทอได้นี้จะเป็นผ้าดิบ ซึ่งก่อนจะนำไปใช้งานจะต้องย้อมสีด้วยสีธรรมชาติ เช่น คราม มะเกลือ หรือแก่นคูณ เป็นต้น ผ้าที่ชุมชนผลิตได้เองในช่วงนี้จะไม่ค่อยเหมาะกับการใช้งานนัก เพราะหากใส่ทำงานและต้องตากฝน ผ้าจะอมน้ำและมีน้ำหนักมาก “แต่เสื้อที่ใส่ไปทำบุญนี้จะซื้อเอานะ เป็นเสื้อแบบนี้ละ ท่าม่วงเขาบอกว่าตัวละ 3 สตางค์นะรุ่นแม่เรา”

ความรู้ในการทอผ้าเป็นความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชน เพราะผ้าเป็นทั้งปัจจัยในการดำรงชีพที่ชุมชนต้องผลิตขึ้นเองและเป็นผลผลิตที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนความพอเพียงอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกับข้าว ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่มีการถ่ายทอดระหว่างผู้หญิง เพราะระบบความเชื่อของชุมชนที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ที่กี่ซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการทอผ้า และห้ามไม่ให้ผู้ชายขึ้นนั่งที่ซึ่งจะเป็นการละเมิดหรือไม่เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ความเชื่อและข้อห้ามดังกล่าว ทำให้งานทอผ้าเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดไว้เฉพาะผู้หญิง ความรู้ในการทอผ้าจึงเป็นความรู้ที่ถ่ายทอดจากผู้หญิงสู่ผู้หญิง โดยที่ผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ไม่เฉพาะจากแม่เท่านั้น หญิงสาวอาจเรียนรู้การทอผ้าจากย่า-ยาย เครือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิงก็ได้

3) การทำตาล : ความรู้และความชำนาญการที่ถ่ายทอดภายในครัวเรือน

การทำตาล ยังเป็นทุนความรู้อีกชุดหนึ่งที่เพิ่มความพอเพียงให้กับชุมชนคลองขาวในอดีต ต้นตาลโตนตื้นที่ขึ้นกระจายตัวอยู่ตามคันนาในทุ่งนาของชุมชนคลองขาว สันนิษฐานว่าชาวบ้านอาจปลูกไว้เมื่อเกือบ 100 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงเขตที่ดินของตนเอง สาเหตุที่เลือก

ปลูกต้นตาลเพราะตาลเป็นพืชที่ทนแล้ง ใบไม่ดกและไม่ผลัดใบจึงไม่เป็นผลเสียต่อการปลูกข้าว เพราะหากปลูกไม้ที่มีกิ่งก้านสาขามากก็จะเกิดร่มเงาและข้าวที่อยู่มาร่วมเงาก็จะไม่ให้ผล เช่น เมล็ดข้าวจะลีบ เป็นต้น การสันนิษฐานอีกด้านหนึ่งเชื่อว่าต้นตาลที่ขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปนั้น อาจเกิดจากภาวะน้ำท่วมในอดีตที่พัดพาเอาเมล็ดต้นตาลมาจากที่อื่น

ตาล เป็นพืชที่ให้ประโยชน์หลายส่วน ลูกตาลอ่อนสามารถนำไปแกงได้ น้ำตาลสด เป็นเครื่องดื่มหรือนำไปเคี่ยวเป็นน้ำตาลปึก จ้าวนตาลสดเป็นผลไม้หรือนำไปเชื่อมเป็นขนม ลูกตาลสดนำไปทำขนมลูกตาล เนื้อในเมล็ดลูกตาลสุกนำไปเชื่อมเป็นขนมได้ ใบตาลใช้มุงหลังคา ก้านใบนำไปทำฟืน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำตาล ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตของชุมชน ในเทศกาลงานบุญหรืองานประเพณี ชาวบ้านจะทำขนมหวานไปทำบุญ และส่งไปให้พี่น้องเครือญาติ เช่น ในเทศกาลสงกรานต์จะมีการทำขนมข้าวเหนียวแดง ซึ่งต้องใช้น้ำตาลจำนวนมาก หรือการทำข้าวหลามในประเพณีทำบุญข้าวใหม่ในเดือน 5 หรือการทำกระยาสารทในงานประเพณีบุญในเดือน 10 เป็นต้น วิถีชีวิตของชุมชนเช่นนี้ล้วนแล้วแต่ต้องใช้น้ำตาลจำนวนมากทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากบ้านใดที่ต้องมีพิธีการงานบุญ เช่น งานบวช งานแต่งงาน เป็นต้น ก็จะต้องใช้น้ำตาลเพื่อทำขนมทำบุญและเลี้ยงเครือญาติ ที่มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ชุมชนคลองขาว จะมีความรู้และทักษะในการทำน้ำตาลปึกจากตาลโตนดมาตั้งแต่อดีต เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำนาราวเดือน 3 (ไทย) ก็จะเป็นช่วงที่ต้นตาลออกดอกและให้น้ำตาล ทุกเช้าและเย็นชาวบ้านจะขึ้นไปปาดวงตาลหรือดอกของตาล แล้วเอากะบอกไม้ไผ่ขึ้นไปแขวนเพื่อรองรับน้ำตาล โดยจะใส่เปลือกพะยอมลงไปในกระบอกน้ำตาลเพื่อป้องกันการบูดเพราะต้องทิ้งน้ำตาลสดไว้นานหลายชั่วโมง เพราะหากขึ้นปาดตาลตอนเช้าน้ำตาลจะค่อย ๆ ไหลซึมออกมาจากวงตาล ซึ่งกว่าจะได้น้ำตาลก็ต้องรอจนถึงเย็น และหากขึ้นปาดตาลตอนเย็นก็จะไปเก็บกระบอกน้ำตาลตอนเช้า ผู้ที่ทำหน้าที่ในการขึ้นไปปาดตาล คือ ผู้ชาย เพราะต้องขึ้นไปบนยอดต้นตาลซึ่งอยู่สูงมากและมักเป็นที่อยู่ของตุ๊กแกและงูเขียว ในขณะที่เครื่องมือที่ช่วยในการปีนต้นตาลมีเพียง “พะอง” ซึ่งทำจากต้นไผ่ที่ตัดเอากิ่งออกและเหลือไว้ในลักษณะคล้ายชั้นบันไดผูกติดไว้กับต้นตาล ดังนั้น ผู้ชายส่วนใหญ่จึงรับหน้าที่ในการขึ้นตาล ส่วนผู้หญิงจะมีส่วนร่วมในการทำตาล คือ การตมน้ำตาลสด การเคี่ยวน้ำตาลสดเพื่อทำเป็นน้ำตาลปึก หรือการหบน้ำตาลสดและน้ำตาลปึกไปขาย

“สมัยนั้น ฉันเป็นสาวแล้วนะ พ่อทำตาล ก็ไปรับน้ำตาล หบน้ำตาลพ่อมา หาบใส่หีบป็นะ ดีทำหูกทำอะไรก็มีไม้คาน มีหวงพร้อม เราก็ไป เช้าวัน

หนึ่งก็ 2 หาบ หาบหนึ่งก็กระทะหนึ่ง กระทะแบบนี้แหละที่ทำเป็นกระทะเหล็กนะไว้เคียวตาล กระทะหนึ่งนะได้น้ำตาล 12 ชาม ชามก้วยเดียวแค่นี้... ไม่ได้ไปขายที่ไหน ก็ขายอยู่ตรงนี้ หมู่บ้านเราที่นี่แหละ เวลาจะกรุด (ตรุษ) เขาเรียกกรุดนะ เขาจะกวบนขนมข้าวเหนียวแดงกันนะ คนเขาก็มาซื้อกัน คนมาเขาสั่ง วันนี้เอาไว้ให้ 10 คู่ นะ บางคนก็ 15 คู่ 20 คู่...”

อย่างไรก็ตาม การทำตาล เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัว “คือเขาจะทำเฉพาะคนที่มีความสามารถ ไม่ได้ทำเป็นทุกคน เขาจะทำเป็นตระกูล ตระกูลนี้เขาจะสอนลูกสอนหลานมาเรื่อย ๆ ก็เหมือนกับว่า ใครมีน้ำตาลมาแลกข้าว ใครมีน้ำตาลมาแลกแดงโมใครปลูกแดงมาก็มาแลกกัน” คราวเรือนใดไม่มีต้นตาลและที่ไม่มีความรู้หรือทักษะในการทำน้ำตาลก็จะนำข้าวและผลผลิตอื่นมาแลกเปลี่ยน และหากครัวเรือนใดมีต้นตาลแต่ไม่มีความรู้ในการทำน้ำตาล ก็จะทำให้เขาต้นตาลโดยจะได้รับส่วนแบ่งเป็นน้ำตาลปึก นอกจากนี้ น้ำตาลยังเป็นผลผลิตที่ชุมชนนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่ายและตลาดอีกด้วย ดังนั้น หากครัวเรือนใดมีความรู้ในการทำน้ำตาลก็จะสามารถเพิ่มความพอเพียงของตนเองได้

การพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า : แนวทางในการเพิ่มความพอเพียงของชุมชน

แม้ว่าชุมชนจะมีความรู้ในการผลิตที่หลากหลาย ที่แม้ว่าการทำนาจะเป็นวิถีชีวิตหลักทางเศรษฐกิจแต่ชุมชนก็ไม่สามารถพึ่งพิงความพอเพียงจากการทำนาเท่านั้น เพราะปริมาณผลผลิตข้าวที่ได้มักไม่แน่นอนและไม่เพียงพอแก่ความต้องการ ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้การปลูกข้าวที่มักไม่ได้ผลและชุมชนต้องประสบกับภาวะขาดแคลนอยู่เสมอ ชุมชนได้หาทางออกเพื่อสร้างความพอเพียงทั้งในภาวะปกติ ภาวะขาดแคลนและในภาวะวิกฤตด้วยการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งนอกจากชุมชนจะได้พึ่งพิงทางด้านอาหารแล้ว ชุมชนยังได้ตัดไม้จากป่าเพื่อนำไปขาย เช่น ไม้รวก ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในป่าแถบนี้ รวมทั้งไม้อื่น ๆ ที่ชาวบ้านได้นำมาเผาถ่านขาย การตัดฟันเหล่านี้คือไม้เชื้อเพลิงขนาดความยาว 1 หลา ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงสำหรับรถไฟเครื่องจักรไอน้ำในสมัยนั้น การตัดไม้เสาเข็มซึ่งจะมีผู้รับซื้อเพื่อส่งมาขายยังกรุงเทพมหานคร ซึ่งคุณยายดอกไม้ได้เล่าถึงสภาพของชุมชนคลองขาวเมื่อ 70 ปีที่แล้ว ซึ่งขณะนั้นคุณยายอายุเพียง 10 ปีเศษ ว่า “พอมั่งไม่พอมั่ง ถ้าปีไหนแล้งก็เหี่ยวแห้ง ข้าวไม่พอกก็ไปป่าบน ตัดไม้รวกไม้รวกไปขาย ฝนมันแล้งตัดไม้จากป่าไปเผาถ่าน ไม้มันเยอะแยะ ไปนาเจอไม้เราก็ก็นำไปเผาขาย 5 ลูก 6 ลูก 10 ลูก เอาไปขายที่ในเมือง บางทีเขาก็มาซื้อตามนา” และสภาพดังกล่าวยังคงดำเนินต่อมาจนถึงคนรุ่นต่อมาอย่าง

เช่น ป้ากบ ดารา ซึ่งปัจจุบัน อายุ 59 ปี ได้เล่าถึงสภาพของชุมชนและการต่อสู้ที่ไม่แตกต่างไปจากคำบอกเล่าของรุ่นก่อนอย่างเช่นคุณยายดอกไม้ ว่า “ ตั้งแต่เป็นสาว อายุ 16 – 17 ก็ใช้ขวาน ใช้มีด ออกตัดไม้พินหลา ไม้เสาเข็ม ก็เอาไม้ขึ้นมา โดยมากไปกรุงเทพ เขาจะเอาไปสร้างตึกกันนะ บางทีเขาไปทำอะไร สร้างตึกสร้างอะไร ไว้ดอกเสาเข็มนะ ก็ออกไปตัดกันนั้นแหละ ไปกันเป็นแถว อะไรเขาเรียกไปทางนี้พ่อเขาก็เคยไป เขาเรียกหนองมะแต้ หนองอะไรเนี่ย เขาชักไปกันเป็นแถวนะ มันขี้หมูมันรกนะ ตามกันกันไป ลำบากมาก “ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของชุมชนในอดีตในหลายประการได้ผ่อนคลายลงด้วยกลไกทางสังคมที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อความพอเพียงร่วมกันทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกับความพอเพียงของชุมชน

ชุมชนในอดีตได้สร้างกลไกทางสังคมที่สำคัญหลายประการซึ่งเป็นที่มาของความพอเพียง รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นไปในหลายลักษณะ คือ ระบบความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่ช่วยผ่อนปรนความรุนแรงจากวิกฤตที่เกิดขึ้นกับชุมชน ด้วยการช่วยเหลือแบ่งปันกันในปัจจุบันในการดำรงชีพบางอย่าง การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน หรือแม้แต่การกู้ยืมเงินและปัจจัยในการดำรงชีพจากนายทุนท้องถิ่น

1) การช่วยเหลือแบ่งปัน: ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อความพอเพียง

การช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต เป็นระบบความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต การช่วยเหลือแบ่งปันจะเกิดขึ้นทั้งระหว่างครัวเรือนเครือญาติและเพื่อนบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน หากครัวเรือนใดมีพืชผักอาหารก็จะแบ่งปันเกื้อกูลกัน หรือหากครัวเรือนใดที่ไม่มีกับข้าว ก็สามารถดักข้าวไปร่วมวงอาหารกับครัวเรือนใกล้เคียงได้ หรือหากบ้านใดมีงานบุญ เช่น งานบวช งานแต่งงาน และมีญาติพี่น้องที่มาจากต่างถิ่นต่างที่มาร่วมงาน สามารถไปพักค้างคืนบนเรือนของเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ โดยที่เจ้าของบ้านจะเตรียมที่หลับที่นอนและคอยดูแลแขกหรือญาติพี่น้องให้กับบ้านที่จัดงานบุญด้วย

การช่วยเหลือแบ่งปัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาวะวิกฤตเมื่อผลผลิตข้าวของครัวเรือนไม่ได้ผลและไม่พอที่จะบริโภค ก็สามารถขอยืมข้าวจากครัวเรือนเครือญาติที่ได้ผลผลิตข้าวดี โดยจะนำข้าวมาคืนเมื่อได้ผลผลิตข้าวของฤดูกาลต่อไปและไม่ต้องเสียดอกข้าว แต่หากเป็นการขอยืมจากเพื่อนบ้าน ก็จะต้องมีดอกข้าวหรืออาจใช้ดอกข้าวเป็นแรงงาน ซึ่งเรียก

ว่าการตกแรง คือการไปทำงานในไร่นาของครัวเรือนที่ยืมข้าว ซึ่งข้าว 1 ถังมีค่าเท่ากับแรงงาน 1 วัน

2) การแลกเปลี่ยนภายในชุมชน

แม้ว่าความพอเพียงของชุมชนในอดีตจะมาจากความสามารถในการผลิตและฐานความรู้ในการผลิตที่มีความหลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนแล้วจะพบว่าแต่ละครัวเรือนไม่ได้มีความรู้ความสามารถในการผลิตปัจจัยในการดำรงชีพของตนเองอย่างพอเพียงได้ทั้งหมด ความรู้หลักที่ทุกครัวเรือนมีคือการทำนา แต่มีบางครัวเรือนที่ไม่สามารถทอผ้าได้หรือไม่ทอผ้าเองก็จะขอให้ครัวเรือนอื่นทอผ้าให้ตน โดยจะนำข้าวหรือผลผลิตอื่น ๆ ที่ตนเองมีหรือผลิตได้ไปแลกเปลี่ยน หรือการทำน้ำตาลซึ่งเป็นความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดกันภายในครัวเรือน ครัวเรือนที่มีความรู้หรือทักษะในเรื่องการทำน้ำตาลก็จะแบ่งปันน้ำตาลให้กับครัวเรือนเครือข่ายที่ใกล้ชิด ส่วนครัวเรือนอื่น ๆ ที่อยู่ในช่วงความสัมพันธ์ที่ห่างออกไปจะได้น้ำตาลมาบริโภคด้วยการแลกเปลี่ยนมาด้วยผลผลิตชนิดอื่น ดังนั้นการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน จึงเป็นระบบของการพึ่งพากันของครัวเรือนที่มีฐานความรู้ความสามารถในการผลิตที่แตกต่างกัน

นอกจากการแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตกับผลิตแล้ว ลักษณะการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนยังพบว่ามีการใช้แรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิตหรือปัจจัยในการดำรงชีพ เรียกว่า “การตกแรง” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการผลิตระหว่างฝ่ายเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะดีและได้ผลผลิตข้าวมาก และฝ่ายลูกหนี้ที่ไปยืมข้าวมาจากเจ้าหนี้เพราะได้ผลผลิตข้าวไม่พอเพียงในกรณีที่ยืมข้าวจากครัวเรือนที่ไม่ใช่เครือญาติจะมีการคิดดอกเบี้ยข้าวเรียกว่า ดอกข้าว หากยืมต้นข้าว 1 ถังจะต้องเสียดอกข้าว 1 ถัง รวมเป็นข้าวที่จะต้องใช้คืนทั้งสิ้น 2 ถัง ผู้ยืมสามารถใช้คืนต้นข้าวและดอกข้าวได้ด้วยแรงงาน โดยที่ข้าว 1 ถังมีมูลค่าเท่ากับแรงงาน 1 คน/วัน ผู้ยืมอาจมาช่วยไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว หรืออื่น ๆ ตามที่เจ้าหนี้จะร้องขอ “บางคนเขาเอาเท่าต้น เท่าตัว เอามาเป็นเกวียนก็ใช้เขาอีกเป็นเกวียน ก็สองเกวียน ... แต่ที่บ้านไม่เคยเอา นี่เอาแต่ต้น ถ้าใครมาเขาก็ให้เขาช่วยดำนา เกี่ยวข้าวเหมือนเขาเรียกตกแรง เขาเอาข้าวไปกินก่อนก็ใช้ทำงาน ช่วยดำนา ช่วยถอนกล้า ช่วยทุกอย่างแหละที่เราทำ ลำบาก ปีหนึ่งก็ทำแล้วก็ไม่พอใช้ เมื่อก่อนใช้น้ำฝน มันไม่เหมือนน้ำแม่น้ำอย่างนี้ น้ำฝนบางทีก็ได้กิน บางทีก็ไม่ได้เลย นี่พอถึงปีก็พอกไป พอกไป”

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีกรับจ้างแรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้าว ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากการตกแรงที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายเจ้านี้และฝ่ายลูกหนี้ แต่การรับจ้างแรงงานเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนชาวนาที่แรงงานในครัวเรือนมีไม่เพียงพอกับพื้นที่ในการผลิต ได้พึ่งพาแรงงานจากครัวเรือนที่ได้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอและแสวงหาความพอเพียงด้วยการรับจ้างแรงงานที่ได้รับข้าวเปลือกเป็นสิ่งตอบแทน ดังนั้นการแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นทางออกของทั้งครัวเรือนที่ขาดแคลนแรงงานกับครัวเรือนที่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีพเนื่องจากการปลูกข้าวไม่ได้ผลและไม่สามารถหยิบบ้างจากครัวเรือนเครือญาติได้เพราะผลผลิตไม่ได้ผลเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ การจ้างงานในไร่ยังเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจ ภาวะและความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบการจ้างงานที่เกิดขึ้นในระบบการผลิตของชุมชนในช่วงเวลานี้ ไม่ได้ก่อให้เกิดการแตกตัวของชนชั้นในการผลิต เพราะทั้งฝ่ายที่จ้างแรงงานและฝ่ายที่รับจ้างแรงงาน สัมพันธ์กันด้วยฐานะที่เป็นชาวบ้านและชาวนา ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนายทุนและแรงงาน

3) การกั๊ยม

แม้ว่าชุมชนจะมีความรู้ในการผลิตและมีการผลิตที่หลากหลาย รวมทั้งมีกลไกทางสังคมหลายประการที่น่าจะให้ความพอเพียงกับชุมชน แต่ไม่เพียงพอที่จะสร้างความพอเพียงได้ เนื่องจากความสามารถในการผลิตของครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน คือหากการผลิตได้ผลดีทุกครัวเรือนก็มักจะได้ผลผลิตดี แต่หากการผลิตไม่ได้ผลทุกครัวเรือนก็มักได้ผลผลิตข้าวซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญไม่พอเพียงที่จะช่วยเหลือกันได้ เนื่องจากการผลิตภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติแบบเดียวกัน ซึ่งจะมีครัวเรือนเพียงส่วนน้อยที่ได้ผลผลิตข้าวดีแม้ในภาวะที่แห้งแล้ง เนื่องจากมีที่นาเป็น “นาหนอง” หรือเป็นที่ลุ่มซึ่งสามารถรับน้ำได้ดี “เพราะเมื่อก่อนนี้เขาทำนาเขาใช้เม็ดฝน ไม่ใช่ใช้น้ำอย่างนี้ พอถึงปี ที่ที่บ้านก็มีน้ำนองมากและมีหนองน้ำ ใครไม่ได้ ที่บ้านยายเนี่ยต้องได้ 3 เกวียน 4 เกวียนเนี่ยต้องได้ทุกปี” ในขณะที่ผืนนาของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็น “นาเขิน” หรือเป็นนาดอนซึ่งให้ผลผลิตน้อย หรือในบางฤดูกาลอาจไม่ให้ผลผลิตเลย จึงต้องหาความพอเพียงด้วยการกั๊ยม ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ในลักษณะของการช่วยเหลือแบ่งปันนั้นเป็นการแบ่งปันเฉพาะข้าวและอาหารเพียงบางส่วนที่หาได้จากธรรมชาติและผลผลิตบางอย่างที่ผลิตได้เองเท่านั้น ในขณะที่ครัวเรือนยังต้องการปัจจัยในการดำรงชีพอื่น ๆ ซึ่งมาจากการแลกเปลี่ยนกับภายนอก เช่น อาหารที่ไม่สามารถหาได้จากธรรมชาติ พริก หอม กระเทียม มะพร้าว เป็นต้น

นอกจากนี้ สาเหตุที่นำไปสู่การกู้ยืมยังเกิดจากความต้องการนำเงินไปใช้ในการจัดงานและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งการกู้ยืมด้วยเหตุผลดังกล่าวมักเป็นการกู้ยืมจำนวนมาก **ในกรณีงานบวช** “บวชก็ต้องใช้เงิน นอกจากใช้เงินจัดงานบวชแล้ว ประเพณีของที่นี่ เมื่อก่อนพระลูก ใครเป็นเจ้าของภาพเป็นผู้ปกครองพระยังต้องส่งปิ่นโต ต้องทำมือเข้าไปส่งที่วัด แล้วมือกลางวันเด็กวัดก็จะมารับปิ่นโตอีก ปิ่นโตถาดหนึ่งมี 4 ใบ กับข้าวอาจจะ 3 อย่าง 4 อย่าง มีน้ำพริกน้ำปลาอะไรก็แล้วแต่ ได้ 4 อย่างใส่ให้เต็ม พอฉันเสร็จก็มีเผื่อลูกศิษย์ เด็กวัดด้วย ตรงนั้นนอกจากในบ้านกินแล้ว ก็ต้องทำถวายพระอีก ... 1 พรรษาเนียผู้ปกครองพระต้องใช้เงินมาก ระยะหลังมาจึงปรับปรุงกันเมื่อ 6 – 7 ปีมานี้เองให้ฉันรวมกันหมดทั้งวัด แล้วก็สร้างจิตสำนึกให้คนว่าอย่าใส่แต่ข้าวอย่างเดียว ...” **ในกรณีแต่งงาน** นอกจากจะต้องนำเงินไปใช้ในการจัดพิธีกรรมและการเลี้ยงดูญาติพี่น้องที่มาร่วมงานเช่นเดียวกับงานบวชแล้ว ตามประเพณีฝ่ายชายจะต้องปลุกเรือนหอให้เป็นสินสอดแก่ฝ่ายหญิง นอกเหนือจากเงินสินสอดซึ่งชุมชนให้ความสำคัญน้อยกว่าเรือนหอ โดยที่ฝ่ายหญิงจะให้ที่ดินที่จะปลุกเรือนหอ ซึ่งมักอยู่ใกล้เคียงกับบ้านเรือนของพ่อแม่ฝ่ายหญิง การเรียกสินสอดเป็นเรือนหอนี้ก็เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงแก่ลูกสาวของตนเองในอนาคตในกรณีที่ปัญหาครอบครัว หากฝ่ายชายมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะต้องปลุกเรือนหอให้สมฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของฝ่ายหญิง ดังนั้น หากครัวเรือนใดมีลูกชายหลายคนก็จะต้องเตรียมหาไม้เพื่อปลุกสร้างเรือนหอให้ลูก ไม้ที่หาได้ก็มาจากหัวไร่ปลายนา หากครัวเรือนใดไม่มีไม้ก็ต้องหาซื้อเตรียมไว้ ซึ่งต้องใช้เงินตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไปต่อเรือนหอ 1 หลัง ซึ่งในอดีตเป็นเงินจำนวนมากเมื่อเทียบกับความสามารถในการผลิตของชุมชน และหากครัวเรือนใดมีลูกชายหลายคนก็ต้องมีค่าใช้จ่ายในการปลุกสร้างเรือนหอจำนวนมากเพราะต้องปลุกเรือนหอให้กับลูกชายทุกคน ทำให้พ่อแม่ต้องกู้ยืมด้วยเหตุผลดังกล่าว เพราะ “หลังจากบวชแล้วก็ต้องแต่งงาน สึกออกมาแล้วก็ว่าเป็นคนสมบูรณ์แล้ว สามารถมีครอบครัวเองได้แล้ว ขอบใครอะไรก็บอกพ่อแม่ให้ไปขอ ถ้าไม่มีเงิน ถ้าไม่ขอก็พาหนีไป เราจะได้ไม่ต้องไปตบไปแต่งใช้เงินเยอะ แล้วก็ถึงจะพาหนียังงี้ ส่งตัวแล้วยังงี้ก็ตาม ก็ยังต้องปลุกเรือนหอ...”

ภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อมาปลุกสร้างเรือนหอให้ลูกนี้ จะตกอยู่กับครัวเรือนของพ่อแม่และลูก ๆ ที่ยังไม่ได้ออกรเรือนที่จะต้องรับผิดชอบในการใช้คืน และในที่สุดหนี้สินดังกล่าวก็ตกอยู่กับลูกชายคนเล็กซึ่งถูกเลือกให้เป็นผู้ดูแลพ่อแม่โดยไม่ต้องออกรเรือนหลังแต่งงาน โดยลูกชายคนเล็กจะได้รับมรดกที่ดินมากกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ อีก 1 เท่า จากที่ดินที่เรียกว่า “นาพ่อ” ตามหลักเกณฑ์ของชุมชนในการแบ่งมรดกที่ดิน บางครัวเรือนที่พ่อแม่ไม่สามารถรับภาระหนี้สินไว้โดยลำพังได้ก็จะแบ่งภาระหนี้ให้กับครัวเรือนของลูก ๆ ดังนั้น บางครัวเรือน

อาจเริ่มต้นครอบครัวพร้อมกับภรรยาหนี้สิน “คนแก่เขาจะใช้ยังไ้ แก่ก็อ้าง แบ่งคนละหมื่น สองหมื่น ‘อ้าว ! เอานาไป แบ่งนาไปแล้วเดี่ยวทำใช้หนี้แทนทีนะ’ เขาใช้อย่างนั้น แบบมรดก ตกทอดตามมาอย่างเนี่ย นี่แยกออกมาก็ได้ตามมา ได้มาเกือบ 20,000 เขาก็ให้นามา ไม่ใช่เขาไม่ได้ให้”

ความสามารถในการใช้หนี้สินนี้ จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการผลิตและปริมาณผลผลิตของครัวเรือน หากครัวเรือนใดมีความสามารถในการผลิตที่หลากหลายและได้ผลผลิตดีก็สามารถที่จะทยอยชดใช้หนี้ได้จนหมด แต่หากครัวเรือนใดไม่สามารถชดใช้หนี้ได้ก็จะยกที่นาให้เพื่อล้างหนี้ เพราะที่ดินไม่มีมูลค่าและความสำคัญเช่นในปัจจุบัน เพราะที่ดินยังมีจำนวนมากและยังพอบุกเบิกได้ รวมทั้งการผลิตก็ไม่ค่อยได้ผล การยกที่นาให้เป็นของเจ้าหนี้ซึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่น จึงเป็นทางออกที่ครัวเรือนจะหลุดพ้นจากภาวะหนี้สินซึ่งชุมชนถือว่าเป็นภาวะที่ทุกข์ยาก แม้ว่าชุมชนจะเห็นว่าการกู้ยืม “เป็นลักษณะของการช่วยเหลือกันเป็นส่วนใหญ่ พอเยี่ยมกันไปสะสมกันมากๆ คล้ายๆว่าจะไม่มีปัญญา ก็เหมือนกับยกนาให้กัน เหมือนซื้อนาถูกๆ กันไป มีนาก็เอา โรงเจ็กนี้เขาเกิดมีที่เยอะขึ้น ตรงนี้ก็มีส่วน...”

โรงเจ็ก หรือนายทุนท้องถิ่นนี้ได้แก่ชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในชุมชนเมื่อราว 80 ปีที่แล้ว เริ่มสะสมทุนด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างทำไร่ เมื่อมีทุนมากขึ้นก็เข้าสู่อการค้าขายที่ชุมชนเรียกว่า “หาบแลก” โดยชาวจีนจะนำสินค้า เช่น กะปิ น้ำปลา เต้าเจี้ยว ปลาทุ ปูเค็ม ผัก เป็นต้น ใส่หาบเดินขายไปทั่วทั้งชุมชนคลองขาวและชุมชนใกล้เคียง สาเหตุที่การหาบแลกเกิดขึ้นและทำให้นายทุนชาวจีนสะสมทุนได้เพราะชุมชนคลองขาวเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีผู้คนจำนวนมากมาตั้งแต่ออดีต รวมทั้งภาวะที่ไม่สามารถหาอยู่หากินจากธรรมชาติได้พอเพียงเนื่องจากภาวะความแห้งแล้ง ทำให้ต้องพึ่งพิงปัจจัยในการดำรงชีพจากการแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกจากทุ่งฉางมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ต้องการจากหาบแลกของชาวจีน แม้ว่าจะมีการเพาะปลูกพืชที่เป็นอาหารบ้าง “แต่มันก็เป็นบางคนนะบางบ้านนะ เหมือนกับว่าเขาไปอยู่ไร่อยู่นา แล้วเขาก็ปลูกที่นั่น เขาปลูกกินเขาก็มี ที่ไหนไม่ปลูกก็ต้องมาหากินกันอย่างงี้แหละ ก็มีเขามาขายกันอย่างงี้แล้วนี่ก็ซื้อของเขา ... แบบว่าเต้าเจี้ยวก็ดีซี ข้าวเหนียวหนึ่งกะปาท เขาก็ซื้อ ถ้าเต้าเจี้ยว 50 สตางค์ ฉัณยังทันนะ 50 สตางค์ 20 สตางค์ ปลาทุหนึ่งเซ่งหนึ่งตัวเท่าเนี่ย เซ่งละ 50 สตางค์ ... “

ชาวจีนจะนำข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมาแลกนี้ ไปซัอมหรือสีมือแล้วนำไปขายยังชุมชนตลาดซึ่งอยู่ห่างออกไปราว 9 กิโลเมตร แล้วนำเงินที่ได้จากการขายข้าวสารซื้อสินค้ากลับ

มาขายยังชุมชน ในระยะต่อมาได้นำทุนที่สะสมได้ไปตั้งร้านค้าของชำขึ้นในชุมชน ขายสินค้าหลากหลายชนิดมากขึ้น ในระยะนี้ชาวบ้านยังสามารถนำข้าวเปลือกมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าได้ และหากไม่มีข้าวเปลือกก็สามารถนำสินค้าไปบริโภคก่อน และใช้คืนต้นข้าวบวดอกข้าวเมื่อถึงฤดูกาลเก็บต่อไป ในระยะนี้นายทุนท้องถิ่นสามารถสะสมทุนได้มากขึ้นจากกำไรที่ได้จากการนำข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมาแลกสินค้าไปขายยังโรงสีในเมือง พร้อม ๆ กับการให้ชาวบ้านกู้ยืมเงิน ดังนั้น ในระยะนี้ นอกจากนายทุนจะได้รับส่วนเกินในรูปของกำไรที่ได้จากการขายสินค้าแล้ว ยังได้รับส่วนเกินในรูปดอกเบี้ย และกลายเป็นเจ้าของที่ดินจากกรณีที่ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินแต่ไม่สามารถใช้คืนเงินกู้ได้ก็จะยกที่นาให้เพื่อล้างหนี้ ดังที่ผู้นำของชุมชนคนหนึ่งได้เล่าถึงกระบวนการสะสมทุนของนายทุนท้องถิ่นเอาไว้ในคำสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า “กำไรดีครับ ขายของไปหลาย ๆ บ้าน แล้วบางทีชาวนาเนี่ยก็อย่างว่าแหละ ก็ได้เฉพาะข้าวเวลาว่างก็ทำถ่านบ้างอะไรบ้าง บางทีช่วงนั้นใครไม่มีก็ต้องไปโรงเจ็กเนี่ยแหละ ไปขอยืมเงินกู้เงินอะไรเนี่ย ... สามารถเอาเงินเนี่ยออกกู้ได้ ก็เรียกว่าเขารวยเร็ว แล้วก็ยกตัวอย่างได้เลยว่าการหาบแลกของเขานะส่งลูกไปเรียนกรุงเทพได้ ลูกเขาเดี๋ยวนี้ก็ปลดเกษียณแล้ว เป็นถึงรองปลัดกรุงเทพมหานคร ถือว่าการหาบแลกเนี่ยส่งผลไปถึงการศึกษาของลูกได้” จนถึงปัจจุบัน นายทุนชาวจีนหลายรายยังคงฐานะของการเป็นนายทุนท้องถิ่น ที่มีบทบาททั้งในฐานะที่เป็นแหล่งเงินกู้ของชุมชน รวมทั้งการเป็นนายทุนในธุรกิจทอผ้า เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวจากชุมชน โดยมีฉางรับซื้อข้าวขนาดใหญ่และเป็นเจ้าของที่นาให้เช่าอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมี **“นายทุนชาวบ้าน”** ซึ่งเป็นชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ใช้กระบวนการสะสมทุนคล้ายกับนายทุนชาวจีน คือ สะสมทุนจากการนำสินค้าจากชุมชนเครือข่าย เช่น มะพร้าวมาแลกกับข้าวเปลือกของชาวบ้าน และสะสมทุนจากกำไรที่ได้จากการนำข้าวเปลือกไปขายในเมือง รวมทั้งการให้กู้เงินและรับใช้คืนด้วยข้าวเปลือกบวดอกข้าวเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว

4) การแสวงหาความพอเพียงด้วยการเข้าไปสัมพันธ์กับภายนอกในมิติการแลกเปลี่ยน

ความพอเพียงของชุมชนคลองขาวในอดีต ยังเกิดจากการเข้าไปสัมพันธ์กับภายนอกในมิติของการแลกเปลี่ยน ซึ่งจะมีทั้งการแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง การแลกเปลี่ยนกับชุมชนเครือข่าย และแลกเปลี่ยนกับชุมชนตลาด

การแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งได้แก่ชุมชนรายรอบที่สามารถเดินเท้าถึงกันภายใน 1 วัน เนื่องจากชุมชนใกล้เคียงเองก็ไม่มีควมพอเพียงในตนเอง เนื่องจากข้อกำหนดของสภาพทางภูมิศาสตร์เช่นเดียวกัน ทำให้บางชุมชนเป็นชุมชนที่เพาะปลูกได้ดีเฉพาะพืชไร่ เช่น พริก หอม กระเทียม ยาสูบ เป็นต้น แต่ปลูกข้าวไม่ได้ผล ชุมชนเหล่านั้นต้องหาหรือใช้เกวียนบรรทุกผลผลิตของตนเองเพื่อไปแลกเปลี่ยนผลผลิตต่างๆ ที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้กับชุมชนอื่น ซึ่งผลผลิตจากชุมชนคลองขาวที่ชุมชนใกล้เคียงต้องการคือข้าว ฝ้าย และน้ำตาลจากตาลโตนด ในขณะที่ชุมชนคลองขาวเองก็ต้องการ พริก หอม กระเทียม ฝ้าย เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนคลองขาวไม่สามารถผลิตได้ “ทำนา ก็พอกินแล้วก็ใช้ข้าวแลกทางไร่เขาเอาถั่วมาขาย เอาหัวหอมหัวกระเทียม เราก็ซื้อเก็บไว้ให้พอปี เดือน 6 เตรียมข้าวของที่จะซื้อไว้ทำนา เราก็ซื้อสำรองไว้เลย พริกมันอะไรมัน เขาไม่มีตลาดนัด เราไปตลาดเราก็ซื้อเครื่องมาให้พร้อม ที่นี้ทำนา ก็ไม่ต้องไปซื้อ ...” ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนคลองขาวและชุมชนใกล้เคียงจึงเป็นไปลักษณะของการพึ่งพิงความพอเพียงซึ่งกันและกัน หากภาวะการผลิตได้ผลผลิตเพียงพอที่จะแลกเปลี่ยน แต่ละครัวเรือนจะประมาณการความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพที่ต้องแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง และแลกเปลี่ยนผลผลิตเอาไว้ในปริมาณที่เพียงพอแก่การบริโภคตลอดทั้งปี เพราะลักษณะของการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนใกล้เคียงนั้นจะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวไม่ใช่การ “ติดตลาด” ที่มีสถานที่และเปิดโอกาสให้ชุมชนแลกเปลี่ยนกันได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนระหว่างฤดูกาลผลิตซึ่งจะมีน้อยมาก เนื่องจากต่างฝ่ายต่างต้องเพาะปลูกและดูแลไร่นาของตนเอง รวมทั้งเส้นทางการคมนาคมก็ไม่สะดวก เพราะในอดีตเส้นทางติดต่อไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชนใกล้เคียง คือ การเทียมเกวียนหรือเดินเท้า “ลัดทุ่ง” มาหากัน ซึ่งจะทำให้ไม่ได้ในช่วงฤดูกาลเพาะปลูก

นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนเครือข่าย ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป แต่มีความสัมพันธ์กับชุมชนคลองขาวในฐานะเครือข่ายชุมชนดังกล่าว ได้แก่ ชุมชนชาวสวน และชุมชนชาวประมงในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพไปหาแหล่งทำกินใหม่ของคนจากชุมชนคลองขาว ภาวะความแห้งแล้งและความขาดแคลนของชุมชนคลองขาวในอดีตได้ผลักดันให้คนกลุ่มหนึ่งที่มี “ใจนักเลง” อพยพออกจากชุมชน ล่องเรือไปตามแม่น้ำแม่กลอง เมื่อพบที่ใดที่จะปักหลักตั้งชุมชนและมีแหล่งทำมาหากินก็จะอพยพขึ้นฝั่ง คนกลุ่มหนึ่งอพยพขึ้นไปในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำสวนและได้ปลูกมะพร้าวเป็นหลัก ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งขึ้นฝั่งในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำประมง ความต้องการของชุมชนเครือข่ายในเรื่องข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักแต่ไม่สามารถเพาะปลูกเองได้เพราะข้อกำหนดทาง